

**Қазақстан Республикасында балаларға қосымша білім беруді
дамытудың стратегиялық тәсілдері**

Мазмұны

1.	Кіріспе	4
2.	Қосымша білім беру жүйесінің әлемдік даму тенденциялары	8
3.	Қазақстандағы балаларға қосымша білім берудің заманауи жүйесінің даму ерекшеліктері	20
4.	Қазақстан Республикасындағы балаларға қосымша білім беру жүйесінің қазіргі жағдайы	30
5.	Балаларға қосымша білім беру жүйесін дамытудың мақсаты, міндеттері мен ұстанымдары	46
6.	Балаларға қосымша білім берудің даму тетіктері:	49
	<i>1. Балаларға қосымша білім беру жүйесінің заңнамалық және нормативтік құқықтық базасын жетілдіру</i>	
	<i>2. Балаларды қосымша білім берумен барынша қамтуға жағдай жасау</i>	
	<i>3. Балаларға қосымша білім берудің мазмұнын, ұйымдастыру формаларын және технологияларын жетілдіру есебінен балаларға қосымша білім берудің сапасын, тиімділігін қамтамасыз ету</i>	
	<i>4. Педагогикалық және басқарушы қызметкерлердің, сонымен қатар балаларға қосымша білім беру жүйесі бейіні бойынша мамандардың әлеуметтік дәрежесін арттыру және кәсіби жетілдіру</i>	
	<i>5. Балаларға қосымша білім беру жүйесінің басқару тиімділігін арттыру</i>	
	<i>6. Балаларға қосымша білім беру жүйесінің заманауи инфрақұрылымын құру, материалдық-техникалық базасын нығайту, экономикалық қарым-қатынастарды жетілдіру</i>	
	<i>7. Дарынды балаларға қолдау көрсету жүйесін дамыту</i>	
7.	Балаларға қосымша білім беруді дамытудан күтілетін нәтижелер	55
8.	Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік-экономикалық эффектiлер	57
9.	Қолданылған әдебиеттер	59

Кіріспе

XXI ғасырдың үшінші онжылдығында Қазақстан әлемнің дамыған елдері қатарына енуді көздеп отыр. Бұл жағдайларда қазақстандықтардың өскелең ұрпағына зор жауапкершілік жүктелуде, олардың алдында ұлттық бәсекеге қабілеттілік деңгейін көтеру, XXI ғасырда Қазақстанның өсіп-өркендеуі мен беделінің артуын қамтамасыз ету міндеттері тұр.

Негізгі қоғамдық капитал – адам капиталын белсенді дамытудың ең тиімді тәсілдерінің бірі «технологиялық серпінге» әзір жаңа ұрпақты дайындау, оларды ғылыми-техникалық және инновациялық саясатты іске асыруға тарту болып табылады. Адам капиталы экономикалық өсімнің негізгі факторы болып табылатыны айдан анық, ол денсаулықтың және тұрмыстың жақсаруы сияқты экономикалық емес пайданың кең спектрімен байланысты.

Мұндай нәтижелерге жету үшін білім беру жүйесін адам капиталына деген жалпы әлемдік талаптарға жауап беретін, қазақстандық қоғамның ауқымды міндеттерді шешу үшін жұмылуын қамтамасыз ететін заманауи күзiреттiлiктердi игеруге бағыттау керек.

Сондықтан адам капиталына инвестиция салу – балалар мен жастардың шығармашылық мүмкіндіктерін кеңейту, оларды өз-өздерін табысты жүзеге асыруға тарту мұндай инвестициялау үшін маңызды мүмкіндік және тиімді технология сияқты Қосымша білім беруді дамыту стратегиясының (бұдан әрі - Стратегия) орталық элементіне айналуы тиіс.

Қазіргі жағдайда балалардың мектеп білімі аясында үнемі іске асырыла бермейтін салалардағы танымдық қызығушылықтары мен қажеттіліктерін қанағаттандыруға байланысты білім беру іс-әрекеті кең қанат жайып келеді.

Демократиялық реформалар тудырған отандық білім беру саласындағы жаңа құбылыстар қатарында барынша маңыздылардың бірі деп толық негізде балаларға қосымша білім беруді атауға болады. Балаларға қосымша білім берудің құндылығы сол, ол жалпы білім берудің вариативті құрамын күшейтеді, жасөспірімдерге өз-өздерін кәсіби бағдарлауда көмектеседі, балалардың мектепте алған білімдері мен күш-қуаттарын іске асыруға мүмкіндік береді.

Қосымша білім беру жағдайында балалар өздерінің шығармашылық әлеуеттерін, қазіргі қоғамға бейімделу дағдыларын дамыта алады және бос уақытты толыққанды ұйымдастыру мүмкіндігін алады.

Қосымша білім беру міндеттерін іске асыра отырып, мектеп бір жағынан білім беру стандартын игеру, ал екінші жағынан – білім беруді жаңғыртудың маңызды ұстанымы ретінде жарияланған білім беруді ізгілендірудің негізі болып

табылатын тұлғаның еркін дамуы үшін жағдай жасау қажеттігі арасындағы қарама-қайшылықты шешеді.

Балаларға қосымша білім беру мәселесінің өзектілігі бүгінгі таңда сөзсіз, өйткені ол балаларға білім берудің мәнін жаңаша түсінумен тікелей байланысты.

Балаларға қосымша білім беру жүйесі қазіргі жағдайларда білім беру кеңістігінің аса маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады, оны мұқият ойластырылған және тексерілген талаптар негізінде ұйымдастыру дарынды балаларды қолдаумен және дамытумен қамтамасыз ете отырып, балалық шақ дағдарысын енсеруге көмектесуі мүмкін.

Қазақстандағы қосымша білім берудің жылдар бойғы қалыптасу тарихы және қазіргі жағдайына талдау оның төмендегі: түрлі деңгейдегі және бағыттағы білім беру бағдарламалары; балаларға қосымша білім беру ұйымдары; білім беруді басқару органдары; қосымша білім беру бағдарламаларын іске асырушы балалар мен жасөспірімдердің қоғамдық бірлестіктері ретінде өзара әрекет етуші элементтер жиынтығынан тұратын белгілі бір жүйе ретінде қарастырыла алатынын көрсетеді.

Стратегиялық тәсілдер жобасын әзірлеу қосымша білім беру сапасын арттыруға, жаңа экономикалық және мәдени-әлеуметтік жағдайлардағы қазақстандық қосымша білім беру жүйесі алдында тұрған стратегиялық міндеттерді шешуге бағытталған түбегейлі өзгерістердің қажеттігінен туындаған.

Аталған жоба мемлекеттік тәуелсіздікті қалыптастыру мен нығайтудың, елді ілгері дамытудың іргелі құрамдас бөлігі ретіндегі білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттары мен міндеттерін, оларды іске асырудың тегершіктерін анықтайтын құжат болып табылады.

Зияткерлік капитал, еңбек адамы, инновациялық ойлау жаңа Қазақстанның басты құндылығына айналуда. Олар Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстандық жол – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауында көрсетілген стратегиялық бағытпен үйлесуі тиіс.

Қосымша білім беруді дамыту стратегиясы елдегі қосымша білім берудің мүмкіндіктерін кеңейту арқылы өскелең ұрпақты әлеуметтендірудің және өзін-өзі дамытудың негізгі міндеттерін шешуге бағытталған және Қазақстан Республикасының Конституциясымен, «Білім туралы», «Қазақстан Республикасындағы бала құқықтары туралы», «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқықбұзушылықтардың алдын алу және балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасы Заңдарымен, Білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасымен және т.б.

анықталған Қазақстанның тәрбие беру саясатының негізгі ұстанымдарын дамытады.

Аталған құжат атқарушы биліктің мемлекеттік органдарының, қоғамның, бизнес-қауымдастықтардың балаларға қосымша білім беруге және тәрбиелеуге деген назарларын күшейтуге, сабақтан тыс уақытты тиімді ұйымдастыруға, балалар мен жастар ортасындағы жат құбылыстарға қарсылық көрсетуге, балалар құқығының сақталуын қамтамасыз етуге бағытталған.

Ашықтыққа, ұтқырлыққа және икемділікке ие бола отырып, балаларға қосымша білім беру жүйесі баланың, оның отбасының, қоғамның, мемлекеттің мүддесіне орай «уақыт талабына» жылдам әрі дәлме-дәл әрекет етуге қауқарлы.

Жоба Қазақстан Республикасындағы балаларға қосымша білім беруді дамытудың құнды-мағыналық, мақсатты, мазмұнды және нәтижелі басым бағыттарын анықтайды.

Тұлғаның дамуға және өзін-өзі іске асыруға құқықтарын қамтамасыз ету, балалар мен жастардың түрлі қызығушылықтарын қанағаттандыру үшін мүмкіндіктерді кеңейту, олардың мотивациялық әлеуеттерін, тұлғаның, қоғам мен мемлекеттің бәсекеге қабілеттіліктерін дамыту мақсаттарында ұйымдастырушылық-педагогикалық, әдістемелік, ғылыми-зерттеушілік іс-шаралар кешенінен тұратын Стратегиялық тәсілдерді қабылдау қажеттілігі туындайды.

Қазақстанның индустриалдық қоғамнан постиндустриалдық ақпараттық қоғамға көшу жағдайында адамға қосымша білім беру жүйесіне, өскелең ұрпаққа қосымша білім беру мүмкіндіктерін кеңейту арқылы адамды әлеуметтендіруге және өзін-өзі дамытуға талаптар күшейе түседі.

Адамның дамуға және іс-әрекеттің сан түрін еркін таңдауға деген құқығын барынша толық қамтамасыз ететін ашық білім беру ретіндегі қосымша білім берудің мұратын қоғамдық түсінудің қажеттілігіне барынша маңыз берілуде, қосымша білім балалардың, жеткіншектер мен жастардың тұлғалық және кәсіби тұрғыда өз-өздерін анықтауларына көмектеседі.

Бүгінде ақпараттың жаңа арналары мен көздері пайда болуынан мектеп білімді, дағды және жүріс-тұрыс үлгілерін қалыптастыруға деген монополиядан айырылуда. Формальды білім беру аясынан шығып, басқа әлеуметтік институттар мүмкіндіктерін қолдану қажет.

Аталған жобаны іске асыру қосымша білім беру инфрақұрылымының тартымдылығын арттыруға және негізгі даму аспектілерін қамтамасыз етуге, осы саланы мемлекеттік реттеудің және қолдаудың тиімді тегершіктерін құруға септесетін болады.

Стратегиялық тәсіл Қазақстан Республикасы балаларына қосымша білім берудің сапасын жетілдіру бойынша іс-әрекеттердің мақсаттылығын, тұтастығын және жүйелілігін қамтамасыз етуге бағытталған.

Қосымша білім беру жүйесінің әлемдік даму тенденциялары

ЮНЕСКО-ның Білім берудің халықаралық стандарттық жіктеуіші (ББХСК) формальды, формальды емес және информальды білім берудің бағдарламаларын қамтиды.

Формалды білім беру мемлекеттік және жекеменшік білім беру ұйымдарының қатысуымен институцияланған, нысаналы жоспарланумен анықталады.

Формалды емес білім беру формальды білім беруге қосымша немесе балама болып табылады, әлеуметтік және мәдени дамуға бағытталған өмірлік және еңбек дағдыларын дамыту бойынша бағдарламаны қамтиды.

Формалды емес білім беру отбасындағы, жұмыс орнындағы, тұрғылықты жер бойынша және күнделікті өмірдегі оқу іс-әрекетін қосуы мүмкін, оның бағыттылығы адамның өзімен, отбасымен немесе қоғаммен анықталады.

Бүгінде ақпараттың жаңа арналары мен көздері пайда болған жағдайда мектеп білімді, дағдылары және жүріс-тұрыс үлгілерін қалыптастыруға деген монополияны жоғалтуда.

Формалды білім беру аясынан шығу, басқа әлеуметтік институттар мүмкіндіктерін қолдану қажеттігі туып отыр. Мектеп көптеген елдерде монополистен білім беру мен әлеуметтенудің үйлестірушісіне айналуда.

Мұндай іс-әрекеттің табысы қосымша білім беру саласының дамуына тәуелді.

Жоғары технологиялық экономика білімді, бірегей, жоғары креативтілікті қолдану құндылығының артуын талап етеді. Бұл өзгерістер ұқсауға, көшіруге және мойынсұнуға бағытталған білім берудегі дәстүрлі амал-тәсілдердің адекватсыздық жағдайын тудырады.

PISA халықаралық зерттеулері мектеп түлектерінің оқу жағдайлары аясынан шығатын жеке және қоғамдық маңызды жағдайларда алған білімдері мен іскерліктерін қолдану қабілеттерін бағалайды.

Оқушылардың білім жетістіктері бейінінде білімді іске асыру және белгілі алгоритмдерді қолдану іскерлігі жоғары деңгейдегі зияткерлік іскерліктермен салыстырғанда басым болады.

Халықаралық зерттеулер мектептен кейінгі және балалардың жазғы демалыс кезеңдеріндегі білім берудің барлық түрлерін қолдау балалардың психологиялық және әлеуметтік дамуы үшін аса маңызды екенін дәлелдейді.

Түбейгейлі өзгерістер орын алып жататын барынша жаһанданған қоғам, сонымен қатар қазіргі әлемдегі бос уақыттың өсіп келе жатқан рөлі белгілі бір

қажеттіліктерді талап етеді. Еуропалық Одақ жылдам кеңеюде, Шығыс Еуропа елдері батыс экономикасы үлгісіне көшуде, қоғамның құндылық бағыттары интернационализация салдарынан өзінің тұрақтылығын жоғалтуда, халықаралық қарым-қатынас өте қолжетімді болып отыр және т.б. Білім беру жүйесі осы әлеуметтік және саяси өзгерістерден тысқары қала алмайды.

Мұндай жағдайларда балалар мен жасөспірімдердің бос уақыты ерекше маңызға ие болады.

Көптеген елдерде балалар мен жастарға өздерінің бос уақыттарын тиімді пайдалануға мүмкіндік беретін арнайы саясат бар. Мектептен бос уақытты оларға арнайы ұйымдар ұсынатын арнайы бағытталған іс-әрекетпен шұғылдана отырып арнайы орындарда өткізу ұсынылады. Бұл жай ғана көңіл көтеру мен демалыс немесе дамуға бағытталған белгілі бір іс-әрекет түрі болуы мүмкін.

Балалармен жұмыс істейтін кәсіби мамандар педагог немесе оқытушы деп аталады және көп жағдайда бейінді жоғары білімге ие болады. Көптеген елдерде педагогиканың бұл бөлігі жеке мамандану ретінде оқытылады. Ал балалар өз дарындары мен күзиреттіліктерін жағымды демалыс ауанында дамыту мүмкіндігін иеленеді.

Әр елде мектептен тыс бос уақытта ұсынылатын іс-әрекетті белгілеу үшін әр түрлі терминдер қолданылады. «Қосымша білім беру» термині «формальды емес білім беру» (ФЕББ), «мектептен тыс білім беру», «бос уақыт бағдарламалары» және т.б. терминдерімен алмастырылуы мүмкін. Еуропа Кеңесінде және Еуропалық Одақта мақсатты бос уақыт іс-әрекеті «формальды емес білім беру» терминімен белгіленеді. Жастардың өміріндегі оқудың шамамен 70 пайызы формальды емес немесе бейресми білім беру жағдайларында өтеді: отбасында, құрдастар тобында, жастар ұйымдарында және бос уақыт топтарында. Білім беру уақытының шамамен 30 пайызын формальды білім беру иеленеді. Қосымша немесе «формальды емес» білім беру формальды білім беруге қарама-қайшылық ретінде ұсынылады. Балалар мен жастар үшін формальды емес білім беру барынша қызықты. Формальды емес білім беру формальды білім беруге қарағанда барынша икемді және жаңашыл форма болып табылады, ол ФЕББ-тің қоғамның балаларға қатысты үнемі өзгеріп отыратын сұраныстарына барынша тез әрекет ету қабілетімен түсіндіріледі.

ЮНЕСКО жіктеуішіне сәйкес формальды емес білім беруге (non-formal education) дәстүрлі білім беру жүйесінен тыс ұйымдастырылатын және өткізілетін, оқудың нәтижелері үнемі тиісті құжаттармен растала бермейтін оқу бағдарламалары мен курстары енеді. Әлбетте, барлық айырмашылықтарды түсіндіру үшін бір ғана термин жеткіліксіз, бірақ бұл сөз зор мағынаға ие. Кейде

бұл «бос уақыт бағдарламасы» деп аталады, кейде бұл мектептен кейінгі білім беру, қосымша білім беру, қосымша мектептік білім беру, формальды емес білім беру, диплом алуды қарастырмайтын білім беру, қызығушылықтар бойынша мектептер, сыныптан тыс білім беру, оқу жоспарынан тыс білім беру, мектептен тыс білім беру және тіпті мектептік емес білім беру. Формальды емес білім беру және оның нұсқалары білім берудің жалпыға ортақ стандарттарына сәйкес келмейді: бәрі де сыныптан тыс, мектептен тыс өтеді және «қосымшалық» сипатта болады, дипломды немесе сертификатты білім берудің түпкі мақсаты етпей-ақ даму үшін мүмкіндік ұсынады.

Барлық дерлік еуропалық елдерде ФЕББ-дің белсенді саясаты дамуда, ұйымдастыру формасы мен жүйесі сол елдің мәдени және тарихи ерекшеліктеріне байланысты.

Әрбір еуропалық елде ФЕББ жүйесі және оларға енетін ұйымдар қоғамда түрлі орын алады. Көптеген ФЕББ-тер жеке сипатқа ие. Аталмыш жеке бастамалардың мақсаттары көп жағдайда мемлекеттік немесе жартылай мемлекеттік ұйымдар көздейтін мақсаттардан бөлек болады. Жекеменшік ұйымдардың іс-әрекеті көп жағдайда табыс табуға бағытталған. ФЕББ-тегі бос уақыт мұнда табыс табу мүмкіндігі ретінде қарастырылады.

Қазіргі уақытта формальды емес білім беру бизнестің айтарлықтай саласына айналып бара жатқан елдердің саны үздіксіз артуда. Балалар мен жастар өз бос уақыттарын қалаған түрінде өткізу мүмкіндігі үшін ақша төлейді.

Бүгінде Еуропаның барлық дерлік елдерінде он мыңдаған қосымша білім беру ұйымдары жұмыс істейді.

Орталық және Шығыс Еуропа елдерінде үкімет балалар даму үшін қосымша мүмкіндік алатын формальды емес білім беруді ұйымдастыру формальды білім беруді ұйымдастырумен қатар мемлекеттің міндеті болып табылады деген пікірді ұстанады.

Финляндия мен Литвада ФЕББ арқылы түрлі құзіреттіліктерді сатып алудың дамыған үдерісі байқалады.

Финляндияда ФЕББ бос уақытта мектеп қабырғасынан тыс, көп жағдайда мемлекеттік емес ұйымдарда (ары қарай – МЕҰ) және қоғамдық іс-әрекеттің басқа түрлері аясында өткізілетін оқуға жатқызылады. Финляндияда ФЕББ формальды білім беру арқылы алынатын білімге қатысты баламалы немесе сындарлы болып табылатын білімнің көзі есептеледі.

Финляндияның министрлігі мен муниципалитеттері балалармен және жастармен қоғамдық жұмысты үйлестіреді және қаржыландырады. Мәдениет, спорт және жастармен жұмыс саласындағы ұсынылатын қызметтер

салыстырмалы түрде қымбат емес: мүшелік жарна 5 еуроны құрайды немесе тегін.

Еуропада ФЕББ формальды білім берудің қателіктерін өтеу ретінде қарастырылмайды. ФЕББ тиімді дамыған жүйесі роман тілдік елдерге (Италия, Испания, Португалия, Франция) тән, бірақ ФЕББ бұрынғы социалистік елдер үшін барынша тән.

Батыс Еуропа елдерінде дамыған қамқоршылық жүйесі басымдыққа ие. Бұл жастардың қажеттілігі үшін ұлттық және жергілікті үкімет тарапынан бөлінетін қаржылық көмектің көп бөлігі күрделі мәселелері бар балалар мен жастарға (олар балалар мен жастардың жалпы санының 5-10% құрайды) бағытталуға әкеледі. Сондықтан Батыс Еуропада формальды емес білім беру саласы жекеменшік сипатқа ие.

ЕО елдерінде қазіргі уақытта **«Еуропа 2020 бағдарламасы және жастарды дамыту стратегиясы»** (Europe 2020 and Youth Strategy) іске асырылуда. Аталмыш бағдарламаның мәні – Еуропа елдерін жастармен жұмыс бойынша іс-шараларды ұйымдастыруда және қаржылық көмекте қолдау. Қосымша білім беру саласындағы іс-тәжірибенің үздік үлгілерін іріктеудің әзірленген өлшемдер жүйесі (жаңашылдық, өзектілік, оңтайлылық, жоғары нәтижелілік, тұрақтылық, инновацияны бұқаралық іс-тәжірибеде қолдану мүмкіндігі) төмендегі елдерді анықтауға мүмкіндік берді: **Нидерланды, Польша, Чех Республикасы.**

Нидерланды орталықтандырылмаған ел болып табылады, онда мемлекет формальды емес білім беру саласына қатысты белсенді рөл атқармайды. Қосымша білім берудің көптеген ұйымдары – жекеменшік. Жеке бастамаларға кейде жергілікті басқару органдары субсидия ретінде қолдау көрсетеді. Соңғыларының ескертпелі сипатқа ие жобаларға деген қызығушылығы байқалады.

Нидерланды елінде формальды емес білім беру бизнестің айтарлықтай саласына айналууда. Бос уақыт секторы мұнда жылына **50 млрд. еуро** айналымына ие. Балалар мен жастар өз бос уақыттарын қалаған түрде өткізу үшін ақша төлейді. Бұл үдеріс Еуропаның көптеген елдерінде айқын сипатқа ие болуда. Бос уақытты ұйымдастыру жергілікті деңгейде көп жағдайда қалалар немес аудандар тұрғындары қатарынан шыққан волонтерлардың күшімен іске асырылады, сондықтан қосымша білім беруді ұсыну іс-тәжірибесі әртүрлі: ол әрбір деревняда және қалада өзгеріп тұрады.

Формальды емес білім беру **Польшаның** білім беру ортасында айтарлықтай орын алады.

Мектептен тыс ұйымдармен қатар мұнда формальды емес білім берудің қауымдастықтары, қорлары мен орталықтары, жастар сарайлары, иордан бақтары, жастар орталықтары жұмыс істейді. Польшадағы формальды білім беру ұйымдары ұлттық бірегейлік міндеттерін шешуге арналған, патриоттық тәрбиеге ерекше назар аударады. Іс-әрекет аясында өз өлкесінің тарихы мен мәдениетін зерделеу негізгі орын алады.

Чехияның формальды емес білім беру саласындағы мемлекеттік саясаты елдің бәсекеге қабілеттілігінің бір факторы ретінде қарастырылатын ғұмыр бойы оқуды қолдау түрінде көрініс табады. Осыған орай, мұндай оқытуға инвестициялар «дамуға құйылған аса маңызды инвестициялар» ретінде танылады. Формальды емес білім беру ұйымдарының іс-әрекетін қаржылай қамтамасыз ету көп жағдайда мемлекеттік бюджетке байланысты. Алайда, мұнымен қатар ол қатысушылардың жарнасынан, демеушілер көмегінен және жеке шаруашылық іс-әрекетінен құралады.

Жалпы алғанда, Чехия балалар мен жастарға бос уақытты белсенді өткізуді ұйымдастыруға ерікті негізде қосылу мүмкіндігін беретін мекемелердің көп әрі қолжетімді желісіне ие.

Елдегі формальды емес білім беруді ұйымдастырушылар: мектептер, бос уақыт орталықтары, білім беру агенттіктері, қызығушылықтар бойынша клубтар, мәдениет ұйымдары және т.б. болып табылады.

Барынша қолжетімді формальды білім беру ұйымдары болып бос уақыт орталықтары, ұзартылған күн мектеп топтары, мектеп клубтары табылады. Олардың бәрі жалпы және қосымша білім беру ынтымақтастығының іс-тәжірибесін көрсете отырып, мектептер жанында жұмыс істейді.

Бос уақыт орталықтарының оқушылардың түрлі санаттарына (мектепке дейінгі балаларға, оқушыларға, студенттерге), сондай-ақ педагогтарға (олардың тұрғылықты жеріне қарамастан) арналғанын атап өткен жөн.

Өзін-өзі басқару негізінде жұмыс істейтін мектеп кооперативтері әлеуметтік бағытқа ие. **Францияда** олар жалпы білім беретін мектептер **оқушыларының бестен бірін** біріктіреді. Балалардың іс-әрекеттің сан алуан түрлеріне (бау-бақша өсіру, қоян өсіру, емдік шөптер жинау, мерекелер ұйымдастыру, пікірталастар өткізу және басқалар) қатысуы әлеуметтік тәрбие берудің жақсы мектебі болып табылады.

Жапонияда формальды емес білім берудің тармақталған желісі бар: балаларға арналған мәдени-ағарту орталықтар, спорттық клубтар. Әрбір мектеп оқушысының мектеп бағдарламасына енбейтін дене шынықтыру, көркем

шығармашылық және ұлттық өнер түрлері бойынша қосымша сабақтарға міндетті (бірақ тандау бойынша) тегін қатысу іс-тәжірибесі де бар.

Мұнымен қоса, әрбір тұрғын өз кварталында оқушылармен қосымша жұмыс ұйымдастырады: хор сабақтары, музыкалық аспаптарда ойнау, бал билері, үй шаруашылығын жүргізу және т.б.

Әлеуметтік тәрбие беру міндеттерін шешуде үлкен әлеуетке ие ФЕББ-тің жекелеген түрлері кең таралған: балалар мен жастардың мектептен тыс ұйымдары, клубтар және орталықтар.

Жапония Парламенті «Патриотизм туралы Заң» қабылдаған, ол «Жаңа дәуірдегі (XXI ғасырдағы) білім беруді дамытудың негізгі жоспарында» ұсынылған «дәстүрлер мен мәдениетті құрметтеу, солардың негізінде құрылған елімізді сүйю» қажеттігі туралы тезисті нығайтуы тиіс.

Моральдық тәрбие берудің негізгі міндеті оқушылардың санасына моральдық құндылықтар түріндегі белгілі бір әлеуметтік нормаларды ендіру және топтық сананы қалыптастыру болып табылады. Қабылданған шаралар жапон қоғамының сабақтан қалу, мектептегі зорлық-зомбылық, сотқарлық, сабаққа кедергі келтіру және жасөспірімдер жасайтын ауыр қылмыстар сияқты мәселелердің пайда болуына алаңдаушылық білдіруімен, тұлғаның жеке құқықтарына назар аударудың күшеюімен және топтық сананың әлсіреуімен және т.б. түсіндіріледі.

Әлеуметтік тәрбие беру формалары арасында 6-дан 18 жасқа дейінгі мектеп жасындағы балаларға арналған **Америкадағы** ұлдар мен қыздар клубтары (BGCC) ерекше орын алады. Қазіргі уақытта BGCA Құрама Штаттардағы **4000-нан астам** клуб филиалдарынан тұрады. Клубтың негізгі мақсаты тұлғаны белсенді әлеуметтік іс-әрекетте дамыту болып табылады. Оны іске асыру үшін 5 саланы қамтитын білім беру және бос уақыт бағдарламалары әзірленген:

көшбасшылық қасиеттерді дамыту бағдарламалары; мансапқа арналған білім беру; денсаулықты қолдау және өмірлік дағдыларды дамыту бағдарламалары; өнер бойынша бағдарламалар; фитнес және демалыс бағдарламалары.

Жеткіншектерге арналған клуб жанындағы арнайы жасөспірімдер орталықтары компьютерлермен, фитнес-орталықтармен жарақталған және іс-әрекеттің алуан түрімен айналысуға арналған орынжайларға ие. Клубтар мансаптық қабілеттерді зерттеуге, жұмыс іздеу үшін түйіндеме жасауға бағытталған кәсіби дағдыларды дамытуға арналған бағдарламаларды ұсынады.

Қытайда адамға әртүрлі бағыттарда өзін-өзі іске асыру үшін өмірде қажетті тұлғаның базалық сипаттамаларын; ұлттық бірегейлікті қолдау құралы ретінде мәдени-тарихи білім беруді, жедел адекватты реакцияны, ұшқырлықты; нақты істерге тартылу арқылы ұлттық дәстүрлерді үйренуді дамытуға басты көңіл бөлінеді.

Корея Республикасында дарынды балалармен жұмыс мұғалімдерді даярлайтын өңірлік орталықтар әзірлейтін ұлттық бағдарлама сипатына ие. Нақты жасалған осы қосымшада білім беру жүйесінде баланың зияткерлік, әлеуметтік дамуы үшін үздік және қажетті жағдайлар жасалады деген жалпы түсінік қалыптасқан. Сондықтан Корея елінде балалар мен ата-аналардың таңдауы бойынша міндетті ақылы қосымша білім беру жүйесі қалыптасқан.

ТМД, Еуропа және Оңтүстік Шығыс Азия елдерінің іс-тәжірибелері мен амал-тәсілдері қоғамдағы, сондай-ақ өмірдің салты мен сапасындағы күрделі өзгерістер қосымша білім беру жүйесіндегі (ФЕББ) балалар мен жастарға әлеуметтік тәрбие және білім беру міндеттерін шешуге әсер еткенін көрсетеді.

Германияда, Скандинавияда, Францияда мен Ұлыбританияда, Канада және АҚШ-та толық күн мектептері жұмыс істейді, оларда түрлі білім беру мүмкіндіктері ұсынылады және баланың жан-жақты дамуы үшін жағдайлар жасалған. Толық күн мектептерінде таңғы оқыту стандартты бағдарлама бойынша өтеді, түстен кейін оқушылар таңдау бойынша кез келген қосымша білім беру іс-әрекетіне қатыса алады.

Ғылыми-техникалық және әлеуметтік прогресс кезінде адамның түрлі ақпараттың үлкен көлемін игеруіне, білімнің жылдам жаңаруына, іскерлікті жетілдіруге деген қажеттіліктің ұлғаятыны жалпыға мәлім. Осы жағдайларда барлық негізгі педагогикалық үрдістерді өзіне жинақтайтын туристік-өлкетанушылық іс-әрекеттің рөлі жылдам өсе түседі.

Әлемдік іс-тәжірибеде өздігінен әрекет ететін туристік қозғалыстар және балалар мен жасөспірімдер туризмі бірегей әлеуметтік құбылыс болып табылады.

Еуропалық балалар мен жастар туризмі орталықтарының ортақ ерекшелігі спорттық-сауықтыру қызметтердің кең спектрі бар бай экскурсиялық-танымдық бағдарлама болып табылады.

Англияның, Францияның, Германияның, Австрияның және өзге елдердің оқу орындарында жекелеген пәндерді оқу кезінде педагогтар оқушылармен жұмыста жаяу серуендеуді және жақын маңайларға сапар жасауды қолданады. Мұндай әдістер оқушыға таным мен шығармашылыққа деген

қажеттілікті қабылдауға және оны барынша іске асыруға, тұлға ретінде және кәсіби тұрғыда өзін-өзі іске асыруға және өзін-өзі анықтауға мүмкіндік береді.

Францияда және басқа еуропалық елдерде тұлғаның көп қырлы дамуын қамтамасыз ету мақсатында білім беруде жастар туризмі кең түрде қолданылады және бюджет қаржысымен молынан субсидияланады.

Словакияда жұмбақ үңгірлер бойынша экскурсиялардан, виндсерфингтен, атқа мінуден немесе жартасқа өрмелеуден тұратын балалар туризмінің бағдарламалары табысты іске асырылуда және ата-аналар тарапынан да, балалар тарапынан да сұранысқа ие.

Жапонияда мектеп демалыстары кезінде оқушылар түрлі халықтық кәсіптерді үйренуге шығады. Мұндай экскурсиялар бір жағынан еңбекке деген құрметке баулиды, оқушылардың елдің экономикалық әлеуеті туралы пайымдарын кеңейтеді. Олар қандай да бір саланың тарихы туралы, сондай-ақ елдің даму бағдарламалары туралы әңгімелермен үйлестірілуі мүмкін. Екінші жағынан мұндай сапарлар маңызды утилитарлық мақсатқа ие болуы – оқушыларға болашақ мамандықты таңдауға көмектесуі мүмкін.

Канада, Кения, АҚШ-та және Қытайда жастар арасында қорықтарға және ұлттық парктерге бару ерекше танымал болып барады.

Францияда формальды емес білім беру саясаты үкіметпен қадағаланады. Франциядағы факультативті және мектептен тыс іс-әрекеттің негізгі салаларын қысқаша мазмұндауға бағытталған жалғыз ресми құжат «Мектеп кестесін және бала іс-әрекетін реттеу жоспары: жергілікті білім беру стратегияларын және аудиториядан тыс іс-әрекетті іске асыру» атты 1998 жылдың 9 шілдесіндегі ведомствоаралық циркуляр болып табылады. Мұнда нақты анықталған: «мектеп оқушысының жоспарын және оның мектептен тыс іс-әрекетін реттеу бала үшін үш түрлі кезең: мектеп, факультативті іс-әрекет және мектептен тыс іс-әрекет теңгерімін іздестіру бойынша жұмысты қарастырады». «Баланың мектеп қабырғасынан тыс өз уақытын ұйымдастыра білуі оның оқу үрдісіндегі табыстарымен және оның жеке жетістіктерімен тікелей байланысты; бұл сондай-ақ баланы қоғамда әлеуметтенуге үйретеді».

Баланың бос уақытына арналған бағдарлама жоғары жас тобындағы – 6 жастан 18 жасқа дейінгі балалардың бос уақытының және бас уақыт іс-әрекетінің ғаламдық жобасын әзірлеуге бағытталған. Формальды емес білім беру ұйымдары мектеп каникулдары күндері оның ұзақтық кезеңіне қарамастан барынша көп жұмыс істейді. Балалар лагерьлерге бара алады, онда оларға тұрғын жағдайлар ұсынылады.

Францияда әрбір оқушы елдің барлық мұражайларында болуға міндетті: жаңалықтар мұражайы, ғылыми қалашық, эволюция мұражайы, Лувр, Версаль және т.б..

Бүгінде балалар мен жастарда дербестікті, өзін еңбек нарығының контекстінде бағалау іскерлігін, кәсіби бәсекеге қабілеттілікке және ұшқырлыққа талпынысты мақсатты түрде қалыптастырып отырған дамыған елдер аз емес.

Әлемнің көптеген елдерінде техникаға деген тұрақты қызығушылықты, рационализаторлық және өнертапқыштық бейіндерді, техникалық ойлауды дамытуға бағытталған балалар мен жастардың техникалық шығармашылығына ерекше көңіл бөлінеді. Басымдық электронды техниканы, автоматиканы, техникалық кибернетиканы, машина және станок жасауды зерделеуге беріледі.

Еуропаның **Франция, Голландия, Швеция, Германия, Болгария, Финляндия** сияқты елдерінде **барлық оқушылар оқудың 7-ші жылында өздерінің ары қарайғы жолдарын таңдауда белгілі бір шешімге келулері тиіс.**

Канада елі оқушыларға ғылым мен техниканың түрлі салаларындағы шығармашылық еңбекке әзірленуде, мамандық таңдауда көмек көрсетудің қызықты тәжірибесіне ие. Оқушылар үшін «мамандықтар әлемін» танудың маңызды формасы кәсіби бағдарлаудың мамандандырылған орталықтарындағы («таңдау орталықтарындағы») дербес оқулар болып табылады. Бұл шамамен төрт мыңдай мамандық туралы ақпарат алуға болатын ұйымдардың ерекше түрі.

Жаратылыстану-математикалық цикл пәндері бойынша мектептен тыс курстар АҚШ-тың Пенсильвания штатындағы Джонс Хопкинс университетінің Дарынды Жастар Орталығының (СТҮ) жазғы лагерінде ұсынылады. Бүкіл әлемнен жиналған академиялық дарынды оқушыларды біріктіре отырып, СТҮ жазғы лагері оқушылардың жоғары қабілеттеріне және олардың академиялық қабілеттері мен оқуға деген сүйіспеншіліктері ортақ құрдастарымен жұмыс істеу қажеттіліктеріне негізделген бірегей білім беру тәжірибесін ұсынады. Бағдарлама қабілетті балалардың әлеуетін толық көлемде зерттеуге және ашуға көмектеседі.

Халықаралық тәжірибе ерте балалық шақтан ер жеткенге дейінгі адам капиталына және оның ішінде білім беруге құйылған инвестициялар экономика мен қоғам үшін айтарлықтай пайда әкелетінін көрсетіп отыр. Әлемде балалардың, жастардың, қоғамның назарын көрмелер, мұражайлар және ғылыми-білім беру бағдарламалары арқылы ғылымға тартуға бағытталған ірі орталықтарды құру іс-тәжірибесі бар.

Жапонияда, Оңтүстік Кореяда, АҚШ-та балалар инновациясын дамыту стратегиялық мемлекеттік бағдарлама дәрежесіне көтерілген. Балалардың инновациялық орталықтарын құруға құйылатын инвестициялар көлемі ондаған есе ұлғайған.

1853 жылы Сан-Францискода натуралист-ғалымдар тобы Калифорния штатының Ғылымды насихаттау орталығын – **Калифорнияның Ғылым академиясын** (California Academy of Sciences) құрады. Қазіргі уақытта ол халықаралық ғылыми және білім беру орталығы болып табылады. Мұраты – табиғатты зерттеу және сақтау, қоғамда ғылымды зерттеуге тарту. Орталықта аквариум, планетарий, жаратылыстану мұражайы, тропикалық орман, жер сілкінісінің симуляторы бар. Жануарлар әлемінің 40 мыңнан астам түрі бар.

Парижде **Ғылым және индустрия қалашығы** (La Cité des Sciences et de l'Industrie) жұмыс істейді – келушілер саны бойынша Лувр мен Помпиду орталығынан кейін үшінші орынды алады. Мұраты – ғылыми-техникалық білімді балалардың, жасөспірімдердің арасында тарату және азаматтардың ғылымға, зерттеулерге және өнеркәсіпке деген қызығушылықтарын ынталандыру. La Cité В. Жискар д'Эстеннің бастамасы бойынша 1980 жылы бұрынғы ет өнімдері павильонының базасында құрылған.

2010 жылы La Cité және **Жаңалықтар сарайы** Н. Саркозидің бұйрығы бойынша (2009 ж.) индустриалды-коммерциялық орталық дәрежесі бар «Universcience» бірыңғай мұражайына біріктірілді. Аталмыш дәреже мұражайды зерттеу институттарының және индустрия секторының қатысуымен басқару үлгісін қарастырады.

La Cité орталығында ұшақта ұшуды, адам денесінің ішіне саяхаттауды имитациялайтын аттракциондар, барокамералар, ракеталар және әскери суасты қайығы, планетарий, экожүйелердің түрлі типтері және т.б. бар. Оқушылардың аталмыш орталықта болуы міндетті оқу бағдарламасына енгізілген.

Куала Лумпур Ұлттық ғылыми орталығы (Pusat Sains Negara) 1996 жылы Премьер-министр Махатхир Мохаммадтің қатысуымен ашылған. Орталықтың мұраты – балалар мен жастардың ғылымды білуге деген қызығушылығын арттыру. Басқару мен қаржыландыруды Ғылым, технологиялар және инновациялар министрлігі іске асырады.

Будапештте **Ғажайыптар Сарайы** (Csodák Palotája) құрылған. Оны құруға 1993 жылы халықаралық Рубик қорының және Венгр Ғылым Академиясының қолдауымен Лоранд Этвеш атындағы физиктер қауымдастығы өткізген мобильді ғылыми ойын алаңдары бағдарламасы себепкер болды.

1996 жылы Рубик Қоры және Будапешт ғылым орталығы қоры тұрақты көрмелер базасында Ғажайыптар Сарайының негізін қалады. Ғажайыптар Сарайы – Шығыс Еуропадағы осындай түрдегі алғашқы орталық, ол көрмелерді, логикалық ойындарды және жаңа технологияларды (лазерлі экран, оптикалық мозаика) қолдану арқылы ғылымды интербелсенді оқытудан тұрады. Мұраты – мектепке дейінгі жастағы және мектеп жасындағы балалардың жаратылыстану ғылымдарына деген қызығушылықтарын дамыту.

Қазіргі уақытта әлемнің **40 елінде 500-ден астам балалар ғылыми қалашығы** жұмыс істейді.

Аталмыш орталықтардың, саябақтардың, ғылыми қалашықтардың, балалардың бейінді лагерьлерінің мақсаты – балаларды ғылым мен технология саласындағы өз білімдерін зерттеуге және дамытуға тарту, болашақ ғалымдардың, инженерлердің буынын әзірлеу және қоғам мен ғылым арасындағы тығыз байланысты арттыру.

Келтірілген мысалдардың ортақ сипаттары:

орталықтарды құруда түрлі салалардағы ең озық технологияларды қолдану;

оқыту бағдарламаларының және ғылыммен өз еркімен танысу бағдарламаларының болуы;

мемлекеттік-жекеменшік кәсіпорын үлгісін қолдану;

мемлекет басшыларының, ірі өнеркәсіптік компаниялардың, қоғамдық қорлар және корпорациялар басшыларының бастамалары және қатысулары бойынша құрылу.

Еуропа кеңесі ФЕББ іс-әрекеттерін сараптай отырып төмендегі қорытындылар жасады:

формальды білім беру жүйесі жеке дара жұмыс істей отырып ұдайы ұлғаятын технологиялық, әлеуметтік және экономикалық өзгерістерге сәйкес келе бермейді, сол себепті ол формальды емес білім берудің іс-тәжірибесімен қорлануы тиіс;

Үкімет және тиісті билік ұзақ мерзімді келешекте формальды емес білім беру ұйымдарын *de facto* серіктестер ретінде танулары және формальды емес білім беруді баршаға қолжетімді етуі тиіс;

ФЕББ балалар мен жастарға үнемі өзгеріп отыратын ортаға бейімделуге арналған іскерліктерді, дағдыларды және құзіреттіліктерді меңгеруге және дамытуға мүмкіндік беретін «өмір бақи оқыту» стандартының ажырамас бөлшегі болып табылады.

Батыс Еуропа елдерінің көптеген мемлекеттерінде жұмыс түрі мазмұндалған кәсіби стандарттар әзірленген, сонымен қатар жұмысты табысты атқару үшін білім, шеберлік және нұсқаулар жиынтығы яғни, ФЕББ жетекшілік ететін қызметкерлер құзіреттілігі үшін талаптар даярланған.

Қазақстандағы балаларға қосымша білім берудің заманауи жүйесінің даму ерекшеліктері

Қазақстанда балаларға қосымша білім беру және тәрбие беру саласы ХХ ғасырдың 90-шы жылдардың басына дейін кеңестік білім беру жүйесінде зор маңызға ие болды. Балалардың басым көпшілігі аталмыш үрдіске тартылды. Бұған екі фактор себеп болды: **біріншісі** – тегін қосымша білім беру, **екіншісі** – мамандандырылған білім берудің таралым кеңдігі.

ХХ ғасырдың соңында – ХХІ ғасырдың басында мектептен тыс тәрбие берудің балаларға қосымша білім беру жүйесіне трансформациялануы Қазақстанның демократиялық және құқықтық мемлекетке, нарықтық экономикаға көшу міндеттерімен байланысты.

Осы көшу үрдісі кезінде тұлға мен қоғам үшін сан түрлі формальды емес құрылымдардың, бірінші кезекте, қосымша білім берудің мәні артты, қосымша білім берудің негізгі мақсаты – балалардың үнемі өзгеріп тұратын жеке мәдени-әлеуметтік және білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру.

Тәжірибе көрсеткендей, адамның біліміне деген талаптар тек базалық біліммен ғана қанағаттандырылмайды. Базалық білім қосымша формальды емес білім беруге барынша мұқтаж, қосымша білім адамның бейімдерін, қабілеттерін және қызығушылықтарын дамытудың, оның әлеуметтік және кәсіби өзін-өзі анықтауының басты факторларының бірі болып отыр және болып қала береді.

Республикада алғаш рет балаларға негізгі (базалық) және қосымша білім беру тең құқылы, бір-бірін өзара толықтырушы компоненттер ретінде қарастырылуда және осылайша әр баланың толыққанды жеке дамуы үшін қажет бірыңғай білім беру кеңістігін құруда.

Мұндай жағдайларда мектеп оқушыларды дамытуға зияткерлік ауықтушылықты еңсеріп, олардың қоғамда табысты әлеуметтенулері үшін негіз құрай алады.

Жаңа буындағы білім беру стандарттарын енгізу жағдайларында балаларға қосымша білім беруді негізгі жалпы білім беру бағдарламаларына енгізудің өзектілігі мектепте алынған білім, іскерлік пен дағдыны тәжірибеде қолдануға септігін тигізетін жалпы білімнің вариативті құрамдас бөлігін күшейту, оқушылардың танымдық мотивацияларын ынталандыру қажеттігімен байланыстырылады.

Мектеп сабағындағы оқу үрдісінде қосымша білім беру жүйесіне тән технологияларды қолдануға болады. Бұлар кешенді сабақтар, оқу жобалары, дискуссиялық технологиялар, ойындар, пәндік технологиялар болуы мүмкін.

Олар, әдетте, сабақтың шеңберінен шығуды қажет етеді, мұғалімнің тікелей жетекшілігінде оқушылардың өз еркілерімен жеке және топтық іс-әрекеттерін қарастырады. Сондай-ақ, мектеп сабағы материал мазмұнын кеңейту және тереңдету деңгейінде де және мектеп сабағы мазмұнының жекелеген элементтерін сабақтан тыс қызметтің түрлі формаларында өңдеу есебінен де қосымша білім беру бағдарламасын іске асыру үрдісіндегі оқу сабақтары аясында жалғасын таба алады.

Сабақтан тыс жұмыс жүйесіне қосымша білім беру бағдарламаларымен айналысатын балаларды қосу өзіндік ерекшеліктерге ие бола алады және түрлі тәрбиелік нәтижелерге шыға алады, бұл әр нақты мектеп қосымша білім беру ұйымдарының қандай деңгейін қамтуына байланысты.

Ол:

1) жұмыстары бір-бірімен аз үйлеетін және толығымен бар кадрлық және материалдық жағдайларға тәуелді болып келетін үйірмелердің, секциялардың, клубтардың кездейсоқ жиынтығы;

2) балалар шығармашылық ұжымдары мен бірлестіктерінің жұмысының ішкі шоғырлануы, олардың қызметінің түрлі бағыттанушылығы;

3) балаларға қосымша білім берудің мектептің жеке бөлімшесі ретінде дамуы;

4) балаларға негізгі және қосымша білім берудің бірігуі, мектептердің негізгі құрылымдарының ұйымдық және мазмұндық бірлігі бола алады.

Қазіргі уақытта мектептердің тәжірибесінде жоғарыда аталған барлық ұйымдық үлгілер пайдаланылады. Мектептегі қосымша білім беруді ұйымдастырудың алғашқы екі деңгейіне артықшылық беріледі. Бірігу үрдістерін жүзеге асыру жағдайларындағы үшінші және төртінші деңгейлер өзіндік тәрбиелік жүйелерді құруға бағдарланған мектептерге тән.

Әр үлгі өзін жобалап, ары қарай іс-тәжірибеде жүзеге асыратындар үшін белгілі бір құндылықты білдіреді. Осылайша, негізінде мектептегі қосымша білім беруді ұйымдастырудың бірінші деңгейі бар үлгілер белгілі мағынаға ие, себебі балалардың бос уақытын қамтамасыз етеді және олардың сабақтан тыс қызығушылықтарының спектрін анықтауға мүмкіндік туғызады.

Екінші деңгейдегі үлгілер балаларды, сондай-ақ, балалар мен ересектерді біріктіретін жұмысының өзіндік формаларымен бағалы (қауымдастықтар, шығармашылық зертханалар, экспедициялар, шеберханалар және т.с.с.).

Ұйымдық әрекеттестіктің үшінші және төртінші деңгейлеріне негізделген үлгілер балалардың қосымша білім беруге деген түрлі сұраныстарын қамтамасыз етуге және осы тұста маңызды нәтижелерге жетуге мүмкіндік береді.

Әрекеттестіктің барлық субъектілерінің тәрбиелік бағдарламалардың мазмұнын бірлесе әзірлеу арқылы жұмысының келісушілігінің есебінде мүмкін болады.

Бірінші жағдайда, тәрбиелік қызметтің жалпы мектептік бағдарламасының компоненті ретінде қаралатын бірыңғай бағдарламаның негізінде жұмыс істеп жүрген қосымша білім берудің барлық оқытушыларының әрекеттерінің келісушілігінің есебіне.

Екінші жағдайда – қосымша білім беруді мазмұндық деңгейде де, қызметтің технологиясында да негізгі жалпы білім беру бағдарламасымен біріктіру есебіне.

Ұйымдық әрекеттесудің үшінші және төртінші деңгейлерінің есебінде құрылған, бірігудің ішкі де, сыртқы да механизмдерін пайдаланатын үлгілер басым болып қаралады, себебі олар мектептік тәрбиелік жүйелерді құруға бағдарланған, ал бұл мектептік білім берудің барлық деңгейлерінде жаңа ұрпақтың стандарттарымен қарастырылған.

Мектептегі қосымша білім беру қызығушылықтар бойынша түрлі балалар шығармашылық бірлестіктерінің басшыларымен жүзеге асырылады, олар қосымша білім берудің оқыту бағдарламаларын міндетті түрде басшылыққа алады.

Сабақтан тыс жұмыс пен қосымша білім берудің арасындағы байланыстырып тұратын маңызды буын болып **пән үйірмелері** табылады: бұл міндетті оқу материалына ынтықтық, білімге, икемділікке, дағыда және жеке бастың дамуына бағдарлану; сабақтарға міндетті немесе ерікті түрде қатысу; оқыту материалының көлемі мен игерудің қарқынын таңдау мүмкіндігі. Бір жағынан бұл пән бойынша сабақтан тыс жұмыс, ал екінші жағынан – қосымша білім берудің бөлігі.

Қазіргі таңда оқытушының ұстанымы түбегейлі өзгеруде: ол білім беруші ғана емес, оқушының тұлға болуына көмекші болып та табылады; серіктестік пен бейресми қатынас идеясы бекітіледі. Қосымша білім беру оқытушысы кеңесшінің қызметін атқара отырып, балаларға күшті тұлғалық ықпал жасайды. Осыдан – оның тұлғалық қасиеттеріне деген жоғары талаптар туындайды.

Оқытуды дараландыру және саралау, тұлғаның өзін-өзін белгілеу мен қалыптастыру мәселелерін шешу жағдайында балаларға қосымша білім берудің маңыздылығы айтарлықтай арта түседі.

Қосымша білім беру оқытушысының түбегейлі мақсаты – балаға пән сабақтары мен тәрбие беру – қара бастың қамы үшін емес, ол тұлғаның барлық қырларын: зердені, тәжірибелік ақылды, еңбексүйгіштікті, дене дамуын, өзін-өзі

қалыптастыруға мінез бен ерікті қалыптастыру мен жетілдіру құралы ретінде танытып, тәрбиелеу. Басқа сөзбен айтқанда, қосымша білім беру – баланың бай ішкі дүниесіне ену, түсіну және оның шегін кеңейту тәсілі.

Қазақстанда қазіргі уақытта балаларға қосымша білім берудің қызметі мен дамуының негізгі мән-мағынасы оның білім беруді жаңартудың талаптарымен шартталған жалпы білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі болуға бағытталуымен белгіленеді. Алайда үздіксіз білім беру жүйесінің бөлігі болу үшін қосымша білім беру өздігінен дамуға тиіс.

Негізгі және қосымша білім беру жақындасуларын дамытудың бір қыры мектептің түрлі мектептен тыс қосымша білім беру ұйымдарымен ынтымақтастығы болып табылады. Бұл мектеп оқушыларын көркемдік, спорттық, туристік-өлкетанушылық және басқа іс-әрекеттерге тартудың тамаша мүмкіндігі. Ынтымақтастық жұмыс жоспарларын мектептің және қосымша білім беру ұйымының мүмкіндіктерін есепке ала отырып үйлестіруге мүмкіндік береді.

Балаларға қосымша білім беру – балалықтың әлеуметтік институттарының бірі, ол балаларды оқыту, тәрбиелеу және дамыту үшін құрылып, қолданылып келеді.

Қосымша білім берудің ерекшелігі баланың шығармашылық қызметі ол үшін бастапқы болуында. Бәрінен бұрын, тұлғаны шығармашылықта дамыту тұр, ал оқыту сол дамытуға демеу болады.

Қосымша білім беру баланың ерікті таңдау бойынша жеке дара және ұжымдық шығармашылық қызметте тәжірибе жинауына мүмкіндік туғызады. Бұл әлеуметті талап етілген сала, онда білім берудегі қызмет көрсетудің тапсырыс берушісі мен тұтынушылары жас азаматтар мен олардың ата-аналары (заңды өкілдер), сондай-ақ, қоғам мен мемлекет болып табылады.

Білім берудің осы түрі өскелең ұрпақтың бейімділігін, қабілеттілігін және қызығушылықтарын, азаматтық және адамгершілік қасиеттерін дамытуға, өмірлік және кәсіби өзін-өзі белгілеуге мүмкіндік береді. Қосымша білім беру жүйесі шешетін міндеттердің арасында – қараусыз қалудың, құқық бұзушылықтың, нашақорлықтың және маскүнемдіктің алдын алу.

Балаларға қосымша білім беру мектептің тәрбиелік мүмкіндіктерін кеңейтеді. Ашықтық, тұтастық және икемділікке ие болып табылатын балаларға қосымша білім беру жүйесі баланың, оның отбасының, қоғамның және мемлекеттің мүддесінде «уақыт талаптарына» тез әрі дәл әрекет етуге қабілетті.

Жаңа технологиялар әлеміндегі балалар мен жастар шығармашылығы ұғымының өзгергенін түсіну инновациялық әдістемелерді белсенді енгізуді,

заманауи құрал-жабдықтарды қолдануды, оқытудың жаңа формаларын іздестіруді, қосымша білім берудің ресурстық орталықтарының ролін заманауи технологиялар орталығы ретінде кеңейтуді талап етеді.

«Балаларға қосымша білім беру» терминімен баланың өз талаптарына және қажеттіліктеріне сәйкес өзі таңдап алған мәдениеттегі жеке дамуымен байланысты формальды емес білім беру саласын сипаттайды.

Балаларға қосымша білім беру ерекше білім беру жүйесі және білім берудің айырықша түрі ретінде Қазақстанда салыстырмалы түрде қысқа тарихқа ие. Бірақ қосымша білім берудің қазіргі дәрежесі және қолда бар әлеуеті мектептен тыс жұмыс білім беру ұйымдарының түрлі қызметінің ұзақ тарихы бойында қалыптасты.

Балаларға қосымша білім беру айтарлықтай педагогикалық әлеуетке ие: тұлғаның даму уәждемесін қалыптастырудың қуатты құралы болып табылады; қосымша білім беру үрдістерінде әр бала үшін табыс жағдайын құру мүмкіндіктері шексіз, бұл оның жеке қасиеттерін тәрбиелеуге және нығайтуға оң әсер етеді.

Іс-әрекеттің сан түрін игеруге құрылған қосымша білім беру тұлғаның өзін-өзі іске асыруының мәдени кеңістігін кеңейтеді, оны шығармашылыққа ынталандырады.

Қосымша білім беру саласында бала мен ересек адамның жеке қызығушылықтарының ортақтығы негізінде гуманистік құнды бағдарлардың қалыптасу үрдісі қарқынды әрі мақсатты жүреді; қосымша білім беру бағдарламалары баланың жақын дамуы аумағына айнала отырып, оның «мәдени дарындылығын» тәрбиелеуге септеседі. Адам әлеуетін қосымша білім беру құралдары арқылы дамыту сонымен қатар болашақ ел элитасын (ғылыми, инженерлік, мәдени және саяси) дарынды балаларды анықтау, олардың уәждемелері мен қабілеттерін дамыту арқылы қалыптастыру тәсілімен іске асырылады.

Қосымша білім беру өзінің ерекшелігіне орай бос уақытты (демалыс, көңіл көтеру, мереке, өздігінен білім алу, шығармашылық) ұйымдастырудың түрлерін білім беру іс-әрекетінің түрлі формаларымен үйлесімді байланыстыруға тырысады және нәтижесінде балалардың бос уақытын қамту мәселесін шешу арқылы девинатты мінез-құлық кеңістігін қысқартады.

Қосымша білім беру жүйесі тұтас алғанда жалпы білім беру жүйесінің бір бөлігі болып табылады. Бұл балаға ұсынылатын дайын мәдени-әлеуметтік орта емес, оны өзі жасаған вариативті, оның өзінің рефлексивті мүмкіндіктеріне арқа сүйейтін орта.

Бастысы – қосымша білім беру жағдайларында балалар жеке қажеттіліктерін қанағаттандыра алады, шығармашылық әлеуеттерін іске асыра алады, қазіргі қоғамға бейімделе алады және бос уақыттарын толыққанды ұйымдастыру мүмкіндігіне ие. Ендеше бала өзін әлеуметтік тұрғыда іске асырады, кәсіп меңгеруге дайындалады және нәтижесінде – оның болашақта табысқа жетуге деген мүмкіндіктері көп.

Қосымша білім берудің ерекшелігі сол, ол жалпы білім беру жүйесінің бір бөлігіне айналды және ведомствоаралық сипатқа ие болды.

Ол бүгінгі таңда балаларға қосымша білім беру ұйымдарында да, жалпы білім беретін мектептерде, мектепке дейінгі ұйымдарда, техникалық және кәсіби білім беру ұйымдары мен ЖОО-да, мәдениет, спорт ұйымдарында, жеке меншік ұйымдарда да іске асырылады.

Бұл логикада қосымша білім беру жалпы білім беру жүйесінің жай элементі ғана емес, баланың өмірлік өзін-өзі анықтауының түрлі салаларындағы негізгі құзіреттіліктерге қол жеткізуге септесетін білім берудің дербес көзі.

Қосымша білім беру вариативті, көпбейінді, көпдеңгейлі, пәнаралық оқытудың мүмкіндіктерін дамытуға мүмкіндік береді.

Қосымша білім беру жүйесінде балалар іс-әрекеті мен өмір салтының білім беру, тәрбие беру, әлеуметтік функциялары орындалады, әлеуметтік-педагогикалық үлгілері әзірленеді және енгізіледі, балалардың, оның ішінде мүмкіндігі шектеулі балалардың, тәуекел тобы балаларының дарындылығын, бейімделуін және әлеуметтенуін дамыту бағдарламалары іске асырылады.

Балаларға қосымша білім берудің отандық жүйесі **ғылыми-техникалық, көркем-эстетикалық, экологиялық-биологиялық, туристік-өлкетанушылық, әскери-патриоттық, әлеуметтік-педагогикалық білім беру іс-әрекеті** салаларында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту бойынша бірегей әлеуметтік-педагогикалық мүмкіндіктерге ие.

Балаларға қосымша білім беру – бұл негізгі білім беру аясынан тыс мотивацияланған білім беру, ол адамға таным мен шығармашылыққа деген тұрақты қажеттілік алуға, өзін барынша іске асыруға, пәндік, әлеуметтік, кәсіби, жекеше тұрғыда өзін-өзі анықтауға көмектеседі.

Балаларға қосымша білім берудің ерекше қырлары:

әр баланың білім беру саласын (іс-әрекеттің бағытын және түрін), бағдарлама бейінін және оны игеру уақытын, педагогты еркін таңдауы үшін жағдайлар жасау;

баланың ең сан алуан қызығушылықтарын, бейіндерін және қажеттіліктерін қанағаттандыратын іс-әрекет түрлерінің әртүрлілігі;

тұлғаның тануға және шығармашылыққа деген мотивациясын, өзін-өзі іске асыруын және өзін-өзі анықтауын дамытуға септесетін білім беру үрдісінің тұлғалық-әрекеттік сипаты;

балаға тұлғалық-бағдарлы амал-тәсіл, әрқайсысы үшін «табыс жағдайын» жасау;

тұлғаның өзін-өзі іске асыруына, өзін-өзі тануына, өзін-өзі анықтауына жағдайлар жасау;

баланың таңдауда байқап көру және қателесу құқығын, өзін-өзі анықтауда мүмкіндіктерін қайта қарау құқығын тану;

баланың өзі таңдап алған қосымша білім беру бағдарламасы (іс-әрекет түрі, білім саласы) шекарасындағы алға жылжу нәтижелігін анықтаудың мұндай құралдарын қолдану баланың жеке намысына нұқсан келтірмей оған өзінің даму сатысын көруге көмектеседі және оны дамуға ынталандырады.

Балаларға қосымша білім беру қазіргі қазақстандық қоғамда қалыптасқан жалпы білім беру кеңістігінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Ол әлеуметтік тұрғыда сұранысқа ие, бала тұлғасын тәрбиелеуді, оқытуды және дамытуды үйлесімді ұштастыратын білім беру сияқты қоғам мен мемлекет тарапынан тұрақты назар мен қолдауды талап етеді.

Қосымша білім беру бала атқаратын кез келген іс-әрекеттің құрылымына енеді, іс-әрекеттің стандартталған түрлерінің алдын алуы, сондай-ақ оларға ілесуі мүмкін.

Құрылымдық жағынан қосымша білім беру жалпы білім берудің жүйесіне, сонымен қатар білім беру-мәдени бос уақыт саласына енеді, аталмыш жүйелерді жақындастырады және толықтырады.

Қосымша білім беру – белгіленген салаларды әр түрлі толықтыра алатын вариативті білім беру:

пәндік білімді **кеңейту**;

жаңа компоненттерді **қосу**;

тұлғаны танымның, еңбек пен қарым-қатынастың жаңа құралдарымен жарақтай отырып, оның білімін **ұлғайту**;

өзін толық көрсетуге мүмкіндік бере отырып, білім беру іс-әрекетінің мотивациясын **күшейту**.

Білім беру жүйесіндегі өзінің «орналасқан жері» бойынша балаларға қосымша білім беру мектеп бағдарламаларында ұсынылмаған мәдениет және ғылым салаларын зерттеумен қоса мемлекеттік білім беру стандартының аясынан тыс орналасқан.

Қазіргі заманғы балаларға қосымша білім беру екі негізгі блокта көрініс

табады: **білім беру және мәдени-бос уақыт.**

Егер бұрын мәдени-бос уақыт жұмысына мән берілсе, қазір мектеп білім аясында үнемі іске асырыла бермейтін салалардағы балалардың танымдық қызығушылықтары мен қажеттіліктерін қанағаттандырумен байланысты білім беру іс-әрекеті барынша кең көлем алып келеді.

Мұндай үдеріс жалпы және қосымша білім берудің ынтымақтастығына септесетін жетекші фактор болып табылады.

Қосымша білім беру бүгінде үздіксіз білім берудің өзекті толыққанды және қажетті компоненті болып табылады.

Үздіксіз білім берудің мақсаты – адамды тұлға ретінде оның бүкіл өмірі бойында тұтас дамыту, оның тез өзгергіш әлемдегі еңбек және әлеуметтік бейімделу мүмкіндіктерін арттыру, оқушының қабілеттерін, оның талпыныстары мен мүмкіндіктерін дамыту.

Үздіксіз білім беру жүйесіндегі балаларға қосымша білім беру балалардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруға және дамытуға, олардың зияткерлік, адамгершілік, физикалық жетілуге деген жеке қажеттіліктерін қанағаттандыруға, сондай-ақ олардың бос уақыттарын ұйымдастыруға бағытталған.

Қосымша білім беруде бала өмірдегі басты нәрсені түсінеді, өмірдің мәні мен болу мүмкіндіктерін іздейді. Балаларға қосымша білім берудің әр жана оқыту ұйымдарының ашылуымен балалар амандығының кеңістігі кеңейе түседі. Бір кезде С.Я. Маршак былай деп жазған еді: «Іске деген қызығушылықпен қанаттанған еңбек жеңіл, ол міндет бойынша орындалатын еңбектен ауыр емес». Осы байланыста балаларға қосымша білім берудің рөлі арта түсуде.

Қосымша білім беру бағдарламаларының ұтымды жағы деп олардың балаларға өзіне сол сәттегі қызықты қызмет түрін игеру жолдарын өз бетімен таңдауға ерік беретін жеке оқыту бағдарларын әзірлеу үшін мүмкіндіктер туғызатынын санауға болады.

Тағы бір маңызды сәт балаларды әлеуметтендіру үлгілерін жетілдіруде қажеттілік болып табылады. Әлеуметтендіру үрдісінің субъектілері, мазмұны және бағыттары бойынша әлеуметтендіру үлгілерінің жіктелу топтарын атап көрсетуге болады:

1. Әлеуметтендірудің субъектілері бойынша:

түрлі ұлттағы балалар,

дарынды балалар,

даму мүмкіндіктері шектеулі балалар,

отбасында проблемалары бар бейәлеуметтік мінезді балалар;

2. Әлеуметтендіру үрдісінің мазмұны бойынша:

кәсіби бағдар,
әлеуметтік қолдау,
сауықтыру,
көшбасшылық қасиеттерді дамыту;

3. Әлеуметтік тәрбие бағыты бойынша:

рухани-адамгершілік даму,
патриоттық тәрбие,
эстетикалық,
толеранттық,
азаматтық сәйкестік,
мәдениаралық байланыс.

Қосымша білім беру жүйесінде жүзеге асырылатын әлеуметтік-педагогикалық үлгілер зор педагогикалық әлеуетке ие.

Балаларға қосымша білім беру ұйымдарында қызметтің әлеуметтік-педагогикалық үлгілері енгізілуде, себебі бұл білім беру ұйымдарының жұмысының дәстүрлері, стильдері және әдістері социумның ерекшеліктерін барынша ескереді.

Балаларды әлеуметтендірудің мәдени-бос уақыт үлгілері балалардың бос уақытындағы рухани, дене және басқа да әлеуметтік маңызды қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған.

Кәсіби даярлық үлгілері балалардың кәсіби қызығушылықтарын, олардың өзін-өзі кәсіби белгілеуін, таңдаған кәсібіне бейімделуін қалыптастырады.

Қосымша білім беру жүйесінде балаларды әлеуметтік маңызды, қоғамдық қызметке, әлеуметтік шығармашылыққа тарту үшін алдын ала жағдай жасалған.

Бағдарламалар мен жобаларға жасалған талдау даму мүмкіндіктері шектеулі балаларды қосымша білім беру бағдарламалары бойынша сабақтарға тарту жұмыстарының жанданғанын көрсетеді, соның ішінде қашықтық формасында. Бұл бағдарламалардың аясында www.ziyatker.kz сайтында клубтық бірлестіктер құрылған.

Қазақстанның түрлі өңірлеріндегі дарынды балалармен жұмыс жүйесі де назар аударуға тұрарлық. Бүгінде балалардың дарындылығын дамытудағы қосымша білім берудің рөлінің күшейтілгені туралы айтуға болады.

Заманауи ақпараттық технологияларды зерделеуге, дарынды балаларды қолдауға танымдық мүдделерді дамыту үшін www.ziyatker.org сайтында жүйелі түрде жыл сайынғы республикалық сырттай байқаулар ұйымдастырылады:

Білім беру мен ғылымның түрлі саласында шығармашылықпен айналысатын оқушылар мен оқытушылар үшін www.ziyatker.org ғылыми-танымдық сайтының (порталының) жұмысы жандандырылды.

Балаларға қосымша білім беру жүйесі әр балаға тең «старттық» мүмкіндіктер береді, дарынды және талантты оқушыларға көмек пен қолдау көрсетеді, білім беру мен шығармашылық қызметтің түрлі саласындағы дарынды балалардың үлесінің артуына себептеседі.

Балаларға қосымша білім беру балалардың жалпы мәдени және көркем-эстетикалық талғамын қалыптастыруға, белсенді және дарынды балаларды анықтауға, отандық мәдениеттің таңдаулы өнегелеріне тартуға, зерттеу және жобалау дағдыларын дамытуға бағдарланған.

Дарынды және таланты балаларды ерте анықтау, оқыту және тәрбиелеу қосымша білім беру жүйесін жетілдірудің басты міндеттерінің бірін құрайды.

Қосымша білім берудегі басты қағидат – әр баланың шығармашылық қызметі, өз ойын білдіруі және өзін-өзі қалыптастырып танытуы үшін жағдай жасау мен мүмкіндік беру қағидаты.

Алайда бұл міндеттерді шешуде бірқатар қайшылықтар бар:

Бірінші. Мәдениет, технологиялық шығармашылық, өлкетану және зерттеу қызметі саласындағы дарынды балаларды даярлауға әлеуметтік тапсырыстың үйлесімсіздігі мен білім, мәдениет және өнер қызметкерлерінің төмен әлеуметтік мәртебесі, ал бұл көп жағдайда дарынды балалардың ата-аналарының оларды осы қызмет саласына бағдарлауға ынтасыздығын түсіндіреді.

Екінші. Қосымша білім беру оқытушыларының әр дарынды тәрбиеленушіге олардың шығармашылық әлеуетін анықтау және дамыту үшін «жетістік ортасын» қамтамасыз етуге талпынуы мен білім беру ұйымдарының жеткіліксіз материалдық-техникалық, ақпараттық, әдіснамалық және дидактикалық қамтамасыз етілуі.

Үшінші. Білім алушылардың зерттеу және шығармашылық қызметтерінде сүйемелдеуге қажеттіліктерінің болуы мен оқытушылардың балалардың дарынын көрсету ерекшеліктері мен оны анықтау және дамытудың әдістері туралы білімінің жеткіліксіздігі.

Төртінші. Өзін-өзі ойдағыдай қалыптастырып танытуы үшін дарынды балалардың жетістіктерін мойындау маңыздылығы мен білім алушылардың республикалық және халықаралаық іс-шараларға қатысуын қамтамасыз ету үшін республикалық және жергілікті бюджеттен қаржыландырудың қалдық қағидаты.

Қазақстан Республикасындағы балаларға қосымша білім беру жүйесінің қазіргі жағдайы

Балаларға қосымша білім беру жүйесі Қазақстанда 1990 жылы пайда болды. Ол кеңестік кезеңдегі сыныптан тыс және мектептен тыс жұмыстың ізбасары болып табылды.

XX ғасырдың 70-ші жылдарынан бастап ақпараттың жаңа арналары мен көздері пайда болуы, қазіргі әлемнің кез келген ақпараттық сегментіне қолжетімділік мүмкіндігінің күрт артуы жағдайларында мектептің білімді, дағдыларды және жүріс-тұрыс үлгілерін қалыптастыруға деген монополияны жоғалту үдерісі барынша анық көрініс табуда. Балаларға қосымша білім беру саласының әлеуеті зерттеу тақырыбына айналып, саясаткерлердің назарына ілігуде.

ТМД және Еуропа елдерінің қосымша білім беру ұйымдарындағы балалардың қамтылуына салыстырмалы талдау төмендегіше көрініс табады: *Қазақстан Республикасы - 23,9%; Беларусь Республикасы – 44%; Өзбекстан – 16,9% 1-9 сыныптар, Тәжікстан Республикасы – оқушылардың жалпы санынан 1 %, Ресей Федерациясы – 5 жасан 18 жасқа дейін 49, 1%, Еуропа елдері – 50%-дан жоғары.*

(1. «Дети и молодежь Республики Беларусь. Статистикалық жинақ, Минск, БР Ұлттық статистикалық комитеті, 2015. <http://demoscope.ru/weekly/2015/0651/biblio04.php>

2. Методические рекомендации по расчету целевого показателя государственной программы Российской Федерации «Развитие образования» на 2013-2020 годы «охват детей в возрасте 5-18 лет программами дополнительного образования (удельный вес численности детей, получающих услуги дополнительного образования, к общей численности детей в возрасте 5-18 лет)».

3. Проект Национальной стратегии развития образования Республики Таджикистан до 2020 года. (cis.rudn.ru/document/show.action?document.id=1044).

4. Национальный отчет по среднесрочной оценке достижений целей по образованию для всех в Республике Узбекистан и др.).

Қазақстан Республикасындағы ағымдағы жағдай. Облыстар, Астана және Алматы қалаларының Білім басқармаларының ақпараттары бойынша қосымша білім беру жүйесімен барлығы 1590724 оқушы **(60,5%) қамтылған:**

833 қосымша білім беру ұйымында (2012 ж. – 641 бірлік) 620 мыңнан астам бала (23,9 %) қамтылған (2012 ж. – 22,9%);

59 мың мектеп үйірмелерінде – 961 мыңнан астам (36,6%) (2012 – 35,1%) бала қамтылған.

Балалар мен жасөспірімдердің қосымша білім беруге деген құқықтары жалпы білім беретін мектептерде де, мектептен тыс ұйымдар желісінде де

қамтамасыз етіледі: балалар мен жасөспірімдер шығармашылығының Сарайлары, Үйлері, Орталықтары, кешендері, студиялары, жас техниктер, туристер, натуралистер станциялары және базалары, балалардың музыкалық, спорттық мектептері, өнер мектептері, қызығушылықтар бойынша клубтар, спорттық, сауықтыру, туристік лагерьлер және т.б.

Балалар ғылыми-техникалық, көркем-эстетикалық, экологиялық-биологиялық, туристік-өлкетанушылық, әскери-патриоттық және әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет салаларындағы мамандықтарды таңдау тәжірибесін меңгереді.

Соңғы 3 жылдың ішінде қосымша білім беру ұйымдары санының **192** бірлікке артуының оң үдерісі байқалады: Ақтөбе (11), Алматы (39), Жамбыл (22), Қызылорда (16), СҚО (21), ОҚО (32) және басқалар.

(анықтама: оқушылар сарайлары – 198 (2012 - 189); жас туристер станциялары – 35 (2012 -26); жас техниктер станциялары – 25 (2012 - 21); жас натуралистер станциялары – 19 (2012 – 18); музыкалық мектептер – 200 (2012 – 206); көркемдік мектептер – 30 (2012 – 30); өнер мектептері – 127 (2012 – 110); аулалық клубтар (ЗТ) – 51 (2012 –31); сауықтыру лагерьлері – 148 (2012 – 11); оның ішінде жыл бойғы (ЗТ) – 7 (2012 – 5).

Мектеп оқушыларының қосымша білім берумен барынша көп қамтылуы Батыс Қазақстан – 84,9 %, Шығыс Қазақстан – 59,1%, Қостанай – 59 %, Павлодар – 58 %, Солтүстік Қазақстан – 52,5 %, Ақтөбе – 48 %, Қарағанды – 45,2% облыстарында.

Қосымша білім берудің жекеменшік ұйымдары саны 68 бірлікке көбейді. 833 ұйымның ішінде 106-сы – жекеменшік (2013 – 38), оларға 55654 (6979) бала барады, бұл оқушылардың жалпы санының 2,1 %. (Анықтама: оқушылар сарайлары – 8; көркемдік мектептер және өнер мектептері – 26, сауықтыру лагерьлері – 72).

Ұйымдардың материалдық-техникалық базаларын нағайтуда оң өзгерістер орын алуда.

1. Типтік орынжайларға орналасқан ұйымдардың саны **138** бірлікке ұлғайды (2014 ж. – 321, 2012 ж. - 163).

2. Күрделі жөндеуді талап ететін ұйымдар саны **70** бірлікке азайды (2014 ж. – 109 бірлік, 2012 ж. – 179 бірлік).

3. Апаттық жағдайлардағы ұйымдар саны **20** бірлікке азайды (2014 ж. – 2 бірлік, 2012 ж. – 22 бірлік).

4. Мектептен тыс ұйымдардың материалдық жарақталуы **64,8 %** құрайды (2012 ж. - 60%, ауылда – 52,0%).

Қосымша білім беру ұйымдарын 2014 жылы жергілікті бюджеттен қаржыландыру **шамамен 24 млрд. теңгені** құрады. Бір балаға шығын жылына орта есеппен – шамамен **40 мың теңге** (Ресейде – 10 мың рубль, Беларусьта – 5 мың рубльға дейін).

Оқушылардың сабақтан тыс уақыттағы жұмыспен қамтылуын ұйымдастырумен **70 мыңнан астам** маман айналысады:

- балаларға қосымша білім беру ұйымдарының **18 мыңнан астам** педагогтары; балаларға қосымша білім беру ұйымдарының 18 мыңнан астам педагогтарының ішінде:

- жоғары педагогикалық білімі барлар – 11006, 59,8% (2012 – 9697, 58,3%);

- орта педагогикалық білімі барлар – 2728, 14,8% (2012 – 2269,14 %);

- жоғары бейінді білімі барлар – 2800, 15,2% (2012 – 2718, 16 %);

- орта арнайы бейінді білімі барлар – 1787, 9,7 %, (2012 – 1642 (10 %);

- білімі жоқтар – 147, 0,8%.

- **шамамен 52 мың** мектеп үйірмелерінің жетекшілері.

2014 жылы біліктілікті арттыру курстарынан 4902 қосымша білім беру педагогы өтті (26,6 %).

Қосымша білім беру ұйымдарының қызметі ҚР-ның «Қазақстан Республикасындағы бала құқықтары туралы», «Білім туралы», «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу және балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Заңдарымен; Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасымен; ҚР Премьер-Министрінің «Жазғы каникул кезеңдерінде 2011-2015 жылдардағы балалардың сауықтыру демалысын, бос уақытын және жұмыспен қамтылуын ұйымдастыру туралы» үкімімен; Оқушылардың функционалды сауаттылығын дамыту бойынша 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-әрекет жоспарымен; Барлық білім беру ұйымдарында оқыту үрдісінің тәрбие беру компонентін күшейту бойынша тиіптік кешенді жоспармен реттелген.

Балаларға қосымша білім берудің авторлық бағдарламаларының жинақтары, «Темірқазық» және «Экоәлем» балаларға арналған танымдық журналдары, педагогтарға арналған «Қосымша білім және тәрбие» журналы шығарылған.

Балаларға арналған «www.ziyatker.org» ғылыми-танымдық сайтының базасында бағыттар бойынша балалардың интернет қауымдастықтары, жас натуралистердің, туристердің, өнертапқыштардың, музыканттардың, суретшілердің, коллекционерлердің электронды клубтары құрылған.

Балаларға қосымша білім беру ұйымдарында іс-әрекеттің әлеуметтік-педагогикалық үлгілері барынша тиімді енгізілуде, себебі аталмыш мекемелердің дәстүрлері, жұмыс стильдері және әдістері қоғам ерекшелігін барынша ескереді. Осының салдарынан балалар азаматтық жүріс-тұрыс тәжірибесін, демократиялық мәдениет, тұлғаның өзіндік құндылығы, мамандықты саналы таңдау негіздерін жинақтайды; әлеуметтік өмірдің түрлі аспектілері бойынша білікті көмек алады, бұл балалар мен жастардың өмірдің өзгергіш жағдайларына әлеуметтік бейімделуіне әсер етеді.

Балаларға қосымша білім беру ұйымдары, әдетте, әрбір балаға тең «бастапқы» мүмкіндіктер беріп, балалар мен олардың ата-аналарының тез өзгеріп тұратын қажеттіліктеріне дереу әрекет етеді, дарынды оқушыларға көмек пен қолдау көрсетіп, оларды жеке дамудың жаңа сапалық деңгейіне көтереді.

Республикада фестивальдар, музыкалық конкурстар, көркемөнер көрмелері, ғылыми-техникалық, туристік-өлкетанушылық бағыттағы республикалық және облыстық сайыстар, олимпиадалар өткізіледі.

Қазақстанның жас суретшілері, музыканттары, туристері, жартасқа өрмелеушілері мен техниктері Азияның, Еуропаның чемпиондары, әлемдік кубоктар мен біріншіліктердің чемпиондары мен жүлдегерлері болып табылады.

Балаларға қосымша білім берудің ашық әлеуметтік жүйе ретіндегі икемділігі көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыру, әлеуметтік серіктестікті дамыту, әлеуметтік құзіреттілікті қалыптастыру үшін жағдайларды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Балаларға қосымша білім беру жүйесі ведомствоаралық негізде дамиды және дарынды балаларды қолдау мен дамытудың кепілі болады.

Балаларға қосымша білім беру жүйесінде **оқушылардың ғылыми-техникалық шығармашылығын ұйымдастыру** айтарлықтай орын алады.

Ғылыми-техникалық бағыттағы бағдарламалар бойынша жалпы орта және қосымша білім беру ұйымдарында 2,6 млн. мектеп оқушысының ішінде барлығы **47 мыңнан астам** бала айналысады. Олардың **75%** (37 937 адам) ұлдар құрайды және бар-жоғы **25%** (11 965 адам) – қыздар құрайды. Балалардың техникалық шығармашылықпен жалпы қамтылуы **1,8%** құрайды.

Республикадағы балаларға қосымша білім беру ұйымдарында бастапқы техникалық модельдеу, әуе аппараттарын модельдеу, кемелерді модельдеу, автокөліктерді модельдеу және зымырандарды модельдеу сияқты техникалық шығармашылық түрлері бойынша белгілі бір іс-тәжірибе жинақталған.

Техникалық шығармашылықтың дәстүрлі түрлерін дамытумен қатар қосымша білім беру ұйымдарында қазіргі балалар мен жастар үшін өзекті жаңа бағыттар да белсенді дамуда.

Айталық, Қарағанды қаласының Балалар және жасөспірімдер сарайы базасында Жас зерттеушілердің Орталық Азиялық кіші ғылым академиясы жұмыс істейді. 36-дан астам балалар бірлестіктерінде жас медиктер, бағдарламалаушылар, техник-конструкторлар, физиктер, математиктер айналысады.

Техникалық шығармашылықтың бағдарламалау, информатика және ақпараттық технологиялар, компьютерлік дизайн, компьютерлік графика, медиадизайн, жобалық-зерттеу іс-әрекеті сияқты бағыттары қарқынды дамып келеді.

Павлодар қаласында Оқушылар сарайының ауыл мектептерінің оқушыларын журналистика негіздеріне және компьютерлік дизайнға қашықтықтан оқыту бойынша «Юниор – экспресс» жобасы назар аударуға тұрарлық.

Атырау, Батыс Қазақстан, Маңғыстау, Солтүстік Қазақстан облыстары жоғары оқу орындарында «Квант», «Информатика», «Интеграл» техникалық шығармашылық үйірмелерінің, Алматы қаласының Жаңа технологиялар колледжінде «Заманауи технопарктердің» ашылуы кең қолдау тапты.

Қазақстандағы оқушылар арасында ғылымды насихаттайтын ірі жоба Астана қаласындағы Оқушылар сарайының Ұлттық Интербелсенді паркі болды. Тағы бір ірі жоба болып елдегі тұңғыш ғылым мен техниканың виртуальды мұражайын құру табылады, онда Қазақстанның негізгі салаларын қосымша шынайылық технологиясын қолдану арқылы ұсыну бойынша жұмыстар

жүргізілуде. Білімді балаларға жақындату, оларды қызықтыру – жана технологиялардың басты міндеті.

Балалар мен жастар арасында ғылыми-техникалық шығармашылықты дамыту және роботты техниканы насихаттау мақсатында роботты техника бойынша сайыстар өткізіледі, олардың ұлттық үйлестірушісі болып «Назарбаев зияткерлік мектебінің» дербес білім беру ұйымы табылады.

Көп жағдайларда техникалық бағыттағы бірлестіктер балаларды, негізінен мектеп есебінде, кәмелетке толмағандардың ісі және оларды қорғау бойынша комиссияның есебінде тұрған ұлдарды оқыту, тәрбиелеу және шығармашылық дамыту үшін мүмкіндіктерді қамтамасыз ете отырып, маңызды алдын алу қызметін атқарады.

Балаларға экологиялық-биологиялық қосымша білім берудің негізін 18 жас натуралистер станциясы және экологиялық-биологиялық орталық (16 мыңнан астам бала) құрайды, олар табиғат қорғау іс-әрекетіне, оқу-зерттеу жұмыстарын жүргізуге бағытталған. Балаларға қосымша білім берудің экологиялық-биологиялық бағыты баланың табиғатты қорғауға, туған өлкесінің биологиясын, географиясын, экологиясын зерттеуге деген қызығушылығын туғызады, үздіксіз экологиялық білім берудің негізгі бөлігі болып табылады.

Экологиялық-биологиялық, өлкетану іс-әрекетінің түрлі формаларының бай арсеналына Шығыс Қазақстан облысы Семей қаласындағы Полковничий аралында орналасқан Облыстық балалар биологиялық орталығы ие. Биологиялық орталық қазіргі уақытта Қазақстандағы оқу-тәрбиелік, әдістемелік, ғылыми-зерттеу, табиғатты қорғау, биологиялық-насихаттық, мәдени-ағартушылық және өндірістік іс-әрекеттерді ұйымдастыратын мектептен тыс қосымша білім беру ұйымдарының ішіндегі ең үздігі болып табылады.

Балаларға қосымша білім беру жүйесіндегі басым бағыт лайықты түрде **балалар туризмін және өлкетануды дамыту** болып табылады.

Республикада туристік-өлкетанушылық білім беру іс-әрекетін **35 жас** туристер мен өлкетанушылар станциясы және орталығы іске асырады. Оларда **19 мыңнан астам** мектеп оқушысы айналысады. Жалпы білім беретін мектептердің туристік-өлкетанушылық үйірмелерінде және бірлестіктерінде, балалар шығармашылығы сарайларында, орталықтарында 7 жастан 17 жасқа дейінгі **60 мыңнан астам** оқушы айналысады. Балалардың жалпы қамтылуы оқушылардың жалпы санынан **2,6 пайызын** құрайды (2004 ж. – 1,5%).

Соңғы бес жыл ішінде туристік-өлкетанушылық бағыттың қарқынды даму динамикасы байқалады (2004 ж. – қамтылу 5033 адам, 2014 ж. – 67 120 адам).

800 мыңнан астам бала мен жасөспірім оқушылардың «Атамекен», «Болашақ», «Жас Ұрпақ», «Шұғыла» және т.б. туристік-өлкетанушылық қозғалыстарының түрлі бағдарламаларын іске асыруға қатысады. Мектеп оқушыларының «Менің Отаным – Қазақстан» туристік-өлкетанушылық экспедициясы аясында жыл сайын ондаған жаяу, шаңғы, су, велосипед сапарлары, сан алуан маршруттар бойынша экспедициялар мен экскурсиялар өткізіледі, оларға мыңдаған жас туристер және олардың ересек тәлімгерлері қатысады. Жергілікті тарихи және табиғи ескерткіштерден бастап Отанымыздың елордасы – Астана қаласына және елдің өзге де өңірлеріне дейін «Туған өлкенің айырықша орындарынан – Қазақстанның қасиетті жерлеріне» оқушылар экскурсиялары ұйымдастырылады.

1960 жылы құрылған Батыс Қазақстан облыстық Балалар мен жасөспірімдер туризмі және экологиясы орталығы қазіргі уақытта осы саладағы Қазақстанның озық қосымша білім беру ұйымдарының біріне айналды, 35 туризм орталығының 14-і – Батыс Қазақстан облысында.

Орталық жанында Мәскеу халықаралық балалар мен жасөспірімдер туризмі мен өлкетануы академиясының қазақстандық бөлімшесі, «Балалардың даму академиясы» қоғамдық бірлестігі, «Этюд» бейнелеу студиясы жұмыс істейді. Орталық базасында республикалық және халықаралық деңгейдегі іс-шараларды өткізу игі дәстүрге айналған.

«Жайық-Орал» оқушылардың су экспедициясы ерекше танымалдыққа ие болды. Өткен уақыт ішінде ол үгіт-насихат науқанынан өзінің жүйесі және құрылымы бар кешенді туристік-экологиялық экспедицияға түрленді, Батыс Қазақстанның Оралға және оның атырауына жапсарлас Ресей өңірлерінің де көптеген жастарын біріктірген экологиялық қозғалыстың мықты өзегіне айналды. Аталмыш іс-шараның бағдарламасына «Орал маңының шағын өзендері» экологиялық-өлкетанушылық экспедициясы, «Таза ауыл», «Орал маңының жасыл желкені», «Өз ағашыңды отырғыз, турист» науқандары, бердинг (спорттық орнитология) бойынша сайыстар және «БҚО табиғат ескерткіштері» экологиялық экспедициясы енеді.

Бар әлемде туындаған экология, орман алқаптарын сақтау, өзендер мен басқа да су қоймаларын тазарту, өсімдіктер мен хайуанаттар әлеміне ұқыпты қарау мәселелері, - осының барлығы өскелең ұрпақтың сана-сезімінің өзгеруін, балаларға қосымша білім беру білім беру ұйымдарының қызметін экологиялық-биологиялық бағыттанушылық саласында жетілдіруді талап етеді; балалармен жұмысқа жетекші ғалымдар мен мамандарды тартуға мүмкіндік береді.

«Каспий маңы өңірінде туризмді дамыту» жыл сайынғы халықаралық форумын өткізу аясында Маңғыстау облысы әкімдігі мен Байқоңыр қаласы әкімшілігі арасында балалар туризмін дамыту туралы ақпаратпен алмасу дәстүрге айналуда.

Патриоттық сана-сезімді қалыптастырудың және Қазақстанның жас азаматтарын қоғамдық өмірге қарқынды араластырудың тиімді құралы болып түрлі бағыттар: **тарихи, әдеби, экологиялық, географиялық, натуралистік, геологиялық, археологиялық** және басқалар бойынша туристік-өлкетанушылық жұмыс табылады.

Туристік-өлкетанушылық бағыт оқушыларды туған өлке туралы біліммен байытады, оған деген сүйіспеншілікті баулиды және азаматтық ұғымдардың қалыптасуына септеседі. Туристік-өлкетанушылық жұмыстың негізінде іздену, күрес, өткенге деген қызығушылық жатыр, олар оқушылардың дүниетанымын кеңейтіп, танымдық қызығушылықтарын дамытады, шығармашылық іс-әрекетке тартады, іс-тәжірибелік және зияткерлік іскерліктерді қалыптастарады, мамандық таңдауда көмектеседі.

Біздің еліміздегі балалар мен ата-аналар арасындағы барынша бұқаралық және танымал болып **көркем-эстетикалық қосымша білім беру** орталықтары табылады.

Көркемдік білім берудің қазіргі кезеңіндегі мақсаттары болып:

- «Мәңгілік Ел» халықтың ұлттық идеясын жүзеге асыруды қамтамасыз ету;
- білім берудегі мәдениет пен өнердің маңыздылығының жалпы деңгейін көтеру;
- көркемдік-эстетикалық сана-сезімді қалыптастыру, ол арқылы адам халықтың мәдениетіне өзіндік қатыстығын сезіне алады;
- көркемдік білім берудің кешенді бағдарламасын құру;
- мәдениет және өнер саласындағы көркемдік білім беру білім беру ұйымдарының қалыптасқан жүйесін дамыту табылады.

Осылардан қорыта келгенде, көркемдік білім беру келесі міндеттерді жүзеге асыруды қамтамасыз етуге шақырылған:

- ✓ халықтың этникалық, әлеуметтік және жас ерекшеліктеріне қарай бөлінген барлық топтарының эстетикалық қажеттіліктері мен талғамдарын қалыптастыру және дамыту;

✓ Қазақстанның көркемдік білім беру жүйесі үшін өнер және мәдениет саласындағы шығармашылық кадрларын, сондай-ақ, педагогикалық кадрларды кәсіби қызметке даярлау;

✓ өнер саласындағы отандық кәсіби білім беру дәстүрлерін сақтау және жаңа ұрпаққа беру;

✓ Қазақстан азаматтарын отандық және шетелдік көркемдік мәдениетке, Қазақстан халықтары шығармашылығының ең үздік үлгілеріне, классикалық және заманға сай өнерге тарту;

✓ өнердің адамгершілік әлеуетін тұлға мен қоғамның этикалық қағидаттары мен мұраттарын қалыптастыру және дамыту тәсілдері ретінде жүзеге асыру;

✓ көркемдік білім беруді балалар мен жасөспірімдердің шығармашылық әлеуетін ашуға мүмкіндік туғызатын зиялы қауымын жетілдіру ықпалы ретінде кеңінен енгізу;

✓ Қазақстан халқының көркемдік дәстүрлерін зерделеу арқылы ұлттаралық қатынас мәдениетін қалыптастыру;

✓ өнердің, көркемдік-шығармашылық қызметтің мүмкіндіктерін түзету педагогикасы, халықтың барлық топтарын арт-терапияның заманға сай әдістерін енгізу арқылы халықтың барлық топтарын психофизикалық сауықтыру мақсаттарында;

✓ бейресми тәртіптің алдын алу және түзету үшін балалар мен жасөспірімдердің әлеуметтік-мәдени бейімделуі мақсатында көркемдік білім берудің ресурстарын тарту;

✓ халықтың барлық топтарын базалық көркемдік-тәжірибелік дағдыларды игеруді шамалайтын белсенді шығармашылық қызметке тарту;

✓ көркемдік дарынды балалар мен жастарды анықтау, олардың білім алуы мен шығармашылық дамуына сәйкес жағдай жасалуды қамтамасыз ету.

Балалар жүрекпен өмір сүреді, олардың бойларында рухани және адамгершілік құндылықтардың қуаты бар, олар Ақиқат, Сұлулық, Махаббат, Мейірімділікті жарату үшін дүниеге келеді, ал бұлардың жиынтығы адамның рухани өмірінің өзегін құрайды.

Мәдениет пен өнер саласындағы білім беру – бұл білім беру кеңістігінің маңызды құрамдас бөлігі.

Бүгінде Қазақстанда **127** Өнер мектебі, **198** Оқушылар сарайлары мен үйлері бар, оларда **127** көркем бөлімшелер жұмыс істейді. Еліміздің барлық дерлік өңірінде көркемөнер мектептері ашылған, олардың саны **30-ды** құрайды. Көркемөнер шығармашылығымен шамамен **120 мың** бала қамтылған.

Балалардың көркемөнер мектептері және өнер мектептерінің, техникалық мектептердің көркемдік бөлімшелері көркемөнер білім беру жүйесіндегі бастапқы буын болып табылады.

Нақ соларда бейнелеу сауаттылығының негіздеріне оқыту, эстетикалық талғамның қалыптасуы, оқушылардың әлемдік көркем мәдениетке, ғылым мен техниканың негіздеріне, ұлттық дәстүрлерге тартылу, сондай-ақ білімдерін арнайы және жоғары оқу орындарында жалғастыру үшін барынша дарынды оқушыларды анықтау басталады.

Жыл сайын республикада ондаған көркемөнер байқаулары ұйымдастырылады, халықаралық көркем шеберлік сайыстарына, көрмелерге, пленёрларға біздің балалар үнемі қатысады.

Конкурстық-көрмелік іс-шаралардың мұндай жүйесі тек дарынды балаларды анықтауға, оларды белсенді шығармашылық іс-әрекетке тартуға ғана емес, сондай-ақ кәсіби дағдыларды жетілдіруге де септеседі.

Қазақстанда көркем мектептер базасында құрылған ЮНЕСКО клубтары балалар мен жастар үшін өте қызықты, өйткені шығармашылық қайталанбаушылық арқылы өзін-өзі іске асыруға, өзін-өзі тануға, өмірдегі өз орнын табуға, жалпы адамзаттық құндылықтардың жоғары ұстанымдарына және нормаларына сәйкес өмір сүруге мүмкіндік береді.

Клубтық іс-әрекетке тарту өнер әлеміне жол ашады, сонымен қатар Қазақстанның өскелең ұрпағының мәдени мұраны сақтауына септеседі.

ЮНЕСКО-ның алғашқы қазақстандық клубы Ә.Қастеев атындағы бейнелеу өнері мен техникалық дизайн мектебі болды.

Осы ұжымның он жылдық қызметінде көп жұмыс атқарылды. Бұл Мектепке түсуге көпшілік талпынады, себебі мұнда әр баланың бейнелеу өнерінің алуан түрін игеруге, алғашқы көркемөнерлік білім алуға, өзінің жеке басының талантын көрсетуге мүмкіндігі бар.

Тұлғаны тәрбиелеуде, оның шығармашылық дамуы мен өзіндік дамуындағы қажетті буын – бұл көркемөнерлік білім беру.

200 бала музыкалық мектептерде, **30** бала көркемөнер мектебінде және **127** бала балалардың өнер мектебінде **шамамен 123 мың** бала оқиды.

Музыка және көркемөнер бағытында балаларға қосымша білім беру ұйымдары кәсіби-бағдарлы бағдарламаларды да, жалпы көркем-эстетикалық дамудың білім беру бағдарламаларын да іске асырады, мәдени-ағарту және мәдени-бос уақыт функцияларын атқарады, балаларды көркемөнер құндылықтарды тұтыну қасиеттеріне тәрбиелейді. Көркемөнер білім беру балаға жан-жағын тануға және шығармашылыққа деген тұрақты қажеттілікті

қабылдауға, өзін-өзі барынша іске асыруға, пәндік, әлеуметтік, кәсіби, жеке тұрғыда өзін-өзі анықтауға мүмкіндік береді.

Өнермен айналысу балалардың музыка, хореография, цирктік, театральды, бейнелеу, сәндік-қолданбалы өнер салаларындағы қабілеттерін дамытады; көркемөнер-эстетикалық талғамды қалыптастырады; ұжымда жұмыс істеу, үлкен сахнада өнер көрсету, көрмелерге қатысу іскерліктерін тәрбиелейді; кәсіби өзін-өзі анықтауға көмектеседі, өнер мен мәдениеттің орта, арнайы және жоғары оқу орындарында білімдерін жалғастыру үшін барынша дарынды балаларды анықтайды.

Сәндік-қолданбалы шығармашылық сабақтарында балалар ерте жастан бастап халық өнерінің, ұлттық мәдениеттің, халықтық салт-дәстүрлердің қайнар көздеріне тартылады және түрлі материалдардан бірегей бұйымдар жасайды. Республиканың барлық қосымша білім беру ұйымдарында халық шығармашылығының дәстүрлерімен, қазақ халықтық бұйымдарының әзірленуімен және жұмыс технологиясымен танысу бойынша жұмыстар жүргізіледі.

Балалардың театрлық шығармашылығы біздің республикада дамыған және оқушылар арасында өте танымал. Әрбір облыста түрлі жанрлардағы мемлекеттік, орыс және өзге тілдердегі балалар театрлары жұмыс істейді.

Бейнелеу өнеріне оқыту көркемөнер мектептерде, өнер мектептерінде, клубтарда, Оқушылар үйлері студияларында, аулалық клубтарда жүреді.

Әлеуметтік-педагогикалық бағыт – қосымша білім берудегі маңызды бағыттардың бірі. Заманауи әлеуметтік инфрақұрылымның дамуы тұлғаны әлеуметтендіруге байланысты, оның ішінде баланың бос уақытын ұйымдастыруға қатысты көптеген мәселелерді шешуге мүмкіндік туғызады.

23 клубта қызығушылықтар бойынша, **13** жыл бойы жұмыс жасайтын лагерьде, **7** аула клубында, сондай-ақ, қосымша білім беру ұйымдарының жанындағы **508** аула клубында **120 мыңнан астам** баланың бос уақыты қамтамасыз етілген.

Республикада **120-дан** астам жауынгерлік даңқтың мектеп мұражайы, **500-ден** астам патриоттық бірлестік бар. Онда отыз мыңнан астам оқушылар айналысады. Оқушылардың әскери-патриоттық тәрбиесі бойынша мектептер мен қосымша білім беру ұйымдарының жүйелі жұмыстары жүргізілуде, «Жас Ұлан» әскери-спорттық ойындар, спорттың әскери-қолданбалы түрлері бойынша жарыстар, батылдық сабақтары, Ұлы Отан соғысы және әлемнің қызу нүктелерінде болған ардагерлерімен кездесулер, байқаулар өткізіледі.

Республикада балалар қоғамдық ұйымдары белсенді жұмыс істейді. Педагогикалық отрядтар мұғалімдер мен ата-аналарға жыл көлемінде балалардың бос уақытын ұйымдастыруға, сауықтыру мен жаз мезгілінде демалысты ұйымдастыруға көмектеседі. Аула клубтары мен бос уақыт орталықтары да белсенді жұмыс атқаруда.

Аула клубтарының ерекшелігі – бос уақытты мазмұнды ұйымдастыру және тұратын орны бойынша балалармен шығармашылық жұмыстар жүргізу, ата-аналарды, жастарды, қоғамдық ұйымдарды тарту.

Республиканың білім беру ұйымдарында әлеуметтік-педагогикалық бағыттағы бірлестіктер табысты дамуда, олар білім алушылардың коммуникативтік, зияткерлік қабілеттерін, көшбасшылық қасиеттерін түзету мен дамытуға, балалардың назарын көшенің кері әсернен аударуға бағдарланған. Бұл қызмет өскелең ұрпақтың әлеуметтік бейімделуіне, азаматтық қалыптасуына мүмкіндік береді. Бұл формальдық емес қарым-қатынастың өте жақсы мектебі, көшбасшыларды қалыптастыру мектебі, балаларды көшенің жағымсыз әсерінен кері бұру мектебі.

Қосымша білім берудің оқу-сауықтыру бағыты жазға демалыс мерзімінде белсенді демалыс пен сауықтыруды қамтамасыз ету үшін балалардың зияткерлік, спорттық және шығармашылық әрекеттеріне бағдарланған. Демалыс мерзімінде оның аясында бейінді лагерьлер мен мектептер, экспедициялар мен іздеу отрядтары, білім алушылардың өзіндік, зерттеуші, шығармашылық әрекеттері ұйымдастырылады.

Сонымен бірге, Қазақстан Республикасындағы балаларға қосымша білім беруді дамытуға әсер ететін жағдайлар мен факторларға талдау жасау, бұл бағыттың республикада жылдам дамуын қиындатып тұрған негізгі себептерді белгілеуге мүмкіндік береді.

Қазақстандық ғалымдардың зерттеулерінің қорытындылары балалар мен оқушы жастардың арасында, бір жағынан, бірлестікке, олардың рөлін қоғамда мойындауға, өз ойын білдіру мен өзін-өзі танытудың жолдары мен формаларын өз бетімен таңдауға қарқынды талпыныс байқалады. Екінші жағынан, жасөспірімдердің азаматтық бастамасының өсімін көп жағдайда білім беру мекемелеріндегі өзін-өзі таныту үшін нақты жағдайлардың болмауы тоқтатып тұрады.

Балалар мен оқушы жастардың пікірінше, бос уақытты ұйымдастыру олардың қызығушылықтарын қамтамасыз етуге толық жауап бермейді. Білім алушылардың тек **6%-ы** ғана қызығушылықтары бойынша үйірмелерге

(клубтарға) қатысады, **15%-ы** спортпен айналысады, **18%-ы** – компьютерде ойын ойнайды, **9%** - теледидар көреді, **69%** - өзінің еркіне қойылған.

Спорттық-сауықтыру туризмінің түрлерінің арасында жаяу туризм көп сұранысқа ие – онымен сұралушылардың **41%-ы** айналысқысы келеді, респонденттердің **36%-ы** тау туризмімен, құзға шығумен айналысқанды қалайды, **23%** -су туризмін қалайды.

Қазақстан бойынша туристік-өлкетану маршруттарына сұранатындардың **57%-ы** баруды қалайды, **40%-ы** – барғысы келмейді және **3%-ы** жауап берген жоқ.

Балалар мен оқушы жастардың адамгершілік-рухани, этикалық даму тұрғысында қауіп-қатерлі жағдай анықталған.

Мұндай жайттың себептерінің бірі тәрбиені әлеуметтік құбылыс ретінде, мақсатты үрдіс ретінде де бағаламаушылықта жатыр, ал оның нысандары балалар мен оқушы жастардың рухани, адамгершілік, патриоттық дамуы болып табылады.

Қосымша білім беру балалар білім беру ұйымдарының қатыстылығының алуан түрлілігі соншалықты, ол жалпылама міндеттерді шешуге және бірыңғай талаптар қоюға мүмкіндік бермейді, сол арқылы балалар мен жастардың республикалық іс-шараларға қатысуын қиындатады, себебі кейбір ұйымдар білім беру ұйымдарына, ал басқалары дене шынықтыру, туризм және спорт ұйымдарына қарайды.

Мақсаттардың бірыңғай векторының болмауы мен балаларға қосымша білім беру ұйымдарындағы ведомствоаралық байланыстардың әлсіреуі білініп келеді.

Сонымен, Алматы қаласында, Қызылорда, Маңғыстау, Солтүстік Қазақстан, Оңтүстік Қазақстан облыстарында техникалық шығармашылық орталықтары жоқ.

Ақмола, Атырау, Жамбыл, Қарағанды, Қостанай, Қызылорда, Маңғыстау облыстарында және Астана қаласында жас туристер мен натуралистер станциялары жоқ.

Балаларға қосымша білім беру бойынша оқыту бағдарламаларының бар құрылымы мен мазмұны технологиялардың дамуының заманға сай деңгейіне, елдің экономикалық артықшылықтарына, балалар мен ата-аналардың сұраныстарына толық шамада жауап бере алмайды.

Техникалық шығармашылық бірлестіктерінде айналысатын кіші (9 477) және орта (27 629) мектеп жасындағы балалар санының тұрақты өсу беталысы байқалуда. Сонымен бірге жоғары сынып оқушыларының саны көп емес және

техникалық шығармашылықпен айналысатын балалардың жалпы санының $\frac{1}{4}$ құрайды.

Балаларды қосымша білім беруге еліктіру деңгейі Батыс Қазақстан облысында **59,9%**, Оңтүстік Қазақстан облысында **14,1%**-ға дейін, Қостанай облысында **47,1%**, Алматы облысында **10,4%**-ға дейін, Шығыс Қазақстан облысында **44,4%**-дан Атырау облысында **16%**-ға дейін өзгеріп тұр.

Ауылдық мекендерде техникалық бағыт бойынша балаларға қосымша білім берудің сақтық қорлары нашар ашылған. Ауылдық мекендерде техникалық шығармашылықпен 20 913 бала қамтылған, ол мектеп жасындағы балалардың жалпы санының **0,8%**-ын құрайды.

Мақсаттардың бірыңғай векторы мен еңбек нарығы және өндіріспен байланыстың әлсіреуі байқалуда. Білім берудің маңызды мәселесі дарынды балалар және жастармен жұмыстың жеткіліксіз мақсаттылығы да болып табылады.

Қосымша білім берудің әлсіз инфрақұрылымы (он бір аймақты ЖТС, ЖНС және БТШС болмауы), балалар және жасөспірімдер туризмнің, ғылыми-техникалық шығармашылықтың, көркемдік және музыкалық мектептердің мекемелері орналасқан ғимараттардың техникалық ахуалы ерекше алаңдаушылық тудырады.

БҚ ұйымдарының МТБ даму қарқынының артта қалуы байқалады (материалдық жабдықталуы - *64,8%*, *ауылдарды - 52%*).

Мұндай ахуалдың себебі қаражаттың болмауында ғана емес, сондай-ақ, балаларға қосымша білім беру жүйесіне деген қатынастың дұрыс болмауында. Қосымша білім берудің **159** мекемесі типтік ғимараттарда орналасқан, қалғандары – бейімді немесе жалдамалы ғимараттарда.

Балалар музыкалық мектептері мен Балалар өнер мектептерінің жалпы санынан **20%**-ы ғана типтік ғимараттарды орналасқан, қалған **80%**-ы – бейімді ғимараттарда, білім беру ұйымдарының **20%**-ы күрделі жөндеуді немесе ішінара қайта құруды қажет етеді. Техникалық шығармашылық орталықтарының **7** ғимараты күрделі жөндеуді талап етеді, **14** – бейімді ғимараттарда, **3** – мектептердің жанында орналасқан. Балалар туризмінің 10 орталығында меншікті ғимараттары жоқ, көптеген өз бетінше ұйымдастырылған туризм бірлестіктері жалпы білім беруші ұйымдарда орналасуда. Мұндай ғимараттардың жартысына жуығы Оңтүстік Қазақстанда. Барлық қосымша білім беру білім беру ұйымдарының **50%**-нан көбі күрделі жөндеуді талап етеді.

Қосымша білім беру жүйесі заманауи жабдықтар мен құрал-саймандардан, оқу құралдарынан, компьютерлік техникадан, музыкалық аспаптардан, сапалы Интернет-байланысымен қамтамасыз етілуден қатты тапшылық көріп отыр.

Білім берудегі аймақтық компонентті жүзеге асыру үшін мектеп мұражайлары зор маңызға ие. Сонымен қатар, білім беру ұйымдарындағы көптеген мұражайлар ұйымдастырушылық-әдістемелік және материалдық қамсыздандыруда маңызды қиындықтар көруде. Білім беру ұйымдарының оқу-тәрбиелік үрдісінде мұражайлардың әлеуетін тиімді пайдалану мәселелері педагогикалық ұжымдарда, Білім басқармалары органдарының әдістемелік қызметінде әлі назарға ілініп, мәні түсінілген жоқ. Мұражай ісінің ынтагер-оқытушысының жұмысына білім беру ұйымдарының әкімшілігінің, педагогтердің тарапынан әрдайым тиісті көңіл бөлінбейді, қолдау көрсетілмейді. Білім беру ұйымдарындағы мұражайлардың басшыларын материалды ынталандыру үшін қосымша білім беру педагогтерінің, педагог-ұйымдастырушының қызметтерін қолдану мүмкіндіктері нашар пайдаланылады.

Балаларға қосымша білім беру ұйымдарындағы оқу құралдарын алуға қаржыландырудың болмауы әкімшілікті және ата-аналарды ақшалай қаражат бөлуге тартуға мәжбүрлейді, ол білім беру қызметінің әр түрі бойынша оқу үрдісі шығындарының **20-дан 60%-ға** дейін құрайды

Қосымша білім алуға қолжетімділік пен балалардың тең мүмкіндіктерін қамтамасыз етуде маңызды кедергі болып қосымша білім беру саласының төмен құндылықты ахуалы, қосымша білім беру жүйесінің балалардың жас ерекшелігін есепке алғандағы өзекті әлеуметтік-экономикалық қарсы шығулар мен мәтінінде ғылыми-техникалық, туристік-өлкетану, әлеуметтік-педагогикалық, әскери-патриоттық, көркемдік-эстетикалық бағыттар бойынша жеткіліксіз бағдарламалық-әдістемелік қамсыздандырылуы болып табылады.

Бұдан басқа, қосымша білім беру жүйесінің кадрлық, ақпараттық, материалдық және басқа да ресурстарын біріктірудегі инновациялық тетіктердің болмауы орын алып отыр, ауылдық мекендерде балаларға қосымша білім беру сақтық қорлары нашар ашылған.

Педагогтардың қосымша білім берудегі ғылыми-әдістемелік қамсыздандырылуының қазіргі ахуалы білім алатын оқу-әдістемелік кешендерді әзірлеуді қажет етеді.

Қосымша білім беру саласында базалық даярлығы бар, қызықты және заманға сай бағдарламаларды жүргізу қабілетіне ие білікті педагогикалық кадрлардың жеткіліксіздігі байқалуда. Жоғары оқу орындарында қосымша білім беру саласында жұмыс істейтін кадрларды кәсіби даярлау жүйесі жоқ. Қосымша

білім беру педагогтарының үздіксіз кәсіби білім алуы (оқытуы) бойынша кадрларға тапсырыс беруші мекемелер мен білім беру ұйымдарының арасында біртұтас әрекеттесу жүйесі қалыптаспаған.

Біліктілікті арттыруды қамтамасыз ететін білім беру ұйымдарында олардың ведомстволық бағыныстылығына байланыссыз, материалды-техникалық және оқу-зертханалық қамтамасыз етілуінде елеулі мәселелер қатары бар, ал ол шындығында оқу үрдісінің инновациялық бағыттылығына және білім беру сапасын көтеруге кедергі келтіреді.

Қосымша білім беру жүйесінің дамуын тоқтатып тұрған тағы бір маңызды мәселе – жеткіліксіз бюджеттік қаржыландыру. Білім алушылар қатысатын аймақтық және республикалық іс-шаралар жүйелерінің кепілді қаржыландырылмауы білім алушылар мен педагогтардың білім беру қызметін жетілдіруге деген уәждемесіне, қызмет мазмұнын дамытуға, қосымша білім беру жүйесіндегі балалар құрамын арттыру мүмкіндігіне кері әсерін тигізуде.

Қазақстанның аймақтар қатарындағы балаларға қосымша білім беру ұйымдарын нормативтік қаржыландыру бойынша шағын тәжірибе толық шамада пайдаланылмайды, себебі оған тек еңбекақы шығындары ғана кіреді, қызметтің түрлері мен жүзеге асырылатын қосымша білім бағдарламаларының бағыттылығын ескермейді.

Жеткіліксіз қаржыландыру төмен әлеуметтік мәртебе мен қосымша білім педагогтарының еңбекақыларына әсерін тигізеді.

Бар кемшіліктерді жою, қосымша білім беруге жоспарлық келешекті сипат беру, бұл қызметті мемлекеттік саясаттың бастапқылығы ретінде тану қосымша білім беруге елдің әлеуметтік-экономикалық дамуында маңызды орын алуға мүмкіндік береді. Бұл салаға инвестиция адам капиталының, әлеуметтік тұтастыққа, адамның бәсекеге қабілеттілік сапасын арттыруға әкеледі.

Балаларға қосымша білім беру жүйесін дамытудың мақсаты, міндеттері және ұстанымдары

«Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Қазақстан халқына Жолдауында белгіленген елде жаңа инновациялық экономика құру мен технологиялық деңгейге жетудің мақсаты мен міндеттері балаларға және жастарға қосымша білім беру жүйесін радикалдық жетілдірусіз шешілмейді.

Мақсат:

- білім берудегі қызмет көрсетулерге тең қолжетімділікті қамтамасыз етуге бағытталған қосымша білім беру жүйесінің сапасын жетілдіру.

Міндеттер:

- балаларға қосымша білім беру бөлігіндегі заңнамалық базаны жетілдіру;
- балаларға қосымша білім беру ұйымдары жүйесін сақтау және дамыту.
Жалпы орта және қосымша білім беру ұйымдарындағы қамтылған балалардың үлесін арттыру;

- қосымша білім алуда қолжетімділік пен тең мүмкіндіктерге мемлекеттік кепілде беруді қамтамасыз ету; балаларға қосымша білім беру тиімділігі мен сапалылығына қол жеткізу;

- балаларға негізгі және қосымша білім беру құрамының сабақтастығы негізінде бірыңғай білім кеңістігін сақтау;

- балаларға қосымша білім беру жүйесінің ведомствоаралық сипатын сақтау;

- балаларға қосымша білім берудің мазмұнын, ұйымдастыру формаларын, әдістері мен технологияларын жетілдіру;

- телекоммуникациялық жобалар мен балаларға қосымша білім беру ұйымдарындағы қашықтықтан оқытуды қамтитын жаңа ақпараттық технологияларды құру және дамыту;

- балаларға қосымша білім беру ұйымдарын мемлекеттік аттестаттау және аккредиттеу жүйесін жетілдіру;

- балаларға қосымша білім беру білім беру ұйымдарының қызметін материалды-техникалық қамсыздандыруға барлық деңгейдегі бюджеттерден бөлінген кепілді қаражаттар;

- балаларға қосымша білім беру жүйесіндегі педагогикалық және басқарушы кадрлардың әлеуметтік мәртебесі мен кәсіби жетілдірілуін көтеру;

- балаларға қосымша білім беру ұйымдарымен бюджеттен тыс қаражаттардың тартылуын нормативтік құқықтық реттеудегі әлеуметтік-экономикалық шараларды әзірлеу;

- балаларға қосымша білім беруді ашық мемлекеттік-қоғамдық жүйе ретінде білім беру саясаты субъектілерінің арасында жауапкершілікті үлестіру және оқыту үрдісінің барлық қатысушыларының – үйренушілердің, педагогтардың, ата-ананың рөлін арттыру негізінде дамыту.

Ұстанымдары:

Мекеме аралық, салааралық сипат, балаларға қосымша білім және тәрбие беру саласында бірыңғай саясатты жүргізуге мүмкіндік беретін түрлі атқарушы билік органдарының, білім, мәдениет, спорт және жастар саясаты басқармалары органдарының қарауындағы балаларға қосымша білім беру ұйымдарын қоса алғандағы білім және тәрбие беру жүйесінің барлық субъектілеріне бағыттылық.

бәсекелесу қабілеті – серпінді және құрылымдық өзгерістерге, қызметін оңтайлы ауыстыруға қабілетті, қызмет көрсетудің талап етілуіне және қажетті қызмет өнімін құруға бағдарланған оқыту ұйымдарын, жүйелерін құру.

ізгілендіру – баланың бірегей тұлға ретінде зияткерлік, шығармашылық әлеуетін дамыту үшін барынша қолайлы жағдай жасау, балалықтың өзіндік құндылығын тану;

ашықтық – қоғамдық ұйымдардың, бизнес-құрылымдардың, отбасының, басқа да әлеуметтік институттардың әр баланың рухани, зияткерлік және табиғи дамуы, оның шығармашылық және білім қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін барынша қолайлы жағдай жасауға қатысуы;

балалар мен жастардың барлық жасы және санаты үшін, барлық елді мекендерде қолжетімділік.

мектепке дейінгі жастан бастап қосымша білім берудегі тәрбиелеу және дамыту үрдісінің үздіксіздігі.

серіктестік – мемлекеттік-жекеменшік және әлеуметтік серіктестік, қосымша білім берудің барлық қатысушыларының әлеуеті мен мүмкіндіктерін нығайту;

жүйелілік – білім беру қызметінің барлық қатысушыларының мүдделерін есепке ала отыра формалар мен әдістерді әзірлеуге жүйелі тәсіл;

инновациялық даму — қазақстандық және шетелдік озық тәжірибені есепке ала отыра жаңа технологияларды енгізу.

ғылымдық – оқытудың мазмұны мен оқушылардың алған білімінің ғылыми-техникалық және әлеуметтік ілгерілеу деңгейіне сәйкестігі, оны ғылымның, техниканың және технологияның жаңа жетістіктерінің негізінде құру; ізденушілік және шығармашылық жұмысқа қарай жиынтықтау арқылы үйренушілердің ойлану қабілетін дамытатын ғылыми танудың әдістерін қолдану.

бірлік – үйренушілердің дайындық деңгейіне ғылыми-техникалық бағыттылықтағы білім беру бағдарламаларының мазмұнына сәйкес бірыңғай талап қою.

Балаларға қосымша білім беру жүйесін дамыту тетіктері

1. Балаларға қосымша білім беру жүйесінің заңнамалық және нормативтік құқықтық базасын жетілдіру

1) БДМБ-ның 2011-2020 жылдарға арналған бөлімдеріне келесі өзгертулер мен толықтырулар енгізу:

балаларға қосымша білім беру ұйымдарының жүйесін арттыру, оның ішінде МЖС-ті дамыту есебіне;

балаларға қосымша білім беру жүйесінің материалды-техникалық базасын нығайту;

балалардың қосымша білім берумен қамтылуын арттыру;

2) «Азаматтық қызметшілерге, мемлекеттік бюджет қаражаты есебінен ұсталатын ұйымдардың қызметкерлеріне, қазыналық кәсіпорындардың қызметкерлеріне еңбекақы төлеу жүйесі туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы 29 желтоқсандағы № 1400 Қаулысына өзгерту енгізу, қосымша білім беру педагогтарының, педагог-ұйымдастырушыларының және әдіскерлерінің еңбекақыларын санат үшін мұғалімдер мен дәрігерлер ретінде көтеру бөліміне;

Қосымша білім берудің мектептен тыс мекемелеріндегі оқу кабинеттері, зертханаларды, шеберханаларды меңгерушілік үшін үстеме ақылар;

3) Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2008 жылғы 30 қаңтардағы № 77 Қаулысымен бекітілген мемлекеттік білім беру білім беру ұйымдарының қызметкерлерінің үлгілік штаттарына және педагогикалық қызметкерлердің және оларға теңестірілген тұлғалардың лауазымдық тізіміне өзгертулер мен толықтырулар енгізу;

4) Педагогикалық ЖОО мен техникалық және кәсіби білім беру ұйымдарындағы педагогтерді даярлаудың Үлгілік жоспарына «Балаларға қосымша білім беру педагогикасы» пәнін енгізу.

2. Қосымша білім берумен балалардың барынша қамтылуы үшін жағдай жасау

1) әкімдер рейтингісіне жүйені кеңейту мен балалардың қосымша білім беру және спортпен қамтылуы бойынша көрсеткіштерді енгізу;

2) мектептерде мектептен тыс ұйымдарының филиалдарын ашу, қосымша білім беру қызметіндегі білім беру ұйымдарының базасында ресурсты орталықтар құру;

3) өңірлердің Білім басқармаларына қарамайтын спорттық мектептерде шұғылданатын балалардың есебін жүргізу; өңірлерде білім беруді ведомствалық басқару;

4) өндірістік және әлеуметтік бағыттағы ұқсас балалар ұйымдарын құру (ғылыми қалашықтар, балалар ғылыми мұражайлары, технобақтар, бизнес-инкубаторлар, балалар банктері, шаруа қожалықтары, «Жас Ұлан» сияқты қызығушылықтар бойынша БҚҰ, балалар қоғамдық ұйымдары және т.б.), оларда түрлі ведомстволар, өнеркәсіптік кәсіпорындар, ауылшаруашылық нысандары іске қосылуы қажет;

5) БҰ қоғамдық қолдау жүйесін құру (қорлар, кәсіби одақтар және т.б.);

6) заманға сай инфрақұрылым құру, қосымша білім беру ұйымдарының материалды-техникалық базасын нығайту;

7) қызығушылықтар бойынша үйірмелердің, секциялардың, клубтардың, жалпы білім беру мектебінде таңдау бойынша элективті курстардың санын арттыру;

8) оқушы орындарының молшылығы байқалатын солтүстік және шығыс өңірлердегі жалпы білім беретін мектептерде мектептен тыс білім беру ұйымдарының педагогтарын тарту арқылы балалардың қызығушылығы бойынша қосымша білім беру сыныптарын ашу;

9) оқушы орындарының тапшылығы байқалатын оңтүстік өңірлерде мектептен тыс білім беру ұйымдарының жаңа нысандарын енгізу, оның ішінде МЖС есебіне.

3. Балаларға қосымша білім берудің құрамын, ұйымдастырушылық формалары мен технологияларын жетілдіру есебіне қосымша білім берудің сапасын, тиімділігін қамтамасыз ету:

1) балаларға қосымша білім беру жүйесінде әлеуметтік, психологиялық, педагогикалық ғылыми зерттеулер жүргізу;

2) қосымша білім беру мазмұнын құндылық, адамгершілік, мінез-құлық нормаларын қалыптастыруға, еңбек нарығында табысты әлеуметтену және белсенді бейімделу қабілеттілігіне бағдарлау.

3) қосымша білім беру жүйесі үшін оқу-әдістемелік кешендер мен қосымша әдебиеттер әзірлеу және басып шығару;

4) қосымша білім беру ұйымдарының балаларға арналған «ғылыми қалашық», «технобақ», «бизнес инкубатор» және т.б. түріндегі жана интерактивті, инновациялық формаларын құру;

5) жасөспірімдердің кәсіби өзіндік айқындауына мүмкіндік беретін мектептен тыс қосымша білім беру ұйымдарында оқушылармен кәсіптік бағыт-бағдарлық жұмыс орталықтарын құру;

6) инновациялық білім беру бағдарламаларын әзірлеу, оның ішінде білімнің түрлі саласын ықпалдастыратын және қосымша білімнің икемділігін, вариациялық сипатын қамтамасыз ететін бағдарламаларды;

7) жаңа ұрпақтың инновациялық ғылыми технологияларға, конструкторлық, өнертапқыштықтық және ғылыми-техникалық шығармашылықты дамытуға бағдарланған ғылыми-техникалық бағыттағы бағдарламаларын құру;

8) балаларға қосымша білім беру жүйесінің тәрбиелік әлеуетін күшейтетін және тұлғаның рухани-адамгершілік дамуына нысаналанған заманға сай әлеуметтік бағдарланған бағдарламаларды құру;

9) қосымша білім беру жүйесіне білім берудің жаңа интерактивті ақпараттық технологияларын енгізу;

10) біліктілікті арттыру, «Болашақ» бағдарламасы бойынша шетелде тағылымдамадан өту есебіне қосымша білім беру педагогтарының сапалы дамуын қамтамасыз ету;

11) педагогикалық білімі жоқ қосымша білім беру жүйесінің мамандарын қайта даярлау бағдарламасын әзірлеу (ұшақ құрастырушылар, инженерлер, ауылшаруашылық, суретшілер, музыканттар және т.б.);

12) білім беру мекемелерінде тарихи-өлкетану және туристік-экспедициялық бағыттағы «Атамекен – алтын бесігім» өңірлік танымдық-зерттеу бағдарламаларын әзірлеу және жүзеге асыру, ол білім алушыларды туған өлкені зерттеу бойынша көпшілік қозғалысқа тартуды болжайды, ғылыми-техникалық бағыттағы «Мектеп орындығынан ғылымға» және әлеуметтік бағыттағы «Мен – Қазақстан Республикасының азаматымын»;

13) қосымша білім беру бағыттары бойынша балаларға арналған «Ойлан. Ізден. Тап», «Мен – зерттеушімін», «Темірқазық» және т.б. теледидарлық бағдарламаларды, қосымша білім беру білім беру ұйымдарының web-порталын, балалар web-сайтын (www.ziyatker.kz), «Темірқазық» және «Экоәлем» балалар журналдарын жасау арқылы бірыңғай білім беру ақпараттық ортасын құру;

14) қосымша білім беру мекемелерінде қашықтықтан оқытуды дамыту;

15) қосымша білім беру ұйымдарында білім алушылардың кәсіби бағдарлануына дейін кеңес беру, ақпараттық-талдамалы және жаттықтыратын қызмет көрсету мақсатында әлеуметтік қызметтерді құру.

4. Әлеуметтік мәртебені көтеру және педагогикалық, басқарушы қызметкерлерді, балаларға қосымша білім беру жүйесінің бағыты бойынша мамандарды кәсіби жетілдіру:

1) жоғары оқу орындарында қосымша білім беру педагогтарын даярлау жүйесін жетілдіру;

2) балаларға қосымша білім беру жүйесіндегі педагогикалық және басқарушы қызметкерлерге еңбекақы төлеу тетіктерін жетілдіру;

3) балаларға қосымша білім беру саласындағы жас мамандарды қолдау жүйесін құру;

4) балаларға қосымша білім беру жүйесінде үздік педагогикалық қызметкерлер мен бағыт бойынша мамандарды сақтау үшін моральдық және материалдық ынталандыру жүйесін жетілдіру;

5) балаларға қосымша білім беру білім беру ұйымдарының педагогикалық қызметкерлерінің біліктілігін арттыру мекеме аралық жүйесін құру, оның ішінде педагогикалық білімі жоқ бағыт бойынша мамандарды қайта даярлау жүйесі;

6) мамандарға арналған электронды оқу, бағдарламалық, әдістемелік, ғылыми, анықтамалық базасын құру;

7) республикалық іс-шаралардың жеңімпаздары болған педагогикалық қызметкерлерге жеңілдіктер жасау жүйесін құру.

5. Қосымша білім беру жүйесін басқару тиімділігін арттыру

1) балаларға қосымша білім беру мәселелері бойынша ведомствоаралық үйлестіруші кеңес құру (Білім және ғылым, Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму, Мәдениет және сауда, Инвестиция және даму жөніндегі, Қорғаныс, Ішкі істер министрліктері мен жергілікті атқарушы органдар);

2) балаларға қосымша білім беру ұйымдарын басқарудың мемлекеттік-жекеменшік формаларын енгізу;

3) балаларға қосымша білім беру білім беру ұйымдарының мемлекеттік аттестаттау тетіктерін жетілдіру;

4) әлеуметтік серіктестікті дамыту тетіктерін енгізу, оның ішінде бизнес-құрылымдармен және қоғамдық ұйымдармен.

6. Балаларға қосымша білім беру жүйесінің заманауи инфрақұрылымын құру, материалды-техникалық базаны нығайту, экономикалық қатынастарды жетілдіру:

1) ғылым, өнер, бизнес және т.б. түрлі бағыттары бойынша балалар ғылыми мұражайларын құру;

2) өндірістік және әлеуметтік бағыттағы балаларға арналған ғылыми қалашық, балалар ғылыми мұражайлары, технобақтар, бизнес-инкубаторлар,

балалар банктері, шаруа қожалықтары, сондай-ақ, «Жас Ұлан», балалар Парламенті, Қазақстан халқының балалар ассамблеясы және т.б. тәріздес қызығушылықтар бойынша балалар қоғамдық ұйымдарына ұқсас ұйымдарды құру;

3) білім білім беру ұйымдарының әлеуметтік жобалар мен зерттеу жұмыстарын әзірлеу және жүзеге асыру үрдістеріне білім алушыларды кірістіру үшін жағдай жасауға мүмкіндік беретін әлеуметтік инфрақұрылымды тұрғызу;

4) қосымша білім беруді түрлі формадағы қоғамдық қолдау жүйесін құру (қорлар, кәсіби одақтар және т.б.);

5) балаларға қосымша білім беру жүйесін бюджеттен тыс қаражаттарды тарту арқылы қаржыландырудың жаңа тетіктерін енгізу:

а) мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс бюджеттік бағдарламасын енгізу (республикалық және жергілікті деңгейлерде);

б) фандрайзинг. Фандрайзинг режиміндегі қаражат көздері:

бастамашыл жобаларды және балалар қоғамдық бірлестіктерінің бағдарламаларын қолдау үшін жергілікті органдар мен ұйымдардың субсидиялары;

қазақстандық, халықаралық және басқа да қайырымдылық ұйымдардың, қорлардың, жеке тұлғалардың гранттары (жәрдемдері және т.б.);

бизнестің әлеуметтік жауапкершілігінің қағидаттарын жүзеге асыру мақсатында коммерциялық ұйымдар іске асыратын аудармалар.

7. Дарынды балаларды қолдау жүйесін дамыту:

1) іс-шаралар өткізу арқылы дарынды балаларды іздеу, қолдау және сүйемелдеудің ведомствоаралық жүйесін құру;

2) балаларға қосымша білім беру бағыттары бойынша халықаралық іс-шараларға қатысуға жағдай жасау;

3) балаларға қосымша білім беру бағыттары бойынша бейінді лагерлерді құру және олардың жұмысын ұйымдастыру;

4) балалар ғылымын дамытуды қаржыландыру үшін «Балалар ғылымда» қорын құру;

5) қосымша білім берудің көркем-эстетикалық дамуын қаржыландыру үшін «Балалар өнерде» қорын құру;

6) балаларды дербес білім беру жолдары бойынша оқыту;

7) балаларға қосымша білім беру жүйесіндегі республикалық, халықаралық конкурстар мен түрлі бағыттағы жарыстардың жеңімпаздары үшін ЖОО-ға түсуде жеңілдіктер жасау жүйесін кеңейту;

8) оқыту үрдісінің барлық қатысушыларының өзінің денсаулығына, салауатты өмір салтына қызығушылық қарым-қатынасын құруды қамтамасыз ететін бағдарламаларды әзірлеу және енгізу;

9) балалар және жастар қоғамдық ұйымдарының белсенділерін әлеуметтік-маңызды жобаларды әзірлеуге және жүзеге асыруға тарту;

Балаларға қосымша білім беру жүйесі ведомствоаралық негізде дамуы тиіс және балаларды қолдау мен дамытуда кепілгер болуы керек. Балаларға қосымша білім беруді қаржыландыру шығындары елдің қазақстандық қоғамды және мемлекетті болашақта дамытуға, қоғамның зияткерлік, ғылыми-техникалық, шығармашылық және мәдени дамуының кадрлық әлеуетіне салған ұзақ мерзімді инвестициясы болып табылады.

Балаларға қосымша білім беруді дамытудан күтілетін нәтижелер

Балаларға қосымша білім беру ұйымдарының балаларға қосымша білім беру ұйымдарының жалпы санындағы ведомствоаралық әрекеттестікке енгізілгендер саны артады;

жалпы білім беретін мектептердің саны артады, олардың базасында балаларға қосымша білім беру бірлестігі жұмыс істейді;

қосымша білім беру жүйесіне енгізілген даму мүмкіндігі шектеулі, ауыр өмірлік жағдайдағы, қауіп-қатер тобындағы және жоғары мектеп жасындағы балалардың саны артады;

қосымша білім берудің білім үрдісінің бағдарламалық-әдістемелік және ғылыми қамтамасыз етілуінің сапасы жоғарылайды;

балаларға қосымша білім беру жүйесіндегі басқарушы және педагогикалық кадрларды ведомствоаралық негізде жүзеге асырылатын даярлау, қайта даярлау және біліктілігін арттыру бағдарламаларының сапасы жоғарылайды;

мемлекеттік-қоғамдық басқару органдары бар балаларға қосымша білім беру білім беру ұйымдарының саны артады;

балаларға қосымша білім беру жүйесінде халықтың қызметке сұранысын анықтау жүйесі құрылады;

балаларға қосымша білім беру жүйесінің кадрлық әлеуетін сақтау және дамыту деңгейі көтеріледі;

балаларға қосымша білім беру жүйесіндегі инновациялық дамудың ғылыми-әдістемелік жүйесі құрылады;

балаларға қосымша білім беру ұйымдарын қаржыландырудың көп арналы жүйесі құрылады;

балаларға қосымша білім беру ұйымдарының материалды-техникалық қамтамасыз етілуі жақсарады;

балаларға қосымша білім беру бойынша заңнамалық және нормативтік құқықтық база жетілдіріледі;

балаларға қосымша білім беру ұйымдарының жүйесін дамыту және қосымша, орта білім беру, ғылым мен өндіріс жүйесін біріктіру арқылы балалардың қосымша білім берумен қамтылуы артады;

қосымша білім алудың қолжетімділігі мен үйренушілердің тең мүмкіндіктері қамтамасыз етіледі;

балаларға қосымша білім беру жүйесінің заманға сай инфрақұрылымы құрылады, материалды-техникалық база нығайтылады, экономикалық қатынастар жетілдіріледі;

балаларға жалпы, орта және қосымша білім беру құрамының сабақтастығы негізінде бірыңғай білім кеңістігі сақталады;

қосымша білім берудің мазмұны мен құрылымы жанартылады, балаларға қосымша білім берудің тиімділігі мен сапалылығына қол жеткізіледі;

балаларға қосымша білім беру жүйесінің ведомствоаралық сипаты, қосымша білім беруге қолжетімділікті қамтамасыз етуге мүдделі органдар мен ұйымдардың күш салу үйлесімділігі қамтамасыз етіледі;

қосымша білім беру жүйесіндегі бәсекелесуге қабілетті және жоғары білікті мамандарды даярлау сапасы жоғарылайды;

ақпараттық және коммуникациялық технологиялар дамытылады, қосымша білім беру ұйымдарында қашықтықтан оқыту қамтамасыз етіледі;

балалар бағдарламаларын, қосымша білім беру ұйымдарының web-порталын, балаларға арналған web-сайттар, балалар журналдарын құру арқылы бірыңғай білім беруге арналған ақпараттық орта құрылады;

балаларға қосымша білім беру ұйымдарын мемлекеттік аттестаттау мен аккредиттеу жүйесі жетілдіріледі;

Балаларға қосымша білім беру жүйесіндегі педагогикалық және басқарушы кадрлардың әлеуметтік мәртебесі мен кәсіби деңгейі көтеріледі.

Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік-экономикалық эффектілер

Балаларға қосымша білім беруді дамыту Стратегиялық тәсілдерін жүзеге асыру төмендегілерге жағдай жасауға:

- бала құқығын жүзеге асыруға бағытталған жағымдық өзгертулерге, балалардың жағдайын, отбасының әлеуметтік-экономикалық қорғалуын жақсартуға;

- балалар мен жасөспірімдер арасындағы бейәлеуметтік жайттардың алдын-алу тиімділігін көтеруге, салауатты өмір салтын қалыптастыруға;

- мемлекеттік кепілдік негізінде қосымша білім алуға қолжетімділік пен балалардың тең мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге;

- қосымша білім беру бағдарламалары бойынша оқып жүрген балалардың салыстырмалы салмағын 23,9%-дан 30%-ға арттыру;

- осы заманғы заңнамалық база, нормативтік құқықтық қамтамасыз етуге, балаларға қосымша білім беру жүйесін дамытудың тетіктерін әзірлеуге;

- әлеуметтік мәртебенің өсуін қамтамасыз етуге, балаларға қосымша білім беру жүйесіндегі педагогикалық және басқарушы кадрлардың сапалық құрамын жақсартуға;

- адами капиталдың, әлеуметтік тұтастықтың, адамның бәсекелесу қабілеттілігінің сапасын арттыруға;

- тәрбиелеу, жеке басты дамыту, кәсіби бағдарлану, табысты әлеуметтендіру, ғылыми-техникалық, көркем-эстетикалық, экологиялық-биологиялық, туристік-өлкетану салаларында оқушылардың шығармашылық қабілеттілігін дамыту үшін жаңа мүмкіндіктер құруға;

- кәмелеттік жасқа толмағандардың бейәлеуметтік тәртібіне байланысты қауіп-қатерлердің төмендеуіне;

- кәмелет жасқа толмағандардың арасындағы қылмыстылық пен құқық бұзушылық өсімінің төмендеуіне;

- жасөспірімдер ортасында темекі шегу, маскүнемдік және нашақорлықтың таралу ауқымының төмендеуіне;

- даму мүмкіндігі шектеулі балалар және түрлі әлеуметтік жағдайдағы отбасылардан шыққан балалар үшін қосымша білім алу мүмкіндігін кеңейтуге;

- өскелең ұрпақтың жалпы мәдени деңгейін, төзімділігін және коммуникативтік біліктілігін жоғарылатуға;

- жас ұрпақтың өз өмір сүру сапасымен қанағаттанушылығын бейресми білім беру жүйесінің өзін-өзі таныту мүмкіндігі есебіне жоғарылатуға.

- мемлекеттік-жекеменшік серіктестік базасында құрылған білімді тарату орталықтары мен алаңдарын кеңейтуге;

- экономиканы жаңғырту мен технологиялық дамытудың басым бағыттарына және қоғамның жаңа сұраныстарына сәйкес білім берудің үздіксіздік қағидатының негізінде сапалы қосымша білім беруді қамтамасыз етуге;

- білім берудің әлеуметтік нәтижелерінің жоғары сапасына қол жеткізу есебінен білім беру жүйесіне салынған қаржының әлеуметтік-экономикалық тиімділігін арттыруға;

- адам капиталының деңгейін жоғарылату есебінен елдің қосымша инвестициялық тартымдылығын арттыруға;

- республикалық және халықаралық ауқымдағы білім беру ұйымдарының түлектерінің бәсекелестікке қабілеттілігін, олардың жеке қасиеттерін және қалыптасқан әлеуметтік маңызды құзыреттерін дамыту негізінде сапасын арттыруға.

Қолданылған әдебиеттер

1. Абдрашитова Т.А., Оспанова Я.Н. – Азаматтарды патриоттық тәрбиелеу бойынша озық тәжірибе. - Әдістемелік құрал – Астана: Баспа «Агроиздат» ЖШС, 2009. – 236 б.
2. «Азаматтарды патриоттық тәрбиелеу бойынша озық тәжірибе. Әдістемелік құрал». ҚР БҒМ тәрбие жұмыстары мен жастар саясаты департаменті, Астана, 2009.
3. Облыстардың, Астана және Алматы қалаларының Білім басқармаларының 2013-2014 оқу жылындағы Ақпараты.
4. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» дербес білім беру ұйымы. Қазақстан республикасы балаларының азаматтық-патриоттық тәрбиесін бағалау. Қысқа есеп беру. Астана-2013.
5. Березина В.А. Ресейлік білім беру жүйесінде балаларға қосымша білім беруді дамыту: Оқу-әдістемелік құрал. Мәскеу: Мәдениеттер диалогы, 2007. 512 б.
6. Буйлова Л.Н. РФ қазіргі білім беру саясатындағы балаларға қосымша білім беру рөлін өзектендіру // Педагогиканың өзекті міндеттері: халықаралық сырттай ғылыми конф. материалдары. (Чита қ-сы, желтоқсан, 2011 ж.). Чита: Жас ғалым Баспасы, 2011.
7. Лихачев Б.Т. Педагогика: дәрістер курсы, М.: Прометей, 2005. 589 б.
2011-2015 жылдарға «Чита қаласы» қалалық округында мектепке дейінгі жастағы балаларға білім беру» муниципалдық мақсатты бағдарламасы // Шығу тәртібі: [//www.admin.chita.ru /city_today/programs/?id=2098](http://www.admin.chita.ru/city_today/programs/?id=2098)
8. Мирончева О.А. Балаларға қосымша білім беру жүйесіндегі педагогикалық үрдістің нәтижелілігіне мониторинг. Пед. ғыл. канд. дисс. Ульяновск, 2005. 342 б.
9. Қосымша білім беру педагогикасы: Рухтандырушылық, денсаулық және шығармашылықтың басымдылықтары: оқу құралы / В.И. Андреевтің, А.И. Щетинскаяның редакциялауымен. 2-ші басылым, толықтырылған және қайта өңделген. Казань: Инновациялық технологиялар орталығы, 2005. 328 б.
10. Смольников Е.В. Балаларға қосымша білім беру жүйесінің отандық педагогикада қалыптасуы және дамуы: (тарихи-педагогикалық талдау): пед. ғыл. канд. дисс. Ульяновск, 2006. 229 б.
11. Сущенко Т.А. Мектептен тыс мекемелердегі оқу үрдісін ұйымдастыру: оқу құралы. 2-ші басылым, түзетілген және толықтырылған. СПб: Лань, 2008. 187 б.
12. Фадеева А.П. Балалар мен жасөспірімдердің өзін-өзі қалыптастыру шарты ретінде қосымша білім беру ұйымдарының білімдік ортасын дамыту. Пед. ғыл. канд. дисс. Ульяновск, 2010. 246 б.

**Стратегические подходы к развитию дополнительного
образования детей в Республике Казахстан**

Содержание

1.	Введение	63
2.	Мировые тенденции развития системы дополнительного образования	67
3.	Особенности развития современной системы дополнительного образования в Казахстане	78
4.	Современное состояние дополнительного образования детей в Республике Казахстан	89
5.	Цель, задачи и принципы развития дополнительного образования детей	104
6.	Механизмы развития дополнительного образования детей:	107
	<i>1. Совершенствование законодательной и нормативной правовой базы системы дополнительного образования детей</i>	
	<i>2. Создание условий для наибольшего охвата детей дополнительным образованием</i>	
	<i>3. Обеспечение качества, эффективности дополнительного образования детей за счет совершенствования содержания, организационных форм и технологий дополнительного образования детей</i>	
	<i>4. Повышение социального статуса и профессиональное совершенствование педагогических и руководящих работников, также специалистов по профилю дополнительного образования детей</i>	
	<i>5. Повышение эффективности управления системой дополнительного образования детей</i>	
	<i>6. Создание современной инфраструктуры дополнительного образования детей, укрепление материально-технической базы, совершенствование экономических отношений</i>	
	<i>7. Развитие системы поддержки талантливых детей</i>	
7.	Ожидаемые результаты реализации Стратегии	113
8.	Социально-экономические эффекты в Республике Казахстан	115
9.	Использованная литература	117

Введение

В третьем десятилетии XXI века Казахстан намерен войти в число развитых стран мира. В этих условиях огромная ответственность возлагается на подрастающее поколение казахстанцев, которому предстоит поднять планку национальной конкурентоспособности, обеспечить Казахстану в XXI веке процветание и признание.

Одним из самых эффективных способов активного развития основного общественного капитала - человеческого, являются подготовка нового поколения, готового к «технологическому прорыву» и его вовлечение в реализацию научно-технической и инновационной политики. Очевидно, что человеческий капитал является ключевым фактором экономического роста, он связан и с широким спектром внеэкономических выгод, таких как улучшение здоровья и благосостояния.

Для достижения таких результатов необходимо перенастроить систему образования на освоение современных компетентностей, отвечающих общемировым требованиям к человеческому капиталу, обеспечивающих консолидацию казахстанского общества ради решения новых амбициозных задач.

Поэтому инвестирование в человеческий капитал - расширение творческих возможностей детей и молодежи, привлечение их к успешной самореализации должно стать центральным элементом в Стратегии развития дополнительного образования (далее Стратегия), как значимой возможности и эффективной технологии для такого инвестирования.

В современных условиях все больший масштаб приобретает образовательная деятельность, связанная с удовлетворением познавательных интересов и потребностей детей в тех сферах, которые не всегда могут быть реализованы в рамках школьного образования.

В ряду новых явлений отечественной сферы образования, порожденных демократическими реформами, одним из наиболее значимых с полным основанием можно считать дополнительное образование детей. Ценность дополнительного образования детей состоит в том, что оно усиливает вариативную составляющую общего образования, помогает подросткам в профессиональном самоопределении, способствует реализации сил и знаний, которые дети получают в школе.

В условиях дополнительного образования дети могут развивать свой творческий потенциал, навыки адаптации к современному обществу и получают

возможность полноценной организации свободного времени.

Реализуя задачи дополнительного образования, школа решает существующее противоречие между необходимостью, с одной стороны, осваивать образовательный стандарт, а с другой — создавать условия для свободного развития личности, что является основой гуманизации образования, провозглашенной в качестве важнейшего принципа модернизации образования.

Актуальность проблемы дополнительного образования детей является на сегодняшний день бесспорной, так как она непосредственно связана с новым пониманием сущности образования детей.

Система дополнительного образования детей в современных условиях рассматривается как важнейшая составляющая образовательного пространства, организация которого на основе тщательно продуманных и выверенных требований может позволить преодолеть кризис детства, обеспечив поддержку и развитие талантливых и одаренных детей.

История становления и анализ современного состояния дополнительного образования в Казахстане на протяжении многих лет его существования показали, что оно может рассматриваться как определенная система, включающая в себя совокупность взаимодействующих элементов: образовательных программ различного уровня и направленности; организаций дополнительного образования детей; органов управления образованием; детских и молодежных общественных объединений, реализующих дополнительные образовательные программы.

Разработка проекта Стратегических подходов вызвана необходимостью кардинальных преобразований, направленных на повышение качества дополнительного образования, решение стратегических задач, стоящих перед казахстанской системой дополнительного образования в новых экономических и социокультурных условиях.

Данный проект является документом, определяющим основные направления и задачи государственной политики в области образования, механизмы их реализации, как фундаментальной составляющей становления и укрепления государственной независимости, прогрессивного развития страны.

Интеллектуальный капитал, человек труда, инновационное мышление становятся главными ценностями нового Казахстана. Они должны быть синхронизированы со стратегическим курсом Главы государства Н.А.Назарбаева, обозначенным в Послании народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее».

Стратегические подходы к развитию дополнительного образования

направлены на решение ключевых задач социализации и саморазвития подрастающих поколений через расширение возможностей дополнительного образования в стране и развивают основные принципы воспитательной политики Казахстана, определенные Конституцией Республики Казахстан, Законами Республики Казахстан «Об образовании», «О правах ребенка в Республике Казахстан», «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности», Государственной программой развития образования и др.

Данный документ позволит привлечь внимание государственных органов исполнительной власти, общественности, бизнес-сообществ к дополнительному образованию детей и их воспитанию, эффективной организации внеурочного времени, противодействию негативным явлениям в детской и молодежной среде, обеспечению охраны прав детей.

Обладая открытостью, мобильностью и гибкостью, система дополнительного образования детей способна быстро и точно реагировать на «вызовы времени» в интересах ребенка, его семьи, общества, государства.

Проект определяет ценностно-смысловые, целевые, содержательные и результативные приоритеты развития дополнительного образования детей в Республике Казахстан.

В целях обеспечения прав личности на развитие и самореализацию, расширения возможностей для удовлетворения разнообразных интересов детей и молодежи, развития их мотивационного потенциала, конкурентоспособности личности, общества и государства осознается необходимость в принятии Стратегических подходов, включающих комплекс организационно-педагогических, методических, научно-исследовательских мероприятий.

В ситуации перехода Казахстана от индустриального общества к постиндустриальному информационному обществу нарастают вызовы к системе дополнительного образования человека, его социализации и саморазвитию через расширение возможностей дополнительного образования подрастающих поколений.

Все более серьезнее осознается необходимость общественного понимания миссии дополнительного образования, как открытого образования, наиболее полно обеспечивающего право человека на развитие и свободный выбор различных видов деятельности, в которых происходит личностное и профессиональное самоопределение детей, подростков и молодежи.

Сегодня с появлением новых каналов и источников информации школа утрачивает монополию на формирование знаний, навыков и образцов поведения.

Необходим выход за пределы формального образования, использование возможностей других социальных институтов.

Реализация данного проекта будет способствовать повышению привлекательности и обеспечению основных аспектов развития инфраструктуры дополнительного образования, созданию эффективного механизма государственного регулирования и поддержки этой отрасли.

Стратегические подходы призваны обеспечить целенаправленность, целостность и системность действий по совершенствованию качества дополнительного образования детей Республики Казахстан.

Мировые тенденции развития системы дополнительного образования

Международная стандартная классификация образования (МСКО) ЮНЕСКО охватывает образовательные программы формального, неформального и информального образования.

Формальное образование определяется как институционализированное, целенаправленное, спланированное при участии государственных и частных организаций образования.

Неформальное образование является дополнением и/или альтернативой формальному образованию, охватывает программы по развитию жизненных и трудовых навыков, направленных на социальное и культурное развитие.

Информальное образование может включать учебную деятельность в семье, на рабочем месте, по месту жительства и в повседневной жизни, направленность его определяется самостоятельно, семьей или социумом.

Сегодня в ситуации появления новых каналов и источников информации школа утрачивает монополию на формирование знаний, навыков и образцов поведения.

Необходим выход за пределы формального образования, использование возможностей других социальных институтов. Школа во многих странах превращается из монополиста в координатора образования и социализации.

Успех такой деятельности зависит от развитости сферы дополнительного образования.

Высокотехнологическая экономика требует повышения ценности применения знаний, индивидуальности, высокой креативности. Эти изменения создают ситуацию неадекватности традиционных подходов в образовании, ориентированных на подражание, копирование и послушание.

Международные исследования PISA оценивают способность выпускников школы применять в лично и социально значимых ситуациях, выходящих за пределы учебных, полученные знания и умения.

В профиле образовательных достижений учащихся умения воспроизводить знания и применять известные алгоритмы преобладают по сравнению с интеллектуальными умениями высокого уровня.

Международные исследования свидетельствуют, что поддержка всех видов образования после школы и во время каникул критически важны для психологического и социального развития детей.

Все более глобализированное общество, в котором происходят кардинальные перемены, а также возрастающая роль свободного времени в современном мире диктуют определенные потребности. Европейский Союз стремительно расширяется, страны Восточной Европы переходят к модели западной экономики, ценностные ориентиры общества теряют свою стабильность из-за интернационализации, международное общение становится как никогда доступным и т.д. Система образования не может оставаться в стороне от этих социальных и политических изменений.

В таких условиях досуг детей и подростков наполняется особым смыслом.

Во многих странах существует специальная политика, позволяющая детям и молодежи эффективно использовать свое свободное время. Свободное от школы время им предлагается проводить в специальных местах, занимаясь специально ориентированной деятельностью, предлагаемой специальными организациями. Это может быть как просто веселье и отдых, так и определенные виды деятельности, направленные на развитие.

Профессионалы, работающие с детьми, называются педагогами или преподавателями и в большинстве случаев имеют профильное высшее образование. Во многих странах этот раздел педагогики преподается в качестве отдельной специализации. А дети имеют возможность развивать свои таланты и компетенции в приятной атмосфере отдыха.

В разных странах для обозначения деятельности, предлагаемой в свободное время вне школы, используются различные термины. Термин «дополнительное образование» может быть заменен термином «неформальное образование» (НФО), «внешкольное образование», «программы свободного времени» и т.д. В Совете Европы и Европейском Союзе целенаправленная досуговая деятельность обозначается термином «неформальное образование». Около 70% обучения в жизни молодого человека происходит в условиях неформального или неофициального образования: в семье, в группе сверстников, в молодежных организациях и в группах свободного времени. Около 30% образовательного времени занимает формальное обучение. Дополнительное или «неформальное» образование представляется противоположностью формальному образованию. Для детей и молодежи более привлекательно неформальное образование. Неформальное образование является более гибкой и новаторской формой, чем формальное образование, что объясняется способностью НФО к более быстрому реагированию на постоянно меняющиеся запросы общества по отношению к детям.

В соответствии с классификацией ЮНЕСКО, к неформальному образованию (non-formal education) причисляют учебные программы и курсы,

организованные и проводимые вне традиционной системы образования, где результаты обучения не всегда подтверждаются соответствующими документами. Безусловно, одного термина недостаточно для уяснения всех различий, но это слово имеет большое значение. Иногда это называется «программы свободного времени», порой это послешкольное образование, дополнительное образование, дополнительное школьное образование, неформальное обучение, образование, не предполагающее получение диплома, школы по интересам, неформальное образование, внеклассное образование, образование вне учебного плана, внешкольное образование и даже нешкольное образование. Неформальное образование и его варианты не отвечают общепринятым стандартам образования: все происходит вне класса, вне школы, и несет в себе некую «дополнительность», предоставляя возможность для развития, не делая диплом или сертификат конечной целью образования.

Практически во всех европейских странах развивается активная политика НФО, а форма и система организации обусловлена культурными и историческими особенностями той или иной страны.

В каждой европейской стране система НФО и организации, входящие в нее, занимают различное положение в обществе. Многие НФО имеют частный характер. Цели этих частных инициатив зачастую отличны от целей, преследуемых государственными или частично государственными организациями. Деятельность частных организаций в большинстве случаев нацелена на получение прибыли. Досуг в НФО рассматривается здесь как возможность заработка.

В настоящее время численность стран, где неформальное образование становится значительной сферой бизнеса, неизменно растет. Дети и молодежь платят за возможность проводить свой досуг желаемым образом.

Сегодня существуют десятки тысяч организаций дополнительного образования практически во всех странах Европы.

В странах Центральной и Восточной Европы правительства придерживаются мнения, что организация неформального образования, наряду, с формальным, где дети получают дополнительную возможность для развития, является задачей государства.

В Финляндии и Литве наблюдается развитая тенденция приобретения различных компетенций через НФО.

НФО в Финляндии относится к обучению, которое проводится вне стен школы, в свободное время, чаще всего в негосударственных организациях (далее - НГО) и в рамках других видов общественной деятельности. НФО в Финляндии считается источником знаний, являющихся альтернативными или критическими

по отношению к тем знаниям, которые получают посредством формального образования.

Министерство и муниципалитеты Финляндии координируют и финансируют общественные работы с детьми и молодежью. Услуги, предоставляемые в области культуры, спорта и работы с молодежью, сравнительно недорогие: членские взносы 5 евро или бесплатно.

В Европе НФО не рассматривается как компенсация промахов формального образования. Эффективно развитая система НФО характерна для романских стран (Италия, Испания, Португалия, Франция), однако наиболее характерно НФО для бывших социалистических стран.

В странах Западной Европы доминирует развитая попечительская система. Это приводит к тому, что большая часть финансовой помощи со стороны национального и местного правительства, ориентированная на нужды молодежи, направляется детям и молодым людям с серьезными проблемами (что составляет 5-10 % от общего количества детей и молодых людей). Поэтому сфера неформального образования в Западной Европе имеет частный характер.

В странах ЕС в настоящее время реализуется **программа «Европа 2020 и стратегия развития молодежи»** (Europe 2020 and Youth Strategy). Смысл этой программы заключается в поддержке стран Европы в организации мероприятий по работе с молодежью и финансовой помощи. Разработанная система критериев отбора лучших образцов опыта в сфере дополнительного образования (новизны, актуальности, оптимальности, высокой результативности, стабильности, возможности применения инновации в массовом опыте) позволила определить следующие страны: **Нидерланды, Польшу, Чешскую Республику**.

Нидерланды являются децентрализованной страной, в которой государство не играет активной роли в отношении сферы неформального образования. Большинство учреждений дополнительного образования – частные. Поддержку частным инициативам в виде субсидий иногда оказывают органы местного управления. Заметна заинтересованность последних в проектах, которые носят превентивный характер.

Неформальное образование в Нидерландах становится значительной сферой бизнеса. Досуговый сектор здесь имеет оборот в **50 млрд. евро** в год. Дети и молодежь платят за возможность проводить свой досуг желаемым образом. Эта тенденция приобретает ярко выраженный характер во все большем количестве стран Европы. Организация досуга осуществляется на местном уровне чаще всего силами волонтеров из числа жителей городов или районов, поэтому опыт предоставления дополнительного образования весьма разнообразен: он варьируется в каждом городе и деревне.

Неформальное образование занимает весомое место в образовательной среде **Польши**.

Помимо внешкольных учреждений здесь действуют ассоциации, фонды и центры неформального образования, дворцы молодежи, иорданские сады, молодежные центры. Учреждения неформального образования в Польше призваны решать задачи определения национальной идентичности, уделяют особое внимание патриотическому воспитанию. В рамках деятельности видное место занимает изучение истории и культуры своего края.

Государственная политика **Чехии** в сфере неформального образования выражается в поддержке обучения на протяжении всей жизни, рассматриваемая как один из факторов конкурентоспособности страны. Исходя из этого, инвестиции в подобное обучение признаются «наиважнейшими инвестициями в развитие». Финансовое обеспечение деятельности учреждений неформального образования в большей степени зависит от госбюджета. Однако помимо этого оно состоит из взносов участников, спонсорской помощи и собственной хозяйственной деятельности.

В целом, Чехия располагает разветвленной и доступной сетью учреждений, предлагающих детям и молодежи на добровольной основе возможность включиться в организацию активного проведения свободного времени.

Организаторами неформального образования в стране являются: школы, центры свободного времени, образовательные агентства, клубы по интересам, учреждения культуры и другие.

Наиболее доступными учреждениями неформального образования являются центры свободного времени, школьные группы продленного дня, школьные клубы. Все они действуют при школах, демонстрируя опыт интеграции общего и дополнительного образования.

Примечательно, что центры свободного времени предназначены для различных категорий обучающихся (дошкольников, учеников, студентов), а также педагогов независимо от места их постоянного проживания.

Социальную направленность имеют школьные кооперативы, которые функционируют на основе самоуправления. Во **Франции** они объединяют **пятую часть учащихся** общеобразовательной школы. Участие детей в различных видах деятельности (огородничество, кролиководство, сбор лекарственных трав, организация праздников, проведение дискуссий и др.) является хорошей школой социального воспитания.

В **Японии** есть разветвленная сеть неформального образования: детские культурно-просветительные центры, спортивные клубы. Существует бесплатная

практика обязательного участия каждого школьника в дополнительных занятиях, не входящих в школьную программу (но по выбору) по физической культуре, художественному творчеству и национальным видам искусства.

Кроме того, в каждом жилом квартале организуется дополнительная работа с учащимися: хоровые занятия, игра на музыкальных инструментах, балльные танцы, ведение домашнего хозяйства и т.д.

Широкое распространение получили отдельные формы НФО, имеющие большой потенциал в решении задач социального воспитания: внешкольные организации детей и молодежи, клубы, центры.

Парламентом Японии принят «Закон о патриотизме», который должен подкрепить предложенный в «Основном плане развития образования в новую эпоху (в XXI в.)» тезис о том, что необходимо «уважать традиции и культуру, любить нашу страну, созданную на их основе».

Основной задачей морального воспитания является внедрение в сознание учащихся определенных социальных норм в виде моральных ценностей, и формирование группового сознания. Принятые меры объясняются обеспокоенностью японского общества появлением таких проблем, как прогулы уроков, насилие в школе, хулиганство, срыв занятий и тяжкие преступления, совершаемые подростками, усиление внимания к индивидуальным правам личности и ослабление группового сознания и др.

Особое место среди форм социального воспитания занимают Клубы мальчишек и девчонок **Америки** (BGCC), предназначенные для детей школьного возраста от 6 до 18 лет. В настоящее время BGCA состоит из **более 4000** филиалов клуба в Соединенных Штатах. Основной целью клуба является развитие личности в активной социальной деятельности. Для ее реализации разработаны образовательные и досуговые программы, охватывающие 5 областей:

программы развития лидерских качеств; образование для карьеры; программы поддержки здоровья и развития жизненных навыков; программы по искусству; программы фитнеса и отдыха.

Специальные подростковые центры при клубе для подростков оборудованы компьютерами, фитнес-центрами и имеют помещения для занятий различными видами деятельности. Клубы предлагают программы для развития профессиональных навыков, направленные на исследование карьерных способностей, создания резюме для поиска работы.

В **Китае** главный акцент делается на развитие базовых характеристик личности, которые необходимы человеку в жизни для его самореализации в самых разных направлениях; культурно-исторического образования как

средства поддержания национальной идентичности, оперативной адекватной реакции, мобильности; приобщения к национальным традициям через вовлечение в реальные дела.

В **Республике Корея** работа с одаренными детьми носит характер национальной программы, которая разрабатывается региональными центрами подготовки учителей. Общепринято, что именно в системе дополнительного образования создаются лучшие и необходимые условия для интеллектуального, социального развития ребенка. Поэтому в стране обязательное платное дополнительное образование по выбору детей и родителей.

Опыт и подходы стран **СНГ, Европы и Юго-Восточной Азии, США** показывают, что серьезные изменения в обществе, а также в образе и качестве жизни, повлияли на решение задач социального воспитания и образования детей и молодежи в системе дополнительного образования (НФО).

В **Германии, Скандинавии, Франции и Великобритании, Канаде и США** функционируют школы полного дня, где предоставляются различные образовательные возможности и созданы условия для всестороннего развития ребенка. В школах полного дня утреннее обучение происходит по стандартной программе, после полудня школьники могут принять участие в любой дополнительной образовательной деятельности на выбор.

Общеизвестно, что при научно-техническом и социальном прогрессе увеличивается потребность в усвоении человеком большого объема разнообразной информации, быстром обновлении знаний, совершенствовании умений. В этих условиях резко возрастает роль туристско-краеведческой деятельности, которая интегрирует в себе все основные педагогические процессы.

В мировой практике самодеятельное туристское движение и детско-юношеский туризм представляют собой уникальное социальное явление.

Общими отличительными чертами европейских детских и молодежных центров туризма является богатая экскурсионно-познавательная программа с широким спектром спортивно-оздоровительных услуг.

В учебных заведениях **Англии, Франции, Германии, Австрии** и других стран при изучении отдельных предметов педагоги используют в работе с учащимися пешеходные прогулки и поездки в окрестности. Такие методы позволяют обучающемуся приобрести и максимально реализовать потребность в познании и творчестве, самореализоваться и самоопределиваться личностно и профессионально.

В целях обеспечения многостороннего развития личности во **Франции** и других европейских странах широко практикуется и щедро субсидируется бюджетными средствами образовательный молодежный туризм.

В **Словакии** успешно реализуются и пользуются спросом, как у родителей, так и у детей программы детского туризма с включением экскурсий по таинственным пещерам, виндсерфинга, верховой езды или скалолазания.

В **Японии** во время школьных каникул ученики выезжают для обучения различным народным промыслам. Такие экскурсии, с одной стороны, воспитывают уважение к труду, расширяют представления школьников об экономическом потенциале страны. Они могут быть совмещены с рассказами об истории тех или иных отраслей, а также о программах развития страны. С другой стороны, подобные поездки могут иметь важную утилитарную цель - помочь школьникам с выбором будущей специальности.

Особую популярность среди молодежи в **Канаде, Кении, США, Китае** приобретает посещение заповедников и национальных парков.

Во **Франции** политика неформального образования определяется правительством. Единственным официальным документом Франции, нацеленным на краткое изложение основных сфер факультативной и внешкольной деятельности, является межведомственный циркуляр от 9 июля 1998 года «План регулирования школьного расписания и деятельность ребенка: реализация местных образовательных стратегий и внеаудиторной деятельности». Здесь четко определяется «регулирование плана расписания школьника и его внешкольной деятельности предполагает работу по поиску баланса трех различных периодов времени для ребенка: школы, факультативной деятельности и внешкольной деятельности». «Умение ребенка организовывать свое время вне стен школы непосредственно связано с его успехами в процессе учебной деятельности и его личными достижениями; это также учит социализации ребенка в обществе».

Программа, посвященная свободному времени ребенка, нацелена на разработку глобального проекта свободного времени и досуговой деятельности детей старшей возрастной группы – от 6 до 18 лет. Организации неформального образования получают наибольшее функционирование в дни школьных каникул независимо от периода их длительности. Ребята могут поехать в лагеря: там им предоставляются жилищные условия.

Во Франции каждый школьник страны обязан посетить все музеи страны: музей открытий, научный городок, музей эволюции, Лувр, Версаль и другие.

Сегодня немало развитых стран, целенаправленно формирующих у детей и молодежи самостоятельность, умение оценивать себя в контексте рынка труда, стремление к профессиональной конкурентоспособности и мобильности.

Во многих странах мира особое внимание уделяется детскому и молодежному техническому творчеству, направленному на развитие устойчивого интереса к технике, рационализаторских и изобретательских склонностей, технического мышления. Предпочтение отдаётся изучению электронной техники, автоматики, технической кибернетики, машино- и станкостроения.

В таких странах Европы, как **Франция, Голландия, Швеция, Германия, Болгария, Финляндия, все учащиеся к 7-ому году обучения должны определиться в выборе своего дальнейшего пути.**

Интересным опытом в создании системы помощи учащимся в подготовке их к творческому труду в разных областях науки и техники, в выборе профессии обладает Канада. Важной формой познания “мира профессий” для учащихся являются самостоятельные занятия в специализированных центрах профессиональной ориентации (“центрах выбора”). Это особый тип учреждений, где можно получить информацию приблизительно о четырех тысячах профессиях.

Внешкольные курсы по предметам естественно-математического цикла предлагаются в летнем лагере Центра Талантливой Молодежи (СТУ) Университета Джонса Хопкинса в США, штат Пенсильвания. Объединяя академически талантливых учеников со всего мира, летний лагерь СТУ предлагает уникальный образовательный опыт, основанный на высоких способностях учащихся и их потребностях в работе со сверстниками, которые разделяют их академические способности и любовь к обучению. Программа помогает изучить и раскрыть потенциал способных детей в полной мере.

Международный опыт подтверждает, что инвестиции в человеческий капитал, и, в частности, в образование, начиная с раннего детства до зрелого возраста, способствуют существенным отдачам для экономики и общества. В мире существует практика создания крупных центров, направленных на привлечение внимания детей, молодежи, общественности к науке через выставки, музеи и научно-образовательные программы.

В Японии, Южной Корее, США развитие детской инновации возведено в ранг стратегических госпрограмм. Объем инвестиций, вкладываемых в создание детских инновационных центров, увеличился в десятки раз.

В мире существует практика создания крупных центров, направленных на привлечение внимания детей, молодежи, общественности к науке через выставки, музеи и научно-образовательные программы.

В 1853 году группой ученых-натуралистов создан Центр популяризации науки штата Калифорния – **Академия наук Калифорнии** (California Academy of Sciences) в Сан-Франциско. В настоящее время является международным научным и образовательным центром. Миссия – исследование и сохранение природы, вовлечение общественности к изучению науки. Центр включает аквариум, планетарий, музей естествознания, тропический лес, симулятор землетрясений. Всего 40 тыс. видов животного мира.

В Париже функционирует **Городок науки и индустрии** (La Cité des Sciences et de l'Industrie) – третий по посещаемости после Лувра и Центра Помпиду. Миссия – распространение научно-технических знаний среди детей, подростков и стимулирование интереса граждан к науке, исследованиям и промышленности. La Cité создан по инициативе В. Жискара д'Эстена в 1980 году на базе бывшего павильона мясной продукции.

В 2010 году La Cité и **Дворец открытий** по указу Н.Саркози (2009 г.) были объединены в единый музей «Universcience» со статусом индустриально-коммерческого центра. Этот статус предполагает модель управления музея с участием исследовательских институтов и сектора индустрии.

La Cité включают в себя аттракционы, имитирующие полет на самолете, путешествие внутри тела человека, барокамеру, ракеты и военную подводную лодку, планетарий, различные типы экосистем и многое другое. Посещение данного центра школьниками включено в обязательную учебную программу.

Национальный центр науки (Pusat Sains Negara) Куала Лумпур открыт в 1996 году при участии Премьер-министра Махатхира Мохаммада. Миссия центра – повысить интерес детей и молодежи к изучению науки. Управление и финансирование осуществляется Министерством науки, технологий и инноваций.

В Будапеште создан **Дворец Чудес** (Csodák Palotája). Предпосылкой создания была программа мобильных научных игровых площадок, проводимых в 1993 году Ассоциацией физиков им. Лоранда Этвёша при поддержке Международного фонда Рубика и Венгерской Академии Наук.

В 1996 году Фонд Рубика и Фонд Будапештского центра науки основали Дворец Чудес на базе постоянных выставок. Дворец Чудес – первый центр своего рода в Восточной Европе, включающий интерактивное изучение науки с использованием выставок, логических игр и новых технологий (лазерный экран,

оптическая мозаика). Миссия – развитие интереса к естественным наукам у детей дошкольного и школьного возраста.

В настоящее время в мире функционирует **более 500 детских наукоградов в 40 странах мира.**

Цель данных центров, парков, наукоградов, детских профильных лагерей - побуждение детей к изучению и развитию своих знаний в сфере науки и технологий, подготовка поколения будущих ученых, инженеров и тесная связь между общественностью и наукой.

Общие черты приведенных примеров:

использование в создании Центров самых передовых технологий разных областей;

наличие обучающих программ и программ самостоятельного ознакомления с наукой;

использование модели государственно-частного предприятия;

создание по инициативе и участии глав государств, руководителей крупных промышленных компаний, общественных фондов и корпораций.

Совет Европы анализируя деятельность НФО пришел к следующим выводам:

система формального образования, существуя изолированно, не может соответствовать постоянно растущим технологическим, социальным и экономическим изменениям, и поэтому должна быть обогащена опытом неформального образования;

Правительство и соответствующие власти должны признать организации неформального образования как партнеров *de facto* в долгосрочной перспективе и сделать неформальное образование доступным для всех;

НФО является неотъемлемой частью концепции «обучения всю жизнь», позволяющей детям и молодежи приобретать и поддерживать на должном уровне умения, навыки и компетенции для адаптации к постоянно изменяющейся среде.

Во многих странах Западной Европы разработан профессиональный стандарт, в котором описывается работа, а также необходимая для успешного выполнения работы совокупность умений, знаний и установок, т.е. требования к компетенциям для работников, ведущих НФО.

Особенности развития современной системы дополнительного образования в Казахстане

Сфера дополнительного образования и воспитания детей в Казахстане до начала 90-х годов XX века имела огромное значение в советской системе образования. Подавляющее большинство детей были вовлечены в данный процесс. Это было обусловлено двумя факторами: **первый** – бесплатность дополнительного образования, **второй** – широта распространения специализированных организаций.

Трансформация внешкольного воспитания в систему дополнительного образования детей в конце XX – начале XXI в. связана с задачами перехода Казахстана к демократическому и правовому государству, к рыночной экономике.

В процессе этого перехода возросло значение различных видов неформального образования для личности и общества, в первую очередь, дополнительного образования, основное предназначение которого – удовлетворять постоянно изменяющиеся индивидуальные социокультурные и образовательные потребности детей.

Практика показывает, что требования к образованности человека не могут быть удовлетворены только базовым образованием. Базовое образование все больше нуждается в дополнительном неформальном образовании, которое было и остается одним из определяющих факторов развития склонностей, способностей и интересов человека, его социального и профессионального самоопределения.

В республике впервые основное (базовое) и дополнительное образование детей рассматриваются как равноправные, взаимодополняющие друг друга компоненты и тем самым создают единое образовательное пространство, необходимое для полноценного личностного и индивидуального развития каждого ребенка.

В этих условиях школа сможет преодолеть интеллектуальный перекос в развитии обучающихся и создать основу для их успешной социализации в обществе.

В условиях введения образовательных стандартов нового поколения актуальность включения дополнительного образования детей в структуру основных общеобразовательных программ связывается с необходимостью усиления вариативной составляющей общего образования, способствующей практическому приложению знаний, умений и навыков, полученных в школе,

стимулирования познавательной мотивации обучающихся.

В процессе учебных занятий на школьном уроке возможно использование технологий, присущих системе дополнительного образования. Это могут быть комплексные занятия, учебные проекты, дискуссионные технологии, игры, предметные технологии. Они, как правило, предполагают выход за рамки самого урока, предусматривая самостоятельную индивидуальную и групповую деятельность учащихся непосредственно под руководством учителя. В то же время школьный урок может получить продолжение и в рамках учебного занятия в процессе реализации дополнительной образовательной программы, как на уровне расширения и углубления содержания материала, так и за счет отработки отдельных элементов содержания школьного урока в разнообразных формах внеурочной деятельности.

Включение детей, занимающихся по программам дополнительного образования, в систему внеурочной работы может иметь свои особенности и выходить на разные воспитательные результаты, в зависимости от того, какой уровень организации дополнительного образования предусматривает каждая конкретная школа.

Это может быть:

1) случайный набор кружков, секций, клубов, работа которых мало сочетается друг с другом и полностью зависит от имеющихся кадровых и материальных условий;

2) внутренняя консолидированность работы детских творческих коллективов и объединений, различная направленность их деятельности;

3) развитие дополнительного образования детей как отдельного подразделения школы;

4) интеграция основного и дополнительного образования детей, организационное и содержательное единство основных структур школы.

В настоящее время в практике работы школ используются все выше названные организационные модели.

Предпочтение отдается первым двум уровням организации дополнительного образования в школе. Третий и четвертый уровни в условиях осуществления интеграционных процессов характерны для школ, ориентированных на построение собственных воспитательных систем.

Каждая модель представляет определённую ценность для всех, кто её проектирует и в дальнейшем реализует на практике. Так, модели, в основе которых первый уровень организации дополнительного образования в школе, имеют определенный смысл уже потому, что обеспечивают занятость детей в свободное время и способствуют определению спектра их внеурочных

интересов.

Модели второго уровня ценны своими оригинальными формами работы, объединяющими как детей, так и детей и взрослых (ассоциации, творческие лаборатории, экспедиции, мастерские и т. п.).

Модели, основанные на третьем и четвёртом уровнях организационного взаимодействия, позволяют обеспечить удовлетворение разнообразных запросов детей на дополнительное образование и достичь при этом более серьёзных результатов.

Выход на такие результаты становится возможным за счёт согласованности работы всех субъектов взаимодействия посредством совместной разработки содержания воспитательных программ.

В первом случае, за счёт согласованности действий всех педагогов дополнительного образования, работающих на основе единой программы, рассматриваемой в качестве компонента общешкольной программы воспитательной деятельности.

Во втором случае – за счёт интеграции дополнительного образования, как на уровне содержания, так и технологий деятельности с основной общеобразовательной программой.

Модели, построенные с учётом третьего и четвёртого уровней организационного взаимодействия, использующие механизмы как внутренней, так и внешней интеграции, рассматриваются как приоритетные, поскольку они ориентированы на построение школьных воспитательных систем, что предусмотрено стандартами нового поколения на всех уровнях школьного образования.

Дополнительное образование в школе реализуется руководителями различных детских творческих объединений по интересам, которые обязательно руководствуются образовательными учебными программами дополнительного образования.

Важным связующим звеном между внеурочной работой и дополнительным образованием выступают **предметные кружки**: это привязанность к обязательному учебному материалу; ориентация на знания, умения, навыки и личностное развитие; обязательность или добровольность посещения занятий; возможность выбора объема и темпа освоения образовательного материала. В одном случае это внеурочная работа по предмету, а в другом – часть дополнительного образования.

Сегодня кардинально меняется позиция педагога: он выступает не только как носитель знаний, но и как помощник в становлении личности ученика; утверждается идея сотрудничества, неформального общения. Выполняя

функцию консультанта, педагог дополнительного образования чаще всего оказывает на детей сильное личностное влияние. Отсюда — повышенные требования к его личностным качествам.

В условиях решения проблем индивидуализации и дифференциации обучения, самоопределения и самореализации личности существенно возрастает значение дополнительного образования детей.

Принципиальная установка педагога дополнительного образования — такое воспитание ребенка, при котором предмет и дисциплина — не самоцель, а средство формирования и совершенствования всех граней личности: интеллекта, практического ума, трудолюбия, физического развития, характера и воли к самореализации. Другими словами, дополнительное образование — это способ проникнуть в богатейший внутренний мир ребенка, понять и расширить его пределы.

Основной смысл функционирования и развития дополнительного образования детей в современном Казахстане определяется его предназначением стать неотъемлемой частью системы общего образования детей, обусловленного требованиями модернизации образования. Но чтобы стать частью системы непрерывного образования, дополнительное образование должно само развиваться.

Одной из сторон развития сближения основного и дополнительного образования является сотрудничество школы с различными внешкольными организациями дополнительного образования. Это прекрасная возможность включения школьников в художественную, спортивную, туристско-краеведческую и другую деятельность. Сотрудничество позволяет координировать планы работы, учитывать возможности школы и организаций дополнительного образования.

Дополнительное образование детей - один из социальных институтов детства, который создан и существует для детей, их обучения, воспитания и развития.

Специфика дополнительного образования состоит в том, что для него творческая деятельность ребенка первична. На первом плане стоит развитие личности в творчестве, а обучение обеспечивает, поддерживает развитие.

Дополнительное образование способствует накоплению ребенком опыта индивидуальной и коллективной творческой деятельности по свободному выбору. Это социально востребованная сфера, в которой заказчиками и потребителями образовательных услуг выступают юные граждане и их родители (законные представители), а также общество и государство.

Этот вид образования способствует развитию склонностей, способностей

и интересов, гражданских и нравственных качеств, жизненному и профессиональному самоопределению подрастающего поколения. Среди задач, решаемых системой дополнительного образования, - профилактика безнадзорности, правонарушений, наркомании и алкоголизма.

Дополнительное образование детей расширяет воспитательные возможности школы. Обладая открытостью, мобильностью и гибкостью, система дополнительного образования детей способна быстро и точно реагировать на «вызовы времени» в интересах ребенка, его семьи, общества, государства.

Осознание изменений понятия творчества детей и молодежи в мире новых технологий требует активного внедрения инновационных методик, использования современного оборудования, поиска новых форм преподавания, расширения роли ресурсных центров дополнительного образования как центров современных технологий.

Термином "дополнительное образование детей" характеризуют сферу неформального образования, связанную с индивидуальным развитием ребенка в культуре, которое он выбирает сам в соответствии со своими желаниями и потребностями.

Дополнительное образование детей как особая образовательная система и специфический тип образования имеет относительно краткую историю в Казахстане. Но современный статус и имеющийся потенциал дополнительного образования был сформирован на протяжении длительной истории разнообразной деятельности организаций, занимающихся внешкольной работой.

Дополнительное образование детей имеет значительный педагогический потенциал: выступает как мощное средство формирования мотивации развития личности; в процессах дополнительного образования неисчерпаемы возможности создания ситуации успеха для каждого ребенка, что благотворно сказывается на воспитании и укреплении его личностного достоинства.

Построенное на освоении различных видов деятельности, дополнительное образование расширяет культурное пространство самореализации личности, стимулирует ее к творчеству.

В сфере дополнительного образования на основе общности личностных интересов ребенка и взрослого интенсивно и целенаправленно идет процесс формирования гуманистических ценностных ориентаций; дополнительные образовательные программы, становясь зоной ближайшего развития ребенка, содействуют воспитанию его «культурной одаренности». Развитие человеческого потенциала средствами дополнительного образования

осуществляется также посредством формирования элиты страны (научной, инженерной, культурной и политической) через выявление талантливых детей, развитие их мотивации и способностей.

Дополнительное образование, исходя из своего своеобразия, стремится к органичному сочетанию видов организации досуга (отдых, развлечения, праздник, самообразование, творчество) с различными формами образовательной деятельности и, как следствие, сокращает пространство девиантного поведения через решение проблемы занятости детей.

Система дополнительного образования в целом является частью общей системы образования. Это не предлагаемая ребенку готовая социально-культурная среда, а созданная им самим вариативная, опирающаяся на его собственные рефлексивные возможности.

Главное – в условиях дополнительного образования дети могут удовлетворять индивидуальные потребности, реализовывать творческий потенциал, адаптироваться в современном обществе и имеют возможность полноценной организации свободного времени. А значит, ребенок социально реализует себя, готовится к освоению профессии, и в результате – у него больше шансов достичь успехов в будущем.

Особенность дополнительного образования состоит в том, что оно стало частью системы общего образования и приобрело межведомственный характер.

Оно реализуется сегодня как в организациях дополнительного образования детей, так и в общеобразовательной школе, дошкольных организациях, колледжах и вузах, в организациях культуры, спорта, частных организациях.

В этой логике дополнительное образование не просто элемент существующей системы общего образования, а самостоятельный источник образования, способствующий достижению ключевых компетентностей в различных сферах жизненного самоопределения ребенка.

Дополнительное образование позволяет развивать возможности вариативного, многопрофильного, многоуровневого, междисциплинарного обучения.

В системе дополнительного образования выполняются образовательные, воспитательные, социальные функции, разрабатываются и внедряются социально-педагогические модели деятельности и образа жизни детей, реализуются программы развития одаренности, адаптации и социализации детей, в том числе детей с ограниченными возможностями, детей группы риска.

Отечественная система дополнительного образования детей располагает уникальными социально-педагогическими возможностями по развитию

творческих способностей обучающихся в области **научно-технической, художественно-эстетической, эколого-биологической, туристско-краеведческой, военно-патриотической, социально-педагогической образовательной деятельности.**

Дополнительное образование детей – это мотивированное образование за рамками основного образования, позволяющее человеку приобрести устойчивую потребность в познании и творчестве, максимально реализовать себя, самоопределившись предметно, социально, профессионально, личностно.

Отличительными чертами дополнительного образования детей являются: создание условий для свободного выбора каждым ребёнком образовательной области (направления и вида деятельности), профиля программы и времени её освоения, педагога;

многообразии видов деятельности, удовлетворяющей самые разные интересы, склонности и потребности ребёнка;

личностно-деятельностный характер образовательного процесса, способствующий развитию мотивации личности к познанию и творчеству, самореализации и самоопределению;

личностно-ориентированный подход к ребёнку, создание «ситуации успеха» для каждого;

создание условий для самореализации, самопознания, самоопределения личности;

признание за ребёнком права на пробу и ошибки в выборе, права на пересмотр возможностей в самоопределении;

применение таких средств определения результативности продвижения ребенка в границах избранной им дополнительной образовательной программы (вида деятельности, области знаний), которые помогли бы ему увидеть ступени собственного развития и стимулировали бы это развитие, не ущемляя достоинства личности ребёнка.

Дополнительное образование детей по праву рассматривается как важнейшая составляющая образовательного пространства, сложившегося в современном казахстанском обществе. Оно социально востребовано, требует постоянного внимания и поддержки со стороны общества и государства как образование, органично сочетающее в себе воспитание, обучение и развитие личности ребёнка.

Дополнительное образование встраивается в структуру любой деятельности, в которую включен ребенок, может предшествовать стандартизированным видам деятельности, а также может следовать за ними.

Структурно дополнительное образование вписывается в систему общего образования, также в сферу образовательно-культурного досуга, сближает и дополняет эти системы.

Дополнительное образование – вариативное образование, которое может дополнять обозначенные области по-разному:

расширять предметные знания;

добавлять новые компоненты;

увеличивать знания личности, оснащая его новыми средствами познания, труда и общения;

усиливать мотивацию образовательной деятельности, давая возможность полнее проявить себя.

По своему «местоположению» в системе образования дополнительное образование детей находится за пределами государственного образовательного стандарта, включая изучение тех областей культуры и науки, которые не представлены в школьных программах.

Современное дополнительное образование детей представлено двумя основными блоками: **образовательным и культурно-досуговым**.

Если раньше акцент делался на культурно-досуговой работе, то сегодня все больший масштаб приобретает образовательная деятельность, связанная с удовлетворением познавательных интересов и потребностей детей в тех сферах, которые не всегда могут быть реализованы в рамках школьного образования.

Подобная тенденция является ведущим фактором, способствующим интеграции общего и дополнительного образования.

Дополнительное образование является сегодня актуальным полноценным и необходимым компонентом системы непрерывного образования.

Цель непрерывного образования - целостное развитие человека как личности на протяжении всей его жизни, повышение возможностей его трудовой и социальной адаптации в быстро меняющемся мире, развитие способностей обучающегося, его стремлений и возможностей.

Дополнительное образование детей в системе непрерывного образования направлено на формирование и развитие творческих способностей детей, удовлетворение их индивидуальных потребностей в интеллектуальном, нравственном, физическом совершенствовании, а также организацию их свободного времени.

Ребёнок в дополнительном образовании постигает главную в жизни вещь, ищет смысл жизни и возможность быть. С открытием каждой новой организации дополнительного образования детей расширяется пространство детского благополучия. Когда-то С.Я.Маршак писал «Труд, окрылённый

интересом к делу, легче, а не тяжелее труда, выполняемого по обязанности». В этой связи возрастает роль дополнительного образования детей.

Достоинством дополнительных образовательных программ можно считать то, что они создают возможность для разработки индивидуальных образовательных маршрутов, позволяющих ребенку самостоятельно выбирать путь освоения того вида деятельности, который в данный момент для него интересен.

Не менее важным моментом является необходимость в совершенствовании моделей социализации детей. Можно выделить группы классификаций моделей социализации по субъектам, содержанию и направлениям процесса социализации:

1. по субъектам социализации:

- дети разных национальностей,
- одаренные дети,
- дети с ограниченными возможностями в развитии,
- дети с асоциальным поведением, имеющие проблемы в семье;

2. по содержанию процесса социализации:

- профессиональная ориентация,
- социальная поддержка,
- оздоровление,
- развитие лидерских качеств;

3. по направлению социального воспитания:

- духовно-нравственное развитие,
- патриотическое воспитание,
- эстетическое,
- толерантное,
- гражданской идентичности,
- межкультурной коммуникации.

Большим педагогическим потенциалом обладают социально-педагогические модели, реализуемые в дополнительном образовании.

В организациях дополнительного образования детей внедряются социально-педагогические модели деятельности, поскольку традиции, стиль и методы работы этих организаций максимально учитывают особенности социума.

Культурно-досуговые модели социализации детей направлены на удовлетворение духовных, физических и других социально значимых потребностей детей в их свободное время.

Модели профессиональной подготовки формируют профессиональный интерес детей, их профессиональное самоопределение, адаптацию к избранной профессии.

В системе дополнительного образования созданы предпосылки для вовлеченности детей в социально значимую, общественную деятельность, социальное творчество.

Активизировалась работа по вовлечению детей с ограниченными возможностями в занятия по дополнительным образовательным программам, в том числе, в дистанционной форме. В рамках этих программ созданы клубные объединения на сайте «www.ziyatker.kz».

Заслуживает внимание система работы с одаренными детьми в разных регионах Казахстана. Сегодня уже можно говорить об усилении роли дополнительного образования детей в развитии их одаренности.

Для развития познавательного интереса к изучению современных информационных технологий, поддержки творчески одаренных детей на сайте www.ziyatker.org систематически организуются ежегодные республиканские заочные конкурсы.

Активизирована работа научно-познавательного сайта (портала) www.ziyatker.kz для обучающихся и педагогов, увлеченных творчеством в различных областях образования и науки.

Система дополнительного образования детей создает равные «стартовые» возможности каждому ребенку, оказывает помощь и поддержку одаренным и талантливым обучающимся, способствует увеличению доли одаренных детей в различных областях знаний и творческой деятельности.

Дополнительное образование детей ориентировано на формирование у детей общей культуры и художественно-эстетического вкуса, выявление активных и одаренных детей, приобщение к лучшим образцам отечественной культуры, развитие исследовательских и проектных навыков.

Раннее выявление, обучение и воспитание одаренных и талантливых детей составляет одну из главных задач совершенствования дополнительного образования.

Главный принцип в дополнительном образовании - принцип создания условий и предоставления возможностей для творческой деятельности, самовыражения и самореализации каждому ребенку.

Однако в решении данных задач существует ряд противоречий:

Первое. Несоответствие социального заказа на подготовку одаренных детей в области культуры, технического творчества, краеведческой и исследовательской деятельности и низкий социальный статус работников

образования, культуры и искусства, что во многом объясняет нежелание родителей одаренных детей профессионально ориентировать их на эту сферу деятельности.

Второе. Стремление педагогов дополнительного образования обеспечить «среду успеха» каждому одаренному воспитаннику для выявления и развития их творческого потенциала и недостаточное материально-техническое, информационное, методологическое и дидактическое обеспечение организаций образования.

Третье. Наличие потребности обучающихся в сопровождении их исследовательской и творческой деятельности и недостаток у педагогов знаний об особенностях проявления детской одаренности и методах ее выявления и развития.

Четвертое. Важность признания успехов одаренных детей для их успешной самореализации и остаточный принцип финансирования из республиканского и местных бюджетов для обеспечения участия обучающихся в республиканских и международных мероприятиях.

Современное состояние системы дополнительного образования детей в Республике Казахстан

Система дополнительного образования детей возникла в Казахстане в 1990 году. Она явилась преемником внеклассной и внешкольной работы советского периода.

Начиная с последней трети XX века, в условиях появления новых каналов и источников информации, резкого возрастания возможностей доступа к любым информационным сегментам современного мира все отчетливее проявляет себя тенденция утраты монополии школы на формирование знаний, навыков и образцов поведения. Потенциал сферы дополнительного образования детей становится предметом исследований и привлекает внимание политиков.

Сравнительный анализ охвата детей в организациях дополнительного образования в странах СНГ и Европы представлен следующим образом: Республика Казахстан - 23,9%; Республика Беларусь – 44%; Узбекистан – 16,9% 1-9 классов, Республика Таджикистан - 1 % от общего числа учащихся, Российская Федерация – 49, 1% от 5 до 18 лет, страны Европы – свыше 50%.

(1. «Дети и молодежь Республики Беларусь. Статистический сборник, Минск, Национальный статистический, Комитет РБ, 2015. <http://demoscope.ru/weekly/2015/0651/biblio04.php>

2. Методические рекомендации по расчету целевого показателя государственной программы Российской Федерации «Развитие образования» на 2013-2020 годы «охват детей в возрасте 5-18 лет программами дополнительного образования (удельный вес численности детей, получающих услуги дополнительного образования, к общей численности детей в возрасте 5-18 лет)».

3. Проект Национальной стратегии развития образования Республики Таджикистан до 2020 года. (cis.rudn.ru/document/show.action?document.id=1044).

4. Национальный отчет по среднесрочной оценке достижений целей по образованию для всех в Республике Узбекистан) и др.

Текущая ситуация в Республике Казахстан. По информации управлений образования областей, г.г. Астана и Алматы всего **в системе образования** дополнительным образованием охвачены 1590724 школьника (**60,5%**):

в 833 организациях дополнительного образования (2012 г. – 641 ед.) охвачено свыше 620 тысяч детей (**23,9 %**) (2012 г. – 22,9%);

в 59 тысяч кружках школ - свыше 961 тысячи (**36,6%**) (2012 – **35,1%**).

Право детей и подростков на дополнительное образование обеспечивается как в общеобразовательных школах, так и сетью внешкольных организаций: *Дворцы, Дома, Центры, комплексы, студии детского и юношеского творчества, станции и базы юных техников, туристов, натуралистов, детские музыкальные, спортивные школы, школы искусств, клубы по интересам, спортивные, оздоровительные, туристические лагеря и др.*

Дети осваивают опыт выбора профессии в области **научно-технической, художественно-эстетической, эколого-биологической, туристско -**

краеведческой, военно-патриотической и социально-педагогической деятельности.

За последние 3 года наблюдается положительная тенденция увеличения числа организаций дополнительного образования **на 192** единицы: Актюбинская (11), Алматинская (39), Жамбылская (22), Кызылординская (16), СКО (21), ЮКО (32) и др.

(справочно: дворцы школьников – 198 (2012 - 189); станции юных туристов – 35 (2012 -26); станции юных техников – 25 (2012 - 21); станции юных натуралистов – 19 (2012 – 18); музыкальные школы – 200 (2012 – 206); художественные школы – 30 (2012 – 30); школы искусств – 127 (2012 – 110); дворцовые клубы (ЮЛ) – 51 (2012 –31); оздоровительные лагеря – 148 (2012 – 11); в том числе круглогодичные (ЮЛ) – 7 (2012 – 5).

Наибольший охват школьников дополнительным образованием в Западно-Казахстанской - 84,9 %, Восточно-Казахстанской – 59,1%, Костанайской – 59 %, Павлодарской – 58 %, Северо-Казахстанской – 52,5 %, Актюбинской – 48 %, Карагандинской – 45,2% областях.

Увеличилось число частных организаций дополнительного образования на 68 единиц. Из 833 организаций 106 – частные (2013 – 38), в них заняты 55654 (6979) детей, это 2,1 % от общего числа школьников. (Справочно: дворцов школьников - 8; художественных школ и школ искусств – 26, оздоровительных лагерей – 72).

Имеют место позитивные изменения в укреплении материально-технической базы организаций.

1. Увеличилось **на 138** единиц число организаций, размещенных в типовых помещениях (2014 г. – 321, 2012- 163).

2. Уменьшилось **на 70** единиц число организаций, требующих капитального ремонта (2014 г. – 109 ед., 2012 - 179).

3. Уменьшилось **на 20** единиц число организаций в аварийном состоянии (2014г. – 2 ед., 2012г. – 22 ед.).

4. Материальная оснащенность внешкольных организаций составляет **64,8** % (2012 г. - 60%, на селе – 52,0%).

Финансирование организаций дополнительного образования из местных бюджетов в 2014 году составило **около 24 млрд. тенге**. Расход на одного ребенка в год в среднем – **около 40 тыс. тенге** (в России – 10 тыс. руб., Беларуси – до 5 тыс руб.).

Организацией занятости учащихся во внеурочное время занимаются **более 70 тыс.** специалистов:

-**свыше 18 тысяч** педагогов организаций дополнительного образования детей; из 18 тыс. педагогов организаций дополнительного образования детей:

- с высшим педагогическим образованием—11006, 59,8% (2012–9697, 58,3%);

- со средним педагогическим – 2728, 14,8% (2012–2269,14 %);

- с высшим профильным – 2800, 15,2% (2012–2718, 16 %);

- со средним специальным профильным – 1787, 9,7 %, (2012-1642 (10 %);

- без образования – 147, 0,8%;

-**около 52 тысяч** руководителей школьных кружков.

В 2014 году курсы повышения квалификации прошли 4902 педагога дополнительного образования (26,6 %).

Деятельность организаций дополнительного образования регламентирована законами РК «О правах ребенка в Республике Казахстан», «Об образовании», «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности; Государственной программой развития образования на 2011-2020 годы; распоряжением Премьер-Министра РК «Об организации оздоровительного отдыха, досуга и занятости детей в период летних каникул на 2011-2015 годы», Национальным планом действий по развитию функциональной грамотности школьников на 2012-2016 годы, Типовым комплексным планом по усилению воспитательного компонента процесса обучения во всех организациях образования.

Выпущены сборники авторских программ дополнительного образования детей, детские познавательные журналы «Темірқазық» и «Экоәлем», журнал для педагогов «Қосымша білім және тәрбие».

На базе научно-познавательного сайта для детей «www.ziyatker.org» созданы интернет-сообщества детей по направлениям, электронные клубы юных натуралистов, туристов, изобретателей, музыкантов, художников, коллекционеров.

В организациях дополнительного образования детей более эффективно внедряются социально-педагогические модели деятельности, поскольку традиции, стиль и методы работы этих организаций максимально учитывают особенности социума. Следствием этого является накопление детьми опыта гражданского поведения, основ демократической культуры, самооценности личности, осознанного выбора профессии; получение квалифицированной помощи по различным аспектам социальной жизни, что влияет на социальную адаптацию детей и молодежи к изменяющимся условиям жизни.

Организации дополнительного образования детей, как правило, создают равные "стартовые" возможности каждому ребенку, чутко реагируя на быстро

меняющиеся потребности детей и их родителей, оказывают помощь и поддержку одаренным и талантливым обучающимся, поднимая их на качественно новый уровень индивидуального развития.

В республике проводятся фестивали, музыкальные конкурсы, выставки художественного искусства, республиканские и областные соревнования, олимпиады научно-технической, туристско-краеведческой направленности.

Юные художники, музыканты, туристы, скалолазы и техники Казахстана являются чемпионами Азии, Европы, чемпионами и призерами мировых кубков и первенств.

Гибкость дополнительного образования детей как открытой социальной системы позволяет обеспечить условия для формирования лидерских качеств, развития социального творчества, формирования социальных компетенций. Система дополнительного образования детей развивается на межведомственной основе и выступает гарантом поддержки и развития одаренных детей.

Значительное место в системе дополнительного образования детей занимают **организации научно-технического творчества обучающихся**.

Всего по программам научно-технической направленности в организациях общего среднего и дополнительного образования занимаются **более 47 тысяч** детей из 2,6 млн. школьников. Из них **75%** (37 937 чел.) составляют мальчики и всего **285%** (11 965 чел.) - девочки. Общий охват детей техническим творчеством составляет **1,8%**.

В организациях дополнительного образования накоплен определенный опыт работы по таким видам технического творчества как начальное техническое моделирование, авиамоделирование, судомоделирование, автомоделирование и ракетомоделирование.

Наряду с развитием традиционных видов технического творчества в организациях дополнительного образования активно развиваются и новые направления, актуальные для современных детей и молодежи.

Так, на базе Дворца детей и юношества города Караганды успешно действует Центрально-Азиатская малая академия наук юных исследователей. В более 36 детских объединениях занимаются юные медики, программисты, техники-конструкторы, физики, математики.

Получили развитие такие направления технического творчества как программирование, информатика и информационные технологии, компьютерный дизайн, компьютерная графика, медиадизайн, проектно-исследовательская деятельность.

Заслуживает внимания проект “Юниор – экспресс” Дворца школьников города Павлодара по дистанционному обучению обучающихся сельских школ основам журналистики и компьютерного дизайна.

Широкую поддержку получило открытие кружков технического творчества «Квант», «Информатика», «Интеграл» в высших учебных заведениях Атырауской, Западно-Казахстанской, Мангистауской, Северо-Казахстанской областей, «Современные технопарки» - в Колледже новых технологий» г. Алматы.

Первым крупным проектом в Казахстане, популяризирующим науку среди школьников, стал Национальный Интерактивный Парк Дворца школьников г. Астана.

Еще одним крупным проектом является создание первого в стране виртуального музея науки и техники, в котором ведется работа по представлению ключевых отраслей Казахстана с использованием технологий дополненной реальности. Приблизить знания к детям, увлечь их – это и есть главная задача новых технологий.

С целью развития научно-технического творчества и популяризации робототехники среди детей и молодежи проводятся соревнования по робототехнике, национальным координатором которых является Автономная организация образования «Назарбаев Интеллектуальные школы».

Во многих случаях объединения технической направленности выполняют важную профилактическую функцию, обеспечивая возможность для обучения, воспитания и творческого развития детей, в основном, мальчиков, находящихся на школьном учете, учете в комиссии по защите и делам несовершеннолетних и др.

Основу эколого-биологического дополнительного образования детей составляют **18** станций юных натуралистов и эколого-биологических центров (более 16 тысяч детей), ориентированных на природоохранную деятельность, проведение учебно-исследовательских работ. Эколого-биологическое направление дополнительного образования детей пробуждает интерес ребенка к изучению и охране природы, биологии, географии, экологии родного края, является основной частью непрерывного экологического образования.

Солидный арсенал различных форм эколого-биологической, краеведческой деятельности имеет Областной детский биологический центр, расположенный на острове Полковничий в г. Семей Восточно-Казахстанской области. Биологический центр к настоящему времени является одной из лучших внешкольных организаций Казахстана, обеспечивающей учебно-воспитательную, методическую, научно-исследовательскую, природоохранную,

биолого-пропагандистскую, культурно-просветительскую и производственную деятельность.

Приоритетным направлением в системе дополнительного образования детей по праву является **развитие детского туризма и краеведения**.

В республике туристско-краеведческую образовательную деятельность осуществляют **35** станций и центров юных туристов-краеведов. В них занимаются **свыше 19 тысяч** школьников. В туристско-краеведческих кружках и объединениях общеобразовательных школ, дворцов, центров творчества детей занимаются **свыше 60 тысяч** школьников в возрасте от 7 до 17 лет. Общий охват детей составляет **2,6 процента** от общего количества учащихся (2004г.- 1,5%).

За последние десять лет наблюдается положительная динамика развития туристско-краеведческого направления (2004г. – охват 5033 чел., 2014г. –67 120 чел.).

Свыше 800 тысяч детей и подростков участвуют в реализации различных программ туристско-краеведческого движения учащихся «Атамекен», «Болашак», «Жас Урпак», «Шугыла» и др. В рамках туристско-краеведческой экспедиции школьников «Меңін Отаным Қазақстан» ежегодно проводятся десятки пеших, лыжных, водных, велосипедных походов, экспедиций и экскурсий по самым различным маршрутам, в которых участвуют тысячи юных туристов и их взрослых наставников. Организуются экскурсии школьников «От достопримечательностей родного края - к святыням Казахстана», начиная от местных природных и исторических памятников до столицы нашей Родины – г.Астаны и других регионов страны.

Западно-Казахстанский областной Центр детско-юношеского туризма и экологии, созданный в 1960 году, к настоящему времени стал одной из ведущих организаций дополнительного образования Казахстана в этой сфере. Из 35 центров туризма 14 – в Западно-Казахстанской области.

При центре действуют казахстанское отделение Московской международной академии детско-юношеского туризма и краеведения, общественное объединение «Детская академия развития», изостудия «Этюд». Стало доброй традицией проведение на базе Центра мероприятий республиканского и международного уровня.

Особую популярность получила водная экспедиция школьников «Жайык-Урал». За прошедшее время она преобразовалась из агитационно-пропагандистской акции в комплексную туристско-экологическую экспедицию со своей системой и структурой, стала мощным стержнем экологического движения, объединяющего значительное количество молодежи как Западного

Казахстана, так и прилегающих к Уралу и его пойме других регионов России. В программу этого мероприятия входят эколого-краеведческая экспедиция «Малые реки Приуралья», акции «Таза ауыл» («Чистое село»), «Зеленый парус Приуралья», «Посади свое дерево, турист», соревнования по бердингу (спортивная орнитология) и экологическая экспедиция «Памятники природы ЗКО».

Возникшие во всем мире проблемы экологии, сохранения лесных массивов, очищение рек и других водоемов, бережное отношение к флоре и фауне, - все это требует изменения сознания подрастающих поколений, совершенствования деятельности учреждений дополнительного образования детей в области эколого-биологической направленности; позволяет привлечь к работе с детьми ведущих ученых и специалистов.

На базе областного центра «Экотуризм и краеведение» Павлодарской области успешно реализуется проект туристской экспедиции «Моя Родина – Казахстан». Учебный процесс данного центра ориентирован на достижение высоких личных и командных результатов в краеведческой работе, а также туристско-спортивных навыков, научно-исследовательской работе.

Традиционным становится обмен информацией о развитии детского туризма между акиматом Мангыстауской области и администрацией г.Байконура в рамках проведения ежегодного международного форума «Развитие туризма в Прикаспийском регионе».

Эффективным средством формирования патриотического сознания и интенсивного включения юных граждан Казахстана в общественную жизнь является туристско-краеведческая работа по разным направлениям: **исторические, литературные, экологические, географические, натуралистические, геологические, археологические** и другие.

Туристско-краеведческое направление обогащает учащихся знаниями родного края, воспитывает любовь к нему и способствует формированию гражданственных понятий. В основе туристско-краеведческой работы лежит поиск, дерзание, глубокий интерес к прошлому, который расширяет кругозор и развивает познавательные интересы учащихся, приобщает к творческой деятельности, формирует практические и интеллектуальные умения, помогает в выборе профессии.

Одним из самых массовых и популярных среди детей и родителей в является **художественно-эстетическое** дополнительное образование.

Целями художественного образования на современном этапе являются:

- обеспечение реализации национальной идеи народа «Мәңгілік Ел»;
- повышение общего уровня значимости культуры и искусства в образовании;
- формирование художественно-эстетического сознания, через которое человек сможет ощутить личную причастность к культуре народа;
- создание комплексной программы художественного образования;
- развитие сложившейся системы организаций художественного образования в области культуры и искусства.

Исходя из них, художественное образование призвано обеспечить осуществление следующих задач:

- ✓ формирование и развитие эстетических потребностей и вкусов всех этнических, социальных и возрастных групп населения;
- ✓ подготовка творческих кадров к профессиональной деятельности в сфере искусства и культуры, а также педагогических кадров для системы художественного образования Казахстана;
- ✓ сохранение и передача новым поколениям традиций отечественного профессионального образования в области искусства;
- ✓ приобщение граждан Казахстана к ценностям отечественной и зарубежной художественной культуры, лучшим образцам творчества народов Казахстана, классического и современного искусства;
- ✓ реализация нравственного потенциала искусства как средства формирования и развития этических принципов и идеалов личности и общества;
- ✓ широкое внедрение художественного образования как фактора интеллектуального совершенствования, способствующего раскрытию творческого потенциала детей и юношества;
- ✓ формирование культуры межнационального общения через изучение художественных традиций народов Казахстана;
- ✓ использование возможностей искусства, художественно-творческой деятельности в целях коррекционной педагогики, психофизического оздоровления всех групп населения посредством внедрения современных методик арт-терапии;
- ✓ привлечение ресурсов художественного образования в целях социально-культурной адаптации детей и подростков для профилактики и коррекции асоциального поведения;
- ✓ вовлечение всех групп населения в активную творческую деятельность, предполагающую освоение базовых художественно-практических навыков;

✓ выявление художественно одаренных детей и молодежи, обеспечение соответствующих условий для их образования и творческого развития.

Дети живут сердцем. Рождаясь, они несут в себе заряд духовных и нравственных ценностей, они и рождаются, чтобы создавать и творить Истину, Красоту, Любовь, Милосердие, которые в совокупности создают стержень духовной жизни человека.

Образование в сфере культуры и искусства – это важнейшая составляющая образовательного пространства.

Сегодня в Казахстане **127** Школ искусств, **198** Дворцов и Домов школьников, в них действуют **127** художественных отделений. Практически в каждом регионе страны открыты художественные школы, их число составляет **30**. Художественным творчеством охвачены около **120 тысяч** детей. Детские художественные школы и художественные отделения школ искусств, технических школ являются начальным звеном в системе художественного образования.

Именно в них начинается обучение основам изобразительной грамоты, формирование эстетического вкуса, приобщение учащихся к мировой художественной культуре, основам науки и техники, к национальным традициям, а также выявление наиболее одаренных учащихся для продолжения образования в средних специальных и высших учебных заведениях.

Ежегодно в республике организуются десятки художественных конкурсов, на международных соревнованиях художественного мастерства, выставках, пленерах постоянно участвуют дети.

Такая система конкурсно-выставочных мероприятий позволяет не только выявить одаренных детей, вовлечь их в активную творческую деятельность, но и способствует совершенствованию профессиональных навыков.

Созданные в Казахстане на базе художественных школ Клубы ЮНЕСКО интересны детям и молодежи, потому что дают возможность личностной реализации через творческую неповторимость, познать себя, определить свое место в жизни, научиться жить в соответствии с высокими принципами и нормами общечеловеческих ценностей

Вовлечение в клубную деятельность открывает дорогу в мир искусства, а также способствует сохранению культурного наследия подрастающим поколением Казахстана.

Первым казахстанским Клубом ЮНЕСКО стала Школа изобразительного искусства и технического дизайна им.А.Кастеева.

За десять лет деятельности этого коллектива сделано немало. В эту Школу стремятся попасть многие, потому что здесь каждый ребенок имеет возможность освоить различные виды изобразительного искусства, получить начальное художественное образование, проявить свой личностный талант.

Необходимое звено в воспитании личности, ее творческом развитии и саморазвитии – это художественное образование.

В **200** детских музыкальных школах, **30** детских художественных школах и **127** детских школах искусств обучаются **около 123 тысяч** детей.

Организации дополнительного образования детей **музыкального и художественного направлений** реализуют как профессионально-ориентированные программы, так и образовательные программы общего художественно-эстетического развития, выполняют культурно-просветительскую и культурно-досуговую функции, воспитывают у детей качества потребителей художественных ценностей. Художественное образование позволяет ребенку приобрести устойчивую потребность в познании и творчестве, максимально реализовать себя, самоопределившись предметно, социально, профессионально, личностно.

Занятия искусством развивают у детей способности в области музыки, хореографии, циркового, театрального, изобразительного, декоративно-прикладного искусства; формируют художественно-эстетический вкус; воспитывают умение работать в коллективе, выступать на большой сцене, участвовать в выставках; помогают в профессиональном самоопределении, выявляют наиболее одаренных учащихся для продолжения образования в средних специальных и высших учебных заведениях искусства и культуры.

На занятиях декоративно-прикладного творчества дети с раннего возраста приобщаются к истокам народного искусства, национальной культуре, народным традициям и создают уникальные изделия из различных материалов. Во всех организациях дополнительного образования республики ведется работа с детьми по ознакомлению с традициями народного творчества, технологией работы и изготовлением казахских народных изделий.

Детское театральное творчество развито в республике и очень популярно среди школьников. В каждой области работают детские театры разных жанров на государственном, русском и других языках.

Обучение изобразительному искусству ведется в художественных школах, школах искусств, клубах, студиях Домов школьников, дворовых клубах.

Социально-педагогическое направление — одно из важных в дополнительном образовании. Развитие современной социальной

инфраструктуры позволяет решать множество проблем, связанных с социализацией личности, в том числе и организации досуга ребёнка.

В **23** клубах по интересам, **13** круглогодичных лагерях, **7** дворовых клубах, также **508** дворовых клубов при организациях дополнительного образования обеспечен досуг **более 120 тысяч** детей.

В республике работают **более 120** школьных музеев боевой славы, **более 500** патриотических объединений. В них занимаются свыше тридцати тысяч школьников. Ведется системная работа школ и организаций дополнительного образования по военно-патриотическому воспитанию учащихся, проводятся военно-спортивные игры «Жас Ұлан», соревнования по военно-прикладным видам спорта, уроки мужества, встречи с ветеранами Великой Отечественной Войны и горячих точек мира, смотры.

В республике активно работают детские общественные организации. Педагогические отряды помогают учителям и родителям организовать досуг детей в течение года, оздоровление и отдых в летний период. Активно работают дворовые клубы и центры досуга.

Отличительная особенность Дворовых клубов — организация содержательного досуга и проведение творческой работы с детьми по месту жительства, привлечение родителей, молодежи, общественных организаций.

В организациях образования республики успешно развиваются объединения социально-педагогического направления, ориентированные на коррективную и развитие коммуникативных, интеллектуальных способностей обучающихся, лидерских качеств, организацию досуга детей и подростков. Эта деятельность способствует социальной адаптации, гражданскому становлению подрастающего поколения. Это хорошая школа неформального общения, школа формирования лидеров, отвлечение детей от негативного влияния улицы.

Образовательно-оздоровительное направление дополнительного образования ориентировано на интеллектуальную, спортивную и творческую деятельность детей в каникулярный период для обеспечения активного отдыха и оздоровления. В каникулярный период в его рамках организуются профильные лагеря и школы, экспедиции и поисковые отряды, самостоятельная, исследовательская, творческая деятельность обучающихся.

Вместе с тем, анализ ситуации и факторов, влияющих на развитие дополнительного образования детей в Республике Казахстан, позволяет обозначить основные причины, затрудняющие ускоренное развитие этого направления в республике.

Итоги исследований, проведенных Республиканским учебно-методическим центром дополнительного образования детей, показали, что среди

детей и учащейся молодежи, с одной стороны, наблюдается интенсивное стремление к объединению, признанию их роли в обществе, самостоятельному выбору путей и форм самовыражения, самореализации. С другой стороны, рост гражданской инициативы подростков зачастую сдерживает отсутствие в организациях образования реальных условий для самореализации.

Организация свободного времени, по мнению детей и учащейся молодежи, не полностью отвечает их интересам. Только **6%** учащихся посещают кружки (клубы) по интересам, **15%** учащихся занимаются спортом, **18%** - играют на компьютере, **9%** - смотрят телевизор, **69%** - предоставлены сами себе.

Среди разновидностей спортивно-оздоровительного туризма наибольшую популярность имеет пеший туризм – им хотели бы заниматься **41%** опрошенных, **36%** респондентов предпочли бы занятия горным туризмом, скалолазанием, **23%** -водным.

Туристско-краеведческие маршруты по Казахстану хотели бы посетить **57%** опрошенных, **40%** - не хотят их посещать и **3%** не ответили.

Тревожная ситуация выявлена в плане нравственно-духовного, этического развития детей и учащейся молодежи.

Одна из причин такого положения кроется в недооценке воспитания и как социального явления, и как целенаправленного процесса, объектом которого является духовное, нравственное, патриотическое развитие детей и учащейся молодежи.

Ведомственная принадлежность детских организаций дополнительного образования настолько разнообразна, что не позволяет решать общие задачи и вырабатывать единые требования, тем самым, осложняя участие детей и молодежи в республиканских мероприятиях, так как одни организации находятся в ведомстве образования, а другие в ведомствах физической культуры, туризма и спорта.

Все больше ощущаются отсутствие единого вектора целей и ослабление межведомственных связей в организации дополнительного образования детей.

Так, отсутствуют центры технического творчества в г.Алматы, Кызылординской, Мангистауской, Северо-Казахстанской, Южно-Казахстанской областях.

Нет станций юных туристов и натуралистов в Акмолинской, Атырауской, Жамбылской, Карагандинской, Костанайской, Кызылординской, Мангыстауской областях и г.Астана.

Существующие структура и содержание образовательных программ по дополнительному образованию детей не в полной мере отвечают современному

уровню развития технологий, приоритетам развития экономики страны, запросам детей и родителей.

Наблюдается устойчивая тенденция увеличения количества детей младшего (9 477) и среднего (27 629) школьного возраста, занимающихся в объединениях технического творчества. При этом количество старшеклассников достаточно невелико и составляет $\frac{1}{4}$ от общего количества детей, занимающихся техническим творчеством.

Уровень вовлеченности детей в дополнительное образование варьирует от **59,9%** в Западно-Казахстанской области до **14,1%** в Южно-Казахстанской области, от **47,1%** в Костанайской области до **10,4%** в Алматинской области, от **44,4%** в Восточно-Казахстанской до **16%** в Атырауской области.

Слабо раскрыты резервы дополнительного образования детей в сельской местности по техническому направлению. Техническим творчеством в сельской местности охвачены 20 913 детей, что составляет **0,8%** от общего количества детей школьного возраста.

Все больше ощущаются отсутствие единого вектора целей и ослабление связи с рынком труда и производством. Серьезной проблемой образования является и недостаточная целенаправленность работы с одаренными детьми и талантливой молодежью в системе научно-технического творчества, детско-юношеского туризма.

Особую тревогу вызывает слабая инфраструктура дополнительного образования (отсутствие СЮТ, СЮН и СТТД в одиннадцати регионах), техническое состояние зданий, в которых находятся организации детско-юношеского туризма, научно-технического творчества, художественные и музыкальные школы.

Наблюдается отставание темпов развития МТБ организаций ДО (*материальная оснащенность -64,8%, в селе -52%*)

Причины такого положения не только в отсутствии средств, но и в проявлении остаточного принципа по отношению к системе дополнительного образования детей. **159** организаций дополнительного образования находятся в типовых зданиях, остальные — в приспособленных или арендованных.

Из общего числа Детских музыкальных школ и Детских школ искусств только **20%** расположены в типовых зданиях, **80%** - в приспособленных, **20%** организаций нуждаются в капитальном ремонте или частичной реконструкции. Требуют капитального ремонта **7** зданий центров технического творчества, **14** - находятся в приспособленных помещениях, **3** – размещены при школах. У десяти центров детского туризма нет собственного помещения, многие объединения самодеятельного туризма располагаются в общеобразовательных

учреждениях. До половины таких зданий находятся в Южно-Казахстанской области. **Более 50%** всех организаций дополнительного образования требуют капитального ремонта.

Система дополнительного образования испытывает острый дефицит в современном оборудовании и инвентаре, учебных пособиях, компьютерной технике, музыкальных инструментах, в обеспечении качественной Интернет-связью.

Большое значение для реализации регионального компонента в образовании имеют школьные музеи. Вместе с тем, многие музеи организаций образования продолжают испытывать серьезные трудности организационно-методического и материального обеспечения. Вопросы эффективного использования потенциала музеев в учебно-воспитательном процессе еще не стали предметом пристального внимания и осмысления в педагогических коллективах, методических службах органов управления образованием. Работа педагогов – энтузиастов музейного дела – не всегда находит должное внимание и поддержку со стороны администрации организаций образования, педагогов. Слабо используются возможности применения должностей педагога дополнительного образования, педагога-организатора для материального стимулирования руководителей музеев организаций образования.

Отсутствие финансирования на приобретение средств обучения в организациях дополнительного образования вынуждает администрацию привлекать денежные средства родителей, что составляет по разным видам образовательной деятельности **от 20 до 60%** затрат на образовательный процесс.

Серьезными препятствиями в обеспечении доступности и равных возможностей детей в получении дополнительного образования является низкий ценностный статус сферы дополнительного образования, недостаточное программно-методическое обеспечение системы дополнительного образования по научно-техническому, туристско-краеведческому, социально-педагогическому, военно-патриотическому, художественно-эстетическому направлениям в контексте актуальных социально-экономических вызовов с учетом возрастных особенностей детей.

Кроме того, имеет место отсутствие инновационных механизмов интеграции кадровых, информационных, материальных и других ресурсов системы дополнительного образования, слабо раскрыты резервы дополнительного образования детей в сельской местности.

Современное состояние научно-методического обеспечения дополнительного образования педагогов нуждается в разработке образовательных учебно-методических комплексов.

Наблюдается недостаток квалифицированных педагогических кадров, имеющих базовую подготовку в области дополнительного образования, способных вести интересные и современные программы. В высших учебных заведениях отсутствует система профессиональной подготовки кадров для работы в сфере дополнительного образования. Не сложилась целостная система взаимодействия организаций образования с организациями-заказчиками кадров по непрерывному профессиональному образованию (обучению) педагогов дополнительного образования.

В организациях образования, обеспечивающих повышение квалификации, независимо от их ведомственного подчинения, имеется ряд существенных проблем в материально-техническом и учебно-лабораторном обеспечении, что объективно препятствует инновационной направленности образовательного процесса и повышению качества образования.

Другая серьезная проблема, сдерживающая развитие системы дополнительного образования, – недостаточное бюджетное финансирование. Отсутствие гарантированного финансирования системы региональных и республиканских мероприятий с учащимися негативно сказывается на мотивации обучающихся и педагогов к совершенствованию образовательной деятельности, на развитии содержания деятельности, возможности увеличения контингента детей в системе дополнительного образования.

Имеющийся немногочисленный опыт в ряде регионов Казахстана по нормативному финансированию организаций дополнительного образования детей не может быть использован в полной мере, так как включает в себя затраты только на заработную плату, не учитывает виды деятельности и направленность реализуемых дополнительных образовательных программ.

Недостаточное финансирование сказывается на низком социальном статусе и зарплате педагогов дополнительного образования.

Устранение имеющихся пробелов, придание дополнительному образованию планомерного перспективного характера, признание этой деятельности приоритетом государственной политики позволит дополнительному образованию занять важное место в социально-экономическом развитии страны. Инвестиции в эту отрасль приведут к повышению качества человеческого капитала, социальной мобильности, конкурентоспособности человека.

Цель, задачи и принципы развития системы дополнительного образования детей

Цель и задачи построения в стране новой инновационной экономики и достижения технологического уровня, обозначенные в Послании народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее», не могут быть решены без радикального совершенствования системы дополнительного образования детей и молодежи.

Цель:

- совершенствование качества системы дополнительного образования, ориентированной на обеспечение равного доступа к образовательным услугам.

Задачи:

- создание условий для развития дополнительного образования детей;
- определение направлений, форм и методов работы с детьми и молодежью в современных условиях;
- определение механизмов вовлечения подрастающего поколения в систему дополнительного образования;
- сохранение и развитие сети организаций дополнительного образования детей. Увеличение доли детей, охваченных в организациях общего среднего и дополнительного образования;
- обеспечение государственных гарантий доступности и равных возможностей получения обучающимися дополнительного образования, достижение эффективности и качества дополнительного образования детей;
- сохранение единого образовательного пространства на основе преемственности содержания основного и дополнительного образования детей;
- сохранение межведомственного характера системы дополнительного образования детей;
- совершенствование содержания, организационных форм, методов и технологий дополнительного образования детей;
- создание и развитие новых информационных технологий, включающих телекоммуникационные проекты и дистанционное обучение в организациях дополнительного образования детей;
- совершенствование системы государственной аттестации и аккредитации организаций дополнительного образования детей;
- гарантированное выделение средств из бюджетов всех уровней на материально-техническое обеспечение деятельности организаций дополнительного образования детей;

- повышение социального статуса и профессионального совершенствования педагогических и руководящих кадров системы дополнительного образования детей;

- разработка социально-экономических мер нормативного правового регулирования привлечения внебюджетных средств организациями дополнительного образования детей;

- развитие дополнительного образования детей как открытой государственно-общественной системы на основе распределения ответственности между субъектами образовательной политики и повышения роли всех участников образовательного процесса - обучающихся, педагогов, родителей.

Принципы:

межведомственность, межотраслевой характер, направленность на все субъекты системы образования и воспитания, включая организации дополнительного образования детей, находящиеся в ведении различных органов исполнительной власти, органов управления образованием, культурой, спортом и молодежной политикой, позволяющие проводить единую политику в сфере дополнительного образования детей;

конкурентоспособность – формирование таких образовательных организаций, систем, которые способны к динамичным и конструктивным изменениям, мобильной смене деятельности, ориентированной на востребованность услуг и создание необходимого продукта деятельности;

гуманизация – создание максимально благоприятных условий для развития интеллектуального, творческого потенциала ребенка как уникальной личности, признание самоценности детства;

открытость – участие общественных организаций, бизнес-структур, семьи, других социальных институтов в обеспечении каждому ребенку максимально благоприятных условий для духовного, интеллектуального и физического развития, удовлетворения его творческих и образовательных потребностей;

доступность во всех населенных пунктах, для всех возрастов и категорий детей и молодежи;

непрерывность процесса воспитания и развития дополнительного образования, начиная с дошкольного возраста;

партнерство – государственно-частное и социальное партнерство, консолидация потенциала и возможностей всех участников дополнительного образования;

системность – системный подход к разработке форм и методов с учетом интересов всех участников образовательной деятельности;

инновационное развитие — внедрение новых технологий;

научность – соответствие содержания обучения и приобретаемых учащимися знаний уровню научно-технического и социального прогресса, построения его на основе новейших достижений науки, техники и технологий; использование методов научного познания, развивающих мышление обучаемых, подводя к поисковой и творческой работе;

единство – предъявление единых требований к уровням подготовки обучающихся в соответствии с содержанием учебных образовательных программ научно-технической направленности.

Механизмы развития дополнительного образования детей

1. Совершенствование законодательной и нормативной правовой базы дополнительного образования детей

1) внесение изменений и дополнений в ГПРО на 2011–2020 годы в части: увеличения сети организаций дополнительного образования детей, в том числе за счет развития ГЧП;

укрепления материально-технической базы организаций дополнительного образования детей;

увеличения охвата детей дополнительным образованием;

2) внесение изменений в ППРК от 29 декабря 2007 года № 1400 «О системе оплаты труда гражданских служащих, работников организаций, содержащихся за счет средств государственного бюджета, работников казенных предприятий» в части повышения заработной платы педагогов, педагогов-организаторов и методистов дополнительного образования за категорию, как учителям и врачам;

доплаты за заведование учебными кабинетами, лабораториями, мастерскими во внешкольных организациях дополнительного образования;

3) внесение изменений и дополнений в Типовые штаты работников государственных организаций образования и перечень должностей педагогических работников и приравненных к ним лиц, утвержденных Постановлением Правительства Республики Казахстан от 30 января 2008 года N 77;

4) введение в Типовые планы подготовки педагогов педагогических вузов и колледжей дисциплины «Педагогика дополнительного образования детей».

2. Создание условий для наибольшего охвата детей дополнительным образованием

1) включение в рейтинг акимов показателя по расширению сети и охвату детей дополнительным образованием и спортом;

2) открытие филиалов внешкольных организаций в школах, создание ресурсных центров на базе действующих организаций дополнительного образования;

3) ведение учета детей, занимающихся в спортивных школах, не подведомственных управлениям образования регионов;

4) создание аналоговых детских организаций (наукограды, детские научные музеи, технопарки, бизнес-инкубаторы, детские банки, крестьянские хозяйства, дополнительные организации образования по интересам как «Жас

Улан», детские общественные организации и т.д.) производственного и социального направлений, в которых должны быть задействованы различные ведомства, промышленные предприятия, объекты сельского хозяйства;

5) создание системы общественной поддержки дополнительного образования (фонды, профессиональные сообщества и др.);

6) создание современной инфраструктуры, укрепление материально-технической базы организаций дополнительного образования;

7) увеличение количества кружков, секций, клубов по интересам, элективных курсов по выбору в общеобразовательной школе;

8) в северных и восточных регионах открытие в общеобразовательных школах, где наблюдается профицит ученических мест, классов дополнительного образования по интересам детей с привлечением педагогов внешкольных организаций;

9) в южных регионах, где наблюдается дефицит ученических мест, вводить новые объекты внешкольных организаций, в том числе за счет ГЧП.

3. Обеспечение качества, эффективности дополнительного образования детей за счет совершенствования содержания, организационных форм и технологий дополнительного образования детей:

1) проведение социальных, психологических, педагогических научных исследований в системе дополнительного образования детей;

2) ориентирование содержания дополнительного образования на формирование ценностных, нравственных, поведенческих норм, способности к успешной социализации и активной адаптации на рынке труда;

3) разработка и издание учебно-методических комплексов и вспомогательной литературы для дополнительного образования;

4) создание новых интерактивных, инновационных форм организаций дополнительного образования в виде детских «наucoградov», «технопарков», «бизнес инкубаторов» и т.д.;

5) создание центров профориентационной работы со школьниками во внешкольных организациях дополнительного образования, способствующих профессиональному самоопределению подростков;

6) разработка инновационных образовательных программ, в том числе интегрирующих различные области знаний и обеспечивающих гибкость, вариативный характер дополнительного образования;

7) создание программ научно-технического направления нового поколения, ориентированных на инновационные научные процессы, технологии, развитие конструирования, изобретательства и научно-технического творчества;

8) создание современных социально ориентированных программ,

усиливающих воспитательный потенциал системы дополнительного образования детей и нацеленных на развитие духовно-нравственных качеств личности;

9) внедрение новых интерактивных информационных технологий обучения в систему дополнительного образования;

10) обеспечение качественного роста педагогов дополнительного образования за счет повышения квалификации;

11) разработка программы повышения квалификации специалистов дополнительного образования, не имеющих педагогического образования (авиаконструкторов, инженеров, аграриев, художников, музыкантов и т.д.);

12) разработка и реализация в организациях образования региональных познавательных-исследовательских программ историко-краеведческого и туристско-экспедиционного направления "Атамекен - алтын бесігім!", которая предполагает вовлечение обучающихся в массовое движение по изучению родного края, научно-технического направления «В науку со школьной скамьи» и социального направления «Я – гражданин Республики Казахстан»;

13) создание единой образовательной информационной среды через создание телевизионных программ для детей «Ойлан. Ізден. Тап», «Мен - зерттеушімін», «Темірқазық» и т.д., web-портала организаций дополнительного образования, web-сайта для детей (www.ziyatker.kz), детских журналов «Темірқазық» и «Экоэлем» по направлениям дополнительного образования и т.д.;

14) развитие дистанционного обучения в организациях дополнительного образования;

15) создание социальных служб в организациях дополнительного образования с целью оказания консультативных, информационно-аналитических и обучающих услуг в допрофессиональной ориентации обучающихся.

4. Повышение социального статуса и профессиональное совершенствование педагогических и руководящих работников, также специалистов по профилю системы дополнительного образования детей:

1) совершенствование системы подготовки педагогов дополнительного образования в высших учебных заведениях;

2) совершенствование механизма системы оплаты труда педагогических и руководящих работников системы дополнительного образования детей;

3) создание системы поддержки молодых специалистов в сфере дополнительного образования детей;

4) совершенствование системы моральных и материальных стимулов для

сохранения в системе дополнительного образования детей лучших педагогических работников и специалистов по профилю;

5) создание межведомственной системы повышения квалификации педагогических работников организаций дополнительного образования детей, в том числе специалистов по профилю, не имеющих педагогического образования;

6) создание электронной учебной, программной, методической, научной, справочной базы для специалистов;

7) создание системы предоставления льгот для педагогических работников – победителей республиканских мероприятий.

5. Повышение эффективности управления системой дополнительного образования детей

1) создание межведомственного координационного совета по проблемам дополнительного образования детей (министерства образования и науки, здравоохранения и социального развития, культуры и спорта, по инвестициям и развитию, обороны, внутренних дел и местные исполнительные органы);

2) внедрение государственно-частных форм управления организаций дополнительного образования детей;

3) совершенствование механизма государственной аттестации организаций дополнительного образования детей;

4) внедрение механизмов развития социального партнерства, в том числе с бизнес-структурами и общественными организациями.

6. Создание современной инфраструктуры системы дополнительного образования детей, укрепление материально-технической базы, совершенствование экономических отношений:

1) создание детских научных музеев по разным направлениям науки, искусства, бизнеса и т.д.;

2) создание детских аналоговых организаций как производственных, так и социальных направлений, как наукограды, детские научные музеи, технопарки, бизнес-инкубаторы, детские банки, крестьянские или фермерские хозяйства, также детские общественные объединения по интересам как «Жас Ұлан», детский Парламент, детская Ассамблея народа Казахстана и т.д.;

3) выстраивание социальной инфраструктуры организаций образования, позволяющей создавать условия для включения обучающихся в процессы разработки и реализации социальных проектов и исследовательских работ;

4) создание системы общественной поддержки дополнительного образования в различных формах (фонды, профессиональные сообщества и другие);

5) внедрение новых механизмов финансирования системы дополнительного образования детей через привлечение внебюджетных средств:

а) введение бюджетной программы государственного социального заказа (на республиканском и местном уровнях);

б) фандрайзинг. Источники средств в режиме фандрайзинг:

субсидии местных органов и организаций для поддержки инициативных проектов и программ детских общественных объединений;

гранты (пожертвования и т. д.) казахстанских, международных и иных благотворительных организаций, фондов, частных лиц;

перечисления, осуществляемые коммерческими организациями, в целях реализации ими принципов социальной ответственности бизнеса.

7. Развитие системы поддержки талантливых детей:

1) создание межведомственной системы поиска, поддержки и сопровождения талантливых детей посредством проведения мероприятий;

2) создание условий для участия в международных мероприятиях по направлениям дополнительного образования детей;

3) создание и организация работы профильных лагерей по направлениям дополнительного образования детей;

4) создание фонда «Дети в науке» для финансирования развития детской науки;

5) создание фонда «Дети в искусстве» для финансирования развития художественно-эстетического направления дополнительного образования;

6) обучение детей по индивидуальным образовательным траекториям;

7) расширение системы предоставления льгот при поступлении в вузы для детей-победителей республиканских, международных конкурсов и соревнований различных направленностей в системе дополнительного образования детей;

8) разработка и внедрение программ, обеспечивающих формирование заинтересованного отношения к собственному здоровью, здоровому образу жизни всех участников образовательного процесса;

9) привлечение к разработке и реализации социально-значимых проектов активистов детских и молодежных общественных организаций.

Система дополнительного образования детей должна развиваться на межведомственной основе и выступать гарантом поддержки и развития детей. Финансовые затраты страны на дополнительное образование детей являются

долгосрочными инвестициями в будущее развитие казахстанского общества и государства, кадровый потенциал интеллектуального, научно-технического, творческого и культурного развития общества.

Ожидаемые результаты реализации Стратегии

Увеличится число организаций дополнительного образования детей, которые включены в межведомственное взаимодействие, в общем количестве организаций дополнительного образования детей;

увеличится число общеобразовательных школ, на базе которых функционируют объединения дополнительного образования детей;

увеличится количество детей с ограниченными возможностями, детей, оказавшихся в трудной жизненной ситуации, детей группы риска, детей старшего школьного возраста, включенных в систему дополнительного образования;

повысится качество программно-методического и научного обеспечения образовательного процесса дополнительного образования;

повысится качество программ подготовки, повышения квалификации руководящих и педагогических кадров системы дополнительного образования детей, реализуемых на межведомственной основе;

будет создана система выявления спроса населения на услуги дополнительного образования детей;

возрастет степень сохранения и развития кадрового потенциала организаций дополнительного образования детей;

будет создана система научно-методического сопровождения инновационного развития дополнительного образования детей;

будет создана система многоканального финансирования организаций дополнительного образования детей;

улучшится материально-техническая обеспеченность организаций дополнительного образования детей.

будет совершенствована законодательная и нормативная правовая база по дополнительному образованию детей;

будет увеличен охват детей дополнительным образованием через развитие сети организаций дополнительного образования детей и интеграцию системы дополнительного и среднего образования, науки и производства;

будут обеспечены доступность и равные возможности получения обучающимися дополнительного образования;

будет создана современная инфраструктура системы дополнительного образования детей, укреплен материально-техническая база, совершенствованы экономические отношения;

будет сохранено единое образовательное пространство на основе преемственности содержания общего среднего и дополнительного образования детей;

будут обновлены содержание и структура дополнительного образования, достигнута эффективность и качество дополнительного образования детей;

будут обеспечены межведомственный характер системы дополнительного образования детей, координация усилий заинтересованных органов и организаций в обеспечении доступности дополнительного образования;

повысится качество подготовки высококвалифицированных и конкурентоспособных кадров для дополнительного образования;

будут развиты информационные и коммуникационные технологии, обеспечено дистанционное обучение в организациях дополнительного образования;

будет создана единая образовательная информационная среда через создание детских программ, web-портала организаций дополнительного образования, web-сайта для детей, детских журналов по направлениям дополнительного образования;

будет совершенствована система государственной аттестации и аккредитации организаций дополнительного образования детей;

повысится социальный статус и профессиональный уровень педагогических и руководящих кадров системы дополнительного образования детей.

Социально-экономические эффекты в Республике Казахстан

Реализация Стратегических подходов к развитию дополнительного образования детей призвана способствовать:

- позитивным изменениям, направленным на реализацию прав ребенка, улучшение положения детей, социально-экономическую защищенность семьи;
- повышению эффективности профилактики асоциальных проявлений среди детей и подростков, формированию здорового образа жизни;
- обеспечению доступности, равных возможностей в получении дополнительного образования детьми на основе государственных гарантий;
- увеличению удельного веса детей, обучающихся по программам дополнительного образования, с 23,9% до 30%;
- созданию современной законодательной базы, нормативного правового обеспечения, разработке механизмов развития дополнительного образования детей;
- обеспечению роста социального статуса, улучшению качественного состава педагогических и руководящих кадров дополнительного образования детей
- повышению качества человеческого капитала, социальной мобильности, конкурентоспособности человека;
- созданию новых возможностей для воспитания, личностного развития, профессиональной ориентации, успешной социализации, развития творческих способностей школьников в научно-технической, художественно-эстетической, эколого-биологической, туристско – краеведческой сферах;
- снижению рисков, связанных с асоциальным поведением несовершеннолетних;
- снижению роста преступности и правонарушений среди несовершеннолетних;
- снижению масштабов распространения в подростковой среде курения, алкоголизма и наркомании;
- расширению возможностей получения дополнительного образования для детей с ограниченными возможностями и детей из семей различного социального положения;
- повышению общекультурного уровня, толерантности и коммуникативной компетентности подрастающего поколения;

- повышению удовлетворённости молодого поколения качеством своей жизни за счёт возможностей самореализации, предоставляемых системой неформального образования;
- расширению центров, площадок распространения знаний, созданных на базе государственно-частного партнерства;
- обеспечению качественного дополнительного образования на основе принципа непрерывности образования в соответствии с приоритетными направлениями модернизации и технологического развития экономики и новыми запросами общества;
- повышению социально-экономической эффективности вложений общества в систему образования за счёт получения более высокого качества социальных результатов образования;
- дополнительной инвестиционной привлекательности страны за счёт повышения уровня человеческого капитала;
- повышению конкурентоспособности выпускников организаций образования в республиканском и международном масштабе на основе развития их личностных качеств и сформированных социально значимых компетенций.

Использованная литература

1. Абдрашитова Т.А., Оспанова Я.Н. - Передовой опыт по патриотическому воспитанию граждан. - Методическое пособие - Астана: Издательство ТОО «Агроиздат», 2009. - 236 с.
2. «Передовой опыт по патриотическому воспитанию граждан. Методическое пособие». Департамент воспитательной работы и молодежной политики МОН РК, Астана, 2009.
3. Информация Управлений образования областей, городов Астана и Алматы за 2013-2014 учебный год.
4. Автономная организация образования «Назарбаев Интеллектуальные школы». Оценка гражданско-патриотического воспитания детей республики Казахстан. Краткий отчет. Астана-2013.
5. Березина В.А. Развитие дополнительного образования детей в системе российского образования: Учебно-методическое пособие. Москва: Диалог культур, 2007. 512 с.
6. Буйлова Л.Н. Актуализация роли дополнительного образования детей в современной образовательной политике РФ // Актуальные задачи педагогики: материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Чита, декабрь 2011 г.). Чита: Издательство Молодой ученый, 2011.
7. Лихачев Б.Т. Педагогика: курс лекций. М.: Прометей, 2005. 589 с.
- Муниципальная целевая программа «Образование детей дошкольного возраста в городском округе «Город Чита» на 2011-2015 годы» // Режим доступа: http://www.admin.chita.ru/city_today/programs/?id=2098
8. Мирончева О.А. Мониторинг результативности педагогического процесса в системе дополнительного образования детей. Дисс. ... канд. пед. наук. Ульяновск, 2005. 342 с.
9. Педагогика дополнительного образования: Приоритеты духовности, здоровья и творчества: учеб. пособие / под ред. В.И. Андреева, А.И. Щетинской. 2-е изд., доп. и перераб. Казань: Центр инновационных технологий, 2005. 328 с.
10. Смольников Е.В. Становление и развитие системы дополнительного образования детей в отечественной педагогике: (историко-педагогический анализ): дис. канд. пед. наук. Ульяновск, 2006. 229 с.
11. Сущенко Т.А. Организация учебного процесса во внешкольных учреждениях: учеб. пособие. 2-е изд., испр. и доп. СПб.: Лань, 2008. 187 с.

12. Фадеева А.П. Развитие образовательной среды учреждения дополнительного образования как условие творческой самореализации детей и подростков. Дисс. ... канд. пед. наук. Ульяновск, 2010. 246 с.

13. Золотарева А.В. Современные проблемы дополнительного образования детей –Учебное пособие, Ярославль,2014г.

14. Морозова Н.А. Дополнительное образование –многоуровневая система в непрерывном образовании /Н.А.Морозова –М.:МГУП, 2001.